

De kerkgeschiedenis van Noorwegen, Lapland en Spitsbergen.

Door Klaas-Jan Boer

Stichting de Gihonbron
Middelburg
2023

Inhoudsopgave.

(Het document is gedeeld in 4 delen).

Inleiding	3.
Deel 1. DE PERIODE 800-1100	4
De eerste christelijke koningen in Noorwegen.	5
De eerste christelijke tekenen in Noorwegen.	9.
De eerste kerken in Noorwegen.	12.
Staafkerken.	16.
De katholieke kerk tot de Reformatie.	19.
Olav Engelbrektsson.	19.
Deel 2. PERIODE 1500-1700. DE REFORMATIE	22.
Koning Christiaan III.	22.
De Noorse Rijksraad en de aartsbisschop.	23.
Gebble Petersen.	24.
Jørgen Eriksson.	28.
De Bijbel in het Deens en Noors.	30.
De doorwerking van de Reformatie.	34.
Pontoppidan.	34.
Bisschop van Bergen.	35.
Noorwegen in de 19e en begin 20e eeuw.	36.
Kerkelijk Noorwegen vandaag de dag.	39.
De Noorse kerk.	39.
Den Evangelisk Lutherske Frikirke.	41.
Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfunn.	41.
West-Laestadianen in Noorwegen.	42.
Deel 3. HET EVANGELIE ONDER DE LAPLANDERS.	44.
Wie zijn de Laplanders?	44.
Het Evangelie onder de Lappen voor de Reformatie.	46.
Kerkdorpen.	48.
Het Evangelie onder de Lappen in de 16 ^e eeuw.	49.
Het Evangelie onder de Lappen in de 17 ^e eeuw.	50.
Bijbel in de taal van de Sami.	59.
Thomas von Westen.	60.
De Syvstjernen.	62.
De zendingsreizen.	64.
Het einde van zijn leven.	69.
Pehr Högström.	72.
Deel 4. SPITSBERGEN.	74.
Smeerenburg.	75.
Noorse Compagnie.	76.
De Doopsgezinden en de walvisvaart.	78.
De kerk in Longyearbyen.	80.
De kerk in Barentsburg.	81.
Bronvermelding.	82.

Inleiding.

Na het beschrijven van de kerkgeschiedenis van Zweden, Denemarken en daarna Groenland is heb ik nu geprobeerd om wat over Noorwegen uit te werken.

In tegenstelling tot de Reformatie in Duitsland is deze niet geschied onder de geestelijken en het volk maar werd van bovenaf, door koning Christiaan III opgelegd.

Ook is er nog een groot verschil met andere landen; namelijk dat er weinig diepgang is te vinden. Lees je in de geschiedenis van Luther hoe hij worstelde om vergeving van zonden, hoe hij 95 stellingen aan de Slotkapel timmerde en hoe velen van het volk inzagen hoe Rome dwaalde, in de kerkgeschiedenis van Noorwegen lees je dat daar en tegen veel minder. Het volk wilde het bij het oude laten.

Een grote moeilijkheid bij het samenstellen van dit document is de taal. In het Nederlands is bijna niets bekend over de kerkgeschiedenis van Noorwegen, daarom is er veel uit het Noors en Deens vertaald. Gelukkig lukt dat met behulp van allerlei vertaalprogramma's, maar de mogelijkheid op fouten daarbij blijft aanwezig. Ik heb zoveel mogelijk geprobeerd om de hoofdlijnen te volgen en niet in details te treden; nadeel is wel dat het vaak weinig inhoudelijke diepgang bevat.

Met de geschiedenis van Noorwegen heb ik geprobeerd te beginnen bij de vraag: Wanneer ontstond de eerste kerk? Wat was ervoor, en, hoe is het heidendom meer en meer terug gedreven?

Om het document overzichtelijk te houden heb ik gekozen om het in 4 delen te delen.

Het eerste deel gaat over de jaren 800-1000. De eerste koningen van Noorwegen, de eerste kerken die ontstonden en het verlaten van de heidense gebruiken.

Het tweede deel gaat over de Reformatie, hoe heeft die plaats gevonden, welke belangrijke personen komen in beeld en hoe is de Bijbel in het Noors ontstaan?

Het derde deel gaat over Lapland en de Samibevolking. Al is het zo dat Lapland maar voor een deel in Noorwegen ligt en voor een deel in Zweden en Finland, toch heb ik gekozen om het in dit document te voegen, mede omdat Thomas von Westen een Noor was die onder de Laplanders heeft gewerkt. Over Lars Levi Laestadius, een Zweed die predikant in Lapland is geweest en zijn volgelingen hoop ik in een apart document te schrijven.

Het vierde deel gaat over Spitsbergen. In het kort iets over de kerkelijke situatie in het verleden en heden op het afgelegen Svalbard.

Ter afsluiting van dit voorwoord een citaat dat weergegeven werd door dominee Udemans van de Roomse Belarminus (1542-1621):

“Bellarmijn klaagt in zijn tijd, dat de ‘Luytersche peste’ (zo noemt hij op zijn manier, de Evangelische leer) die kort tevoren in Saxen ontstaan was, heel Duitsland bijna had ingenomen; en dat ze daarna voortgaande tegen het noorden, en het oosten, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Gotland, Ponnoniën en Hongarije vernielt heeft. Dat ze daarna tegen het westen en het zuiden, met een gelijke snelheid voort gelopen is, Frankrijk, Engeland en Schotland, dat eertijds zeer bloeiende koninkrijken waren, in korte tijd bedorven heeft. En dat ze ten laatste over de Alpen gevlogen is, doorgedrongen tot in Italië toe.”¹

Krimpen aan den IJssel 14 november 2022

¹ Ds. G. Udemans, De Laetste Basvyne, tweede druk, blz. 722.

KADER:

8^e eeuw- 11^e eeuw. De Vikingen in Europa.

De keizers tussen 800 en 1000:

Karel de Grote leefde: 747-814. Keizer: 800-814. Koning der Franken: 768-814.

Lodewijk de Vrome leefde: 778-840. Keizer: 816-840. Koning der Franken: 814-840.

Lotharius I leefde: 795-855. Keizer: 840-855. Koning van Italië: 818-855.

Karel de Kale leefde: 823-877. Keizer: 875-877. Koning der Franken: 840-877. Koning van Italië: 875-877.

Lodewijk II van Italië leefde: 825-875. Keizer: 855-875. Koning van Italië: 844-875.

Karel III de Dikke leefde: 839-888. Keizer: 881-887. Koning van Italië: 880-888.

Hendrik I de Vogelaar leefde: ca. 876-936. Hertog van Saksen: 912-936. Koning van Duitsland: 919-936.

Belangrijke personen die het Evangelie in Noorwegen brachten:

Noorse koningen en aanverwanten:

Periode 800-1100:

Harald I Hårfagre leefde: ca. 850-ca. 932. Regeerde: ca. 872-ca. 932.

Eirik I Blodøks Haraldsson leefde: ca. 885-954. Regeerde: ca. 930-935. Oudste zoon van Harald I Hårfagre.

Håkon I den gode Adalsteinsfostre leefde: ca. 918-961. Regeerde: ca. 933-961. Jongste zoon van Harald I Hårfagre.

Harald II Eiriksson Gråfell leefde: ca. 935-ca. 970. Regeerde: 961-ca. 970. Zoon van Eirik I Blodøks.

Håkon Sigurdsson Ladejarl leefde: ca. 935-995. Regeerde: ca. 970-995. Was de zoon van Sigurd Håkonsson Ladejarl die een bondgenoot was van Harald I Hårfagre.

Olav I Tryggvason leefde: ca. 960-ca. 999. Regeerde: 995-ca. 999. Achterkleinzoon van Harald I Hårfagre

Eirik Håkonsson (957-1024) regeerde samen met zijn broer Svein Håkonsson van 1000-1012. (?-ca. 1016)

Håkon Eiriksson (ca. 998-ca. 1029, zoon van Eirik Håkonsson) regeerde samen met zijn oom Svein Håkonsson van 1012-1015. Later regeerde hij nog alleen van 1028-1029.

Olav II (Haraldsson) de heilige leefde: ca. 993-1030. Regeerde: 1015-1028.

Knud II de Grote of de Machtige leefde ca. 995-1035. Regeerde in Engeland: 1016-1035. In Denemarken: 1018-1035. In Noorwegen: 1028-1035.

Svein Knutsson of Svein Alfivason leefde: ca. 1016-1036. Regeerde: 1029-1035. Was de zoon van Knud II.

Magnus den gode Olavsson leefde: 1024-1047. Regeerde: 1035-1047. Zoon van Olav II (Haraldsson) de heilige.

Harald I van Denemarken of Harald Blauwtand leefde: ca. 930-985 of 986. Regeerde een deel van Noorwegen: ca. 970-986?.

Deel 1. DE PERIODE 800-1100

De eerste christelijke koningen in Noorwegen.

Het begin van het christendom in Noorwegen kwam niet zozeer omdat zendelingen naar het land trokken, maar omdat de Noorse (en Deense) koningen die in Europa rondtrokken met het christendom in aanraking kwamen. Zover bekend zijn er geen zendelingen geweest. Karel de Grote heeft er geen zendelingen naartoe gezonden. Wel zijn er in die tijd zendelingen geweest in Denemarken en Zweden.

Maar dat het christendom ook in Noorwegen is gekomen is zeker. Van verschillende koningen uit de vroege tijd is bekend dat zij gedoopt zijn. De eerste kerken in Noorwegen werden rond het jaar 1000 gebouwd.

Olaf Tryggvason I van Noorwegen werd geboren rond 968 en stierf in de slag bij Svolder in 1000. Hij wordt beschouwd als de eerste christelijke koning van Noorwegen. Hij stichtte ook de stad Nidaros in 997, waar hij een kerk bouwde.

De foto is sculptuur van Olaf in de westelijke gevel van de Nidarosdom in Trondheim.

De kerstening van Noorwegen begon relatief laat ten opzichte van de rest van Europa. Volgens sommigen worden de koningen Håkon de Goede (ca. 918-961) en Olav Tryggvason (ca. 960-ca. 1000) christelijk genoemd, maar als je iets meer over hen leest, dan lees je eigenlijk alleen maar dat ze gedoopt, en verder nog heiden waren; de heidense gebruiken, hun goden en de waarzeggerij hielden zij vast. Tryggvason schijnt in 994 in Londen te zijn gedoopt.

Na de dood van Olav Tryggvason in de Slag bij Svolder, werd Noorwegen geregeerd door de Deense koningen die lokale vertegenwoordigers in Noorwegen hadden.

Het was ook na de nederlaag van koning Olaf in de Slag bij Svolder dat er een gedeeltelijke terugkeer naar het heidendom in Noorwegen was onder de heerschappij van de Graven van Lade. In de volgende regering van koning Olaf II Haraldsson werden heidense overblijfselen uitgeroeid en het christendom meer en meer gevestigd.

Toen de Deense koning Svein Tjugeskjegg (ca. 960-1014) stierf, was het zijn zoon Harald Sveinsson (ca. 994-1018) die aan de macht kwam in Denemarken en die waarschijnlijk ook over Noorwegen heerste. Koning Harald stierf in 1018 en toen werd zijn broer Knut (ca. 995-1035) koning over Denemarken. Hij was van 1016-1035 ook koning in Engeland. Knut werd erkend als opperheer van Noorwegen van 1028 tot 1035. Gezamenlijk werd dit koninkrijk aangeduid als het 'Noordzee-rijk'. Koning Knut regeerde vanuit Engeland waar hij een echte koning was en via afgevaardigden regeerde hij in Denemarken en Noorwegen. Om die reden kreeg hij de bijnaam 'de grote' in Denemarken en Engeland, en 'de machtige' in Noorwegen.

Samen met de Zweedse koning Anund Jakob (ca. 1008-ca. 1050) probeerde koning Olav in 1026 Denemarken te veroveren, terwijl koning Knut in Engeland was. Olavs mannen begonnen in Skjælland te verwoesten. Het leger van Knut keerde echter terug naar Denemarken en de Noorse en Zweedse legers verstopten zich in een Zweedse fjord. Er was een veldslag bij Helgeå in Skåne, die eindigde in een overwinning voor Knut. Olav verliet zijn schepen en vluchtte te voet terug naar Noorwegen. Met een veel sterkere militaire macht en beschikbare middelen, was het waarschijnlijk slechts een kwestie van tijd dat Knut Noorwegen wilde overwinnen. In 1028 viel koning Knut Noorwegen aan met een grote vloot. De Noren onderwierpen zich aan hem en dwongen Olav Haraldsson te vluchten.

Van de Deense koning Knut is bekend dat hij geen heiden meer was.

Er zijn geschiedschrijvers die beweren dat koning Olav de Heilige Noorwegen heeft gekerstend. Maar er waren al christenen in Noorwegen voordat koning Olav regeerde. De eerste bekende christelijke koning van Noorwegen was Håkon Adalsteinsfostre (ca. 918-961), die in de periode 935-961 voornamelijk in West-Noorwegen regeerde. Hij werd gedoopt in Engeland.

Een van de eerste bisschoppen die Noorwegen bezocht was Sigfrid. Hij kwam zeer waarschijnlijk kort na het jaar 1000 in Zweden en bezocht ook Noorwegen. In Zweden heeft hij meer werk verricht en tijd doorgebracht dan in Noorwegen. Enkele jaren na 1014, na zijn terugkeer naar Engeland, was Sigfrid enkele jaren gevestigd in Trondheim. Tot wanneer hij hier gebleven is, is niet met zekerheid vast te stellen. Vermoedelijk is hij nog een keer naar Bremen getrokken. In 1025 moet hij nog (of weer) in Noorwegen zijn, vermoedelijk tot rond het jaar 1028.

De hierboven genoemde koning Olav Tryggvason, die regeerde in de periode 995–1000, wordt ook als christen beschouwd. De sagen (Snorre²) vertellen dat hij de eerste kerk in het land liet bouwen: De kerk in Moster in Bømlo. Maar het is niet zeker of dit werkelijk de eerste kerk in Noorwegen was. Er zijn meer kerken uit die tijd bekend.

Adam van Bremen schreef in ca. 1075 dat sommigen zeiden dat koning Olav een christen was, terwijl anderen dachten dat hij een afvallige was. Maar iedereen was het erover eens dat hij een waarzegster was, hij vertrouwde volledig op vogelwaarschuwingen. Daarom kreeg hij ook de bijnaam Olav Kråkebein. Hij beoefende ook tovenarij en bracht tovenaars met zich mee. Hoe is het mogelijk om dan zo'n koning een christen te noemen? Hinkte hij op twee gedachten, of was hij nog volop heiden? Het precieze weten wij niet. Wel dat er in de Bijbel (2 Tim. 2:19) staat geschreven: "Een iegelijk, die den Naam van Christus noemt, sta af van ongerechtigheid." Na het sterven van zijn vrouw Geira staat in The Saga van Olaf dat hij naar Rusland reisde. "Tijdens zijn verblijf hier had hij een droom waarin God tot hem sprak. De stem die hij hoorde zei: 'Luister naar Mij, jij die belooft een goed mens te zijn, want je hebt nooit goden aanbeden of enige eerbied betoond. Toch schiet het je erg tekort in die eigenschappen die je in staat zouden stellen om in deze streken te zijn en die ervoor zorgen dat je het verdient om hier in de eeuwigheid te leven, omdat je je Schepper niet kent en je niet weet wie de ware God is.'"³

Feit is wel dat koning Harald Blauwtand⁴ van Denemarken christen was. In hoeverre hij ook over Noorwegen heeft geregeerd is niet bekend. Wel dat op de Runenstein van Jelling staat dat hij Noren veroverde. De opvolgers van koning Harald waren min of meer christen.

² Snorre Sturluson of Sturluson (1178/9-1241) was een IJslands stamhoofd, schrijver en dichter. Hij is vooral bekend als de auteur van The Younger Edda en Heimskringla (de koninklijke sagen van Snorre), een van de belangrijkste boeken van Noorwegen.

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Olaf_Tryggvason

⁴ Voor meer over hem, zie: K.J. Boer "De kerkgeschiedenis van Denemarken".

In Noorwegen was waarschijnlijk de hierboven genoemde koning Olav Tryggvason de eerste christelijke koning. De koningen die na hem kwamen hebben zich min of meer ingezet voor de kerstening van Noorwegen. Zo ook koning Olaf de Heilige die een christelijke koning was. Over hem nu meer.

Koning Olaf de Heilige, ook wel Olav II Haraldsson genoemd leefde van ca. 993-1030. Olaf werd rond 993 geboren in Ringerike. Willem van Jumièges (11e eeuw) schreef in de 'geschiedenis van de Noormannen', dat koning Olav de Heilige, op verzoek van aartsbisschop Robert, door hem werd gedoopt en gezalfd met de heilige zalf. Dit gebeurde waarschijnlijk in Rouen in de winter van 1013-1014. Maar er zijn verschillende Saga die andere gegevens melden. In jongere IJslandse sagen zoals The legendarische saga van Olav de Heilige werd hij gedoopt in Upland toen hij vijf jaar oud was. Dat zou dan rond 998 zijn geweest. Verder zijn er bronnen die zeggen dat hij op 3 of 5 jarige leeftijd is gedoopt. Sommigen zeggen dat hij in Engeland is gedoopt. Het kan zijn dat hij 2 maal is gedoopt geworden, 1 maal op jonge leeftijd en later in Rouen.

Een deel van zijn leven heeft Olaf in Engeland gewoond en heeft daar verschillende keren gevochten. Het is niet zeker wanneer, waarom en hoe koning Olaf teruggekeerd is naar Noorwegen. Vermoedelijk kwam hij in de winter van 1015/1016 in Noorwegen aan. Bij zijn terugkomst had koning Olav vier bisschoppen en verschillende priesters uit de omgeving van Wessex (zuidwest Engeland) naar Noorwegen meegenomen. De bisschoppen waren priesters die vlak voordat ze naar Noorwegen vertrokken tot bisschop werden gewijd om Noorse priesters te wijden. De leider hiervan was bisschop Grimkjell (?-1047). Grimketel werd toen de bisschop van Nidaros.

Er zijn geschiedschrijvers die zeggen dat koning Olaf in Noorwegen wetten wist te veranderen, zodat de wetten een christelijke inhoud kregen. Er wordt dan verwezen naar het feit dat ergens tussen 1022 en 1024 in Moster een bijeenkomst⁵ werd gehouden tussen de bisschoppen en de mannen van de koning. De christelijke wet werd toen naar voren gebracht - dat wil zeggen, de wetten van de kerk. Op dat moment was de kerk als staatskerk verbonden met koning Olav. De nieuwe wet wordt door sommigen 'The great change of practice' (grote verandering in de praktijk) genoemd.

Deze wet begon als volgt: "Het eerste in onze wet is dat we naar het oosten moeten buigen en tot Witte Christus moeten bidden voor een goed jaar en vrede, dat we ons land gebouwd en onze koning gezond moeten houden. Moge Hij onze vriend zijn en wij Zijn vrienden en moge God een vriend van ons allemaal zijn."⁶ Het wetsvoorstel was slechts een overeenkomst tussen de koning en de bisschoppen, maar was niet wettelijk bindend totdat het werd goedgekeurd door 'ting' (soort parlement) van het land. In deze overeenkomst stonden een aantal geboden en verboden. Zo kwam er onder meer een verbod op het wegsturen van kinderen, en het gebruikmaken van kinderslaven. Polygamie wilde men verbieden. Pasgeboren kinderen moeten in leven blijven en mogen niet in het bos of op de velden worden losgelaten. Op verkrachting en incest staan zware straffen. Vlees eten is verboden op vrijdag. Er moet voor Pasen zeven volle weken worden gevast. Er is een verbod op het huwen van familieleden tot en met het zevende lid. Pasgeboren baby's moeten naar de kerk worden gebracht om gedoopt te worden. Het zal verboden zijn om de doden op hopen of stapels te begraven, zoals in heidense tijden. Het lichaam moet naar de kerk worden gebracht en in heilige grond worden begraven. Begrafenis in gewijde grond wordt verboden aan onverlaten, verraders, moordenaars, dieven en zelfmoordenaars. In elk land moeten kerken worden gebouwd. De bisschop heerst over hen

⁵ Dit werd het Gulating genoemd. Dit was een van de eerste Noorse wetgevende vergaderingen of bestuursvergaderingen. Deze vergaderingen vonden plaats in de periode 900-1300..

⁶ https://no.wikipedia.org/wiki/Olav_den_hellige

en moet priesters aanstellen. Mannen binnen de provinciegrenzen zijn verantwoordelijk voor het onderhoud van de kerken en het onderhoud van de priesters.

De sagen vertellen dat Olav naar de Rijksdag (de Rijksdag van Nijmegen vond plaats in 1018) reisde en het christendom als staatsgodsdienst liet invoeren.

In 1028 kwam Knut de Machtige uit Engeland naar Noorwegen met 50 oorlogsschepen. Koning Olav vluchtte met zijn zoon Magnus en enkele vertrouwelingen naar Gardarike in Rusland. Toen graaf Håkon (ca. 998-1029) in de herfst van 1029 verdronk bij een schipbreuk, is het mogelijk dat hierop koning Olav besloot om terug te keren naar Noorwegen.

Het is ook mogelijk dat hij terugkeerde vanwege een droom. In 1030 had koning Olav een droom die hij interpreteerde als een oproep om terug te keren om voor zijn land te vechten. Hij liet zijn zoon Magnus achter aan het prinselijke hof in Rusland en ging met een klein leger op weg naar huis. De reis ging eerst door Zweden, waar Olav enkele legermannen ontving van de Zweedse koning, en nadat hij Deens verzet had ontmoet toen ze Oost-Noorwegen probeerden te veroveren, reisde de koning met zijn kleine leger door Jemtland naar Verdalen, waar ze aankwamen bij de boerderij Sul, dat zich op de top van de vallei bevond. In De Saga van Olav de Heilige schrijft Snorre Sturlasson dat het eerste van verschillende wonderen hier gebeurde nadat het leger van de koning onderweg een veld had vertrappt. Toen de boer zijn beklag deed bij de koning, reed Olav het veld rond en beloofde dat God de schade zou herstellen. Na een paar dagen lag het veld er weer net zo mooi bij.

Van Sul reisde het leger verder naar Stiklestad, waar de strijd plaatsvond op 29 juli 1030. Het kleine koninklijke leger werd opgewacht door een in de minderheid zijnde boerenleger onder leiding van Kalv Arneson uit Egge, die lange tijd een van de belangrijkste mannen van de koning was geweest. Toen Torstein Knarresmed zijn bijl net boven de knie in het linkerbeen van de koning sloeg, leunde de koning tegen een rots en vroeg God om hulp. Toen stak Tore Hund een speer onder de borstplaat van de koning, uiteindelijk stierf de koning aan de verwondingen die hij had opgelopen.

De steen waar de koning tegen leunde werd later Olavssteinen genoemd. Later werd er op die plaats een kerk gebouwd (die er vandaag de dag nog is), en de overlevering zegt dat de koning viel waar later het altaar in de kerk werd gebouwd⁷.

Olaf ligt begraven in de Nidarosdom in Trondheim. Als gevolg van de beeldenstorm in de 16^e eeuw is de locatie van zijn graf onbekend.

De Saga's vertellen verschillende wonderen die gebeurden in die tijd en omtrent zijn lichaam. Vanwege de onbetrouwbaarheid hiervan laat ik dit verder rusten.

Eeuwen lang waren er pelgrimstochten naar de kist van koning Olaf. De Reformatie in Denemarken-Noorwegen in 1536-1537 maakte een einde aan deze pelgrimstochten. De twee dure buitenkisten werden vernietigd, terwijl de originele houten kist met het lichaam van de heilige koning werd bewaard in het kasteel Steinvikholm van aartsbisschop Olav Engelbrektsson (1536-1564) en vervolgens in een toen algemeen bekend graf in de kathedraal van Nidaros. De locatie van dit graf is sindsdien onbekend.

De zoon van koning Olaf, Magnus de Goede (1024-1047), was koning van Noorwegen van 1035 tot 1047 en koning van Denemarken van 1042 tot 1047. Een oude koninklijke sage meldt over de geboorte van Magnus het volgende: De geboorte was moeilijk en zowel moeder als kind dreigden te sterven. Niemand durfde de slaap van de koning te verstoren en het was de schildknaap van de koning, Sigvat Tordsson, die de verantwoordelijkheid op zich nam voor de naamgeving van het kind. De volgende dag eiste koning Olav een antwoord van de bard: 'Hoe kon je zo brutaal zijn om mijn kind te laten dopen voordat ik het zelf wist?' Sigvat antwoordde

⁷ Vandaag de dag is in Stiklestad een museum over de slag en zijn o.a. de kerk en een oud monument nog te zien.

dat hij liever twee mannen aan God zou geven dan één aan de duivel. De koning verweet de bard vervolgens dat hij de jonge Magnus had gedoopt terwijl hij geen familienaam had, maar Sigvat antwoordde dat hij vernoemd was naar Karlamagnus, dat wil zeggen de Fransman Koning Karel de Grote, 'want hij was de beste man die ik ter wereld kende'. Toen was de koning tevreden⁸.

Heel vermoedelijk zette zoon Magnus de strijd tegen het heidendom voort. Het is wel opmerkelijk hoeveel veldslagen deze zoon (en veel koningen in die tijd) voerden, terwijl de strijd vaak geen strijd was voor Gods eer maar voor eigen belang en eigen eer en wil en grondgebied.

Ook van koning Knut de Grote (994?-1035) is bekend dat hij als Viking koning allerlei landen aanviel. Rond 1014 werd hij koning van (een deel van) Engeland. Om te voorkomen dat hij van de kant van Normandië aangevallen zou worden, trouwde hij met de dochter van Richard zonder Vrees, hertog van Normandië. Aangezien Normandië christelijk was, bekeerde Knut zich officieel tot het christendom. Zijn moeder was al christelijk opgevoed, maar zijn vader Sven is zijn hele leven heiden gebleven. In 1027 reisde hij zelfs naar Rome om de kroning van Duitse koning Koenraad II bij te wonen. Ook reisde hij naar Rome, volgens zijn eigen verhaal, om berouw te tonen voor zijn zonden, te bidden voor zijn eigen verlossing en de voor veiligheid van zijn onderdanen, en om met de paus te onderhandelen over een vermindering van de kosten van het pallium (Latijn voor mantel) voor Engelse aartsbisschoppen. Ook zocht hij naar een oplossing voor de concurrentiestrijd tussen de aartsbisschoppen van Canterbury en die van Bremen-Hamburg, over wie de baas was over de Deense bisdommen. Hij zocht ook naar een manier om de reisomstandigheden van pelgrims en kooplieden op weg naar Rome te verbeteren. Knut keerde uit Rome terug naar Denemarken, waar hij een soort van pact tussen de volkeren van Scandinavië opstelde. Daarna zeilde hij naar Engeland.

Voor de katholieke kerk was Noorwegen van 831 tot 1103 een 'zendingsgebied' dat organisatorisch onder de (katholieke) aartsbisschop van Reims in Frankrijk viel. Nog voordat Noorwegen zijn eigen aartsbisschop kreeg, werden er drie katholieke bisdommen opgericht in het jaar 1070. Er kwamen zetels in Alpsa, Biargina en Nithirosa, dat wil zeggen in Oslo, Bjørgvin (Bergen) en Nidaros (Trondheim). Van 1103 tot 1152 regeerde de kerk in Noorwegen onder de aartsbisschop van Lund in Skåne (destijds behorend tot het Koninkrijk Denemarken). In 1152-1153 werd het aartsbisdom Nidaros (Trondheim) opgericht.

⁸ https://no.wikipedia.org/wiki/Magnus_den_gode

De eerste christelijke tekenen in Noorwegen.

Deze religieuze voorwerpen zijn gemaakt tussen 800-1100. Linksboven zijn kleine hamertjes. Dit verwijst naar de hamers die de heidense god Thor gebruikte om de orde in de wereld te handhaven. De andere symbolen zijn kruizen. Deze symbolen van het christelijke kruis zijn gebruikt in de late Viking tijd. Foto is gemaakt in het Historiekmuseum in Oslo.

Volgens archeologen zijn er verschillende bewijzen dat er rond het jaar 900-1000 al christenen in Noorwegen woonden. Zo zijn er stenen kruizen gevonden die gedateerd worden op de jaren 900-1000.

Ook zijn er in verschillende graven bisschopsstaven, wierookvaten ed. gevonden. De heidenen begroeven vaak allerlei voorwerpen bij de dode als die werd begraven. Als men graven vindt waarin die voorwerpen niet werden gevonden, is dat ook een teken dat het heidendom begon te wijken. Uit de periode 900-1000 zijn verschillende graven gevonden zonder dat daarin heidense voorwerpen werden gevonden.

In Nordmøre en Romsdal, op het eiland Veøya zijn christelijke grafvondsten uit de 10^e eeuw gevonden.

Veel heidense graven zijn er rond de periode 950 en daarna niet meer te vinden, en in verschillende gebieden van Noorwegen vindt men geen heidense graven meer in de 11^e eeuw.

In het document over de kerkgeschiedenis van Denemarken staat iets geschreven over de Runenstenen van Jelling.

Nu zijn er ook verschillende runenstenen in Noorwegen gevonden. Het runenschrift (kortweg runen) is het oudst ons bekende schrift dat in Germaanse landen werd gebruikt. Het bestaat uit letters, samengesteld uit meestal rechte en hoekige lijnen die in bijvoorbeeld steen of hout konden worden gekrast. Zo'n steen waarop het runenschrift is gekerfd staat ook in Galteland bij Evje in het zuiden van Noorwegen.

Vandaag de dag staat daar een kopie van die steen, de originele is kapot geslagen en later hersteld⁹. Het bijzondere van deze steen is het opschrift. De steen werd opgericht ter nagedachtenis aan een zoon die stierf in dienst van het leger van Knut de Grote (rond 995-1035) toen hij Engeland aanviel in 1015. De tekst is als volgt: "Arnsteinn richtte deze steen op ter nagedachtenis aan zijn zoon Bjórr, die stierf in het kielzog toen Knútr Engeland aanviel. God is een."

Het heidendom had vele goden en nu staat er op deze steen: "God is een"! Opmerkelijk.

De steen wordt gedateerd uit 1016-1020. Het is een tekst die laat zien dat vader en zoon het christelijk geloof hadden.

⁹ Het is de bedoeling dat deze steen vanaf 2026 te zien is in het nieuwe Viking Age museum in Noorwegen.

Een andere belangrijke runenstein is de Dynna steen. Deze steen is vandaag de dag te zien in het Historiskmuseum in Oslo. Deze steen van rozerood zandsteen is ongeveer 3 meter hoog. De steen werd opgericht rond 1040-1050. Op de steen staat een tekst en er staan tekeningen op. De nogal grove afbeeldingen op de voorkant van de steen tonen de stal (Matth. 2:1-12) en de Heere Jezus, de ster van Bethlehem en de drie wijze mannen te paard: de Driekoningen. Deze afbeeldingen worden gezien als een van de eerste christelijke afbeeldingen in Noorwegen.

Op de steen staat ook een tekst:

× kunuur × kirþi × bru × þríriks tutir × iftir osriþi × tutur × sina × su uas mar hanarst × o hapalanti

Dit wordt als volgt geïnterpreteerd:

Gunnvôr bouwde een brug, Þrýðríks dóttir, naar Ástríður, zijn dochter. Ze was een meisje in Ha'aland

Wat kan worden vertaald door:

“Gunvor Thiriksdaughter maakte een brug naar Astrid, haar dochter. Ze was het handigste meisje op Hadeland”

Of: “Gunnvôr, de dochter van Þrýðríkr, maakte de brug ter nagedachtenis aan haar dochter Ástríðr. Ze was het handigste meisje in Hadaland.”

De Engelse en Noorse Wikipedia sites geven enige (mogelijke) uitleg van deze tekst. In de tekst staat geschreven over het bouwen van bruggen.

De verwijzing naar het bouwen van bruggen in de runentekst is vrij gebruikelijk in runenstenen gedurende deze periode. Soms word er dan met de tekst verwezen naar ‘het passeren van de brug naar het hiernamaals’. In die tijd sponsorde de katholieke kerk de bouw van wegen en bruggen. Door de verkoop van aflaten werd het geld daarvan daarvoor gebruikt. De aflaten werden verkocht in ruil voor voorbede voor de zielen.

Of het bouwen van bruggen, het overgaan van het hier naar het hiernamaals in deze tekst ook werkelijk wordt bedoeld, kan ik niet zeggen. Het is namelijk ook zo, dat deze steen gestaan heeft tussen oude grafheuvels, wat weer een teken kan zijn dat men de heidenste cultus nog steeds in ere hield; en dan hoeft de tekst niet perse op het hiernamaals te wijzen en dus een uiting van het christelijke geloof zijn.

De rechter foto is genomen van de bovenkant van de Dyinnarunensteen.
Ter hoogte van de rode letters is de ster duidelijk te zien, daaronder iemand op een paard.
Boven de ster een afbeelding van een kind.

De eerste kerken in Noorwegen.

Voordat kerken werden gebouwd, moeten er tot op zekere hoogte christenen zijn geweest waardoor de kerken werden gebouwd. De eerste kerken waren van hout gebouwd. Uiteindelijk werden er ook stenen kerken gebouwd. Omdat het duurder was om stenen kerken te bouwen dan houten kerken, werden de meeste stenen kerken gebouwd in de steden of in de rijkste agrarische nederzettingen, terwijl er elders in het land de meeste kerken van hout waren. De eerste kerken werden gebouwd in Romaanse stijl, later in gotische stijl. Tijdens de middeleeuwen werden in Noorwegen ongeveer 300 stenen kerken en 1200 houten kerken gebouwd.

Archeologen hebben in Noorwegen op verschillende plekken aanleidingen gevonden om te veronderstellen dat er rond het jaar 1000 al kerken zijn geweest. Een paar voorbeelden:

- Tijdens archeologisch onderzoek op Veøy in Romsdalen heeft archeoloog Brit Solli twee begraafplaatsen uit de late Vikingtijd geïdentificeerd. De oudste schijnt ooit

gebouwd te zijn in de eerste helft van de jaren 900, de tweede tussen 950 en het jaar 1000. Waarschijnlijk heeft er een kerk of kapel op de plek gestaan.

- In Kvinesdal in Vest-Agder (Zuid-Noorwegen) toonde een archeologisch onderzoek in 2000 aan dat er al rond 980-1020 een kerk was gebouwd op de plaats van de huidige parochiekerk in de vallei.
- Onder het koor van de kathedraal van Stavanger, is een ongeveer 80 cm dikke bodemlaag met christelijke graven, een houtskoollaag en vier paalgaten gevonden. De houtskoollaag is ouder dan de graven. De steenkoollaag kan afkomstig zijn van een verbrand houten gebouw waarvan de paalgaten deel uitmaakten. Een C-14 datering van de steenkoollaag gaf een kans van 56% dat de steenkoollaag uit de periode 860 en 1060 stamde.
- Van de Clemenskirken in Trondheim wordt gezegd dat het werd gebouwd op initiatief van Olav de Heilige in 1016. Na zijn dood in 1030 werd zijn lichaam in de kerk bijgezet, en hier werd ook zijn zoon Magnus Olavsson begraven. Over deze kerk verderop meer.
- Heimskringla (is een Noorse koninklijke saga of zijn saga's over de Noorse koningen, een verzameling koninklijke saga's geschreven in de jaren 1220 door de IJslandse dichter en chef Snorre Sturlason (1179-1241) zegt dat Olav Tryggvason rond 995 een kerk liet bouwen op Moster op Bømlo. Er zijn geen archeologische vondsten om dit te bevestigen.
- De oudste Sint-Pieterskerk in Tønsberg is mogelijk gebouwd vóór het jaar 1000. De huidige kerk werd in het begin van de 12^e eeuw van steen gebouwd. Er zijn gedocumenteerde graven die zijn vernietigd door de fundering voor de stenen kerk, en die dus ouder moeten zijn dan deze. Datering van de graven maakt het redelijk om te schatten dat een oudere begraafplaats in de jaren 1000 in gebruik was. Waarschijnlijk heeft hier een oudere houten kerk gestaan.
- In Sarpsborg zijn christelijke graven gevonden bij Nikolaikirken, die dateren uit de periode 890-1015, wat duidt op een houten kerk op dezelfde plaats als de latere stenen kerk.

De kerkruïne van St. Hallvard in Oslo.

Dit was de voormalige kathedraal van Oslo die in het begin van de 12^e eeuw werd gebouwd. De kerk werd tot ongeveer 1655 als kerk gebruikt en raakte daarna in verval.

De oude Domkerk van Hamar was tot de Reformatie de kathedraal van het in 1152 opgerichte bisdom Hamar. Rond die tijd werd er ook met de bouw begonnen. In 1567 werd de kathedraal door Zweedse troepen verwoest. Om de ruïne tegen verder verval te beschermen werden er maatregelen genomen, een daarvan is een glazen overkapping die eroverheen gebouwd is.

De Kristkirken was de eerste kathedraal van Bergen. De kerk werd gebouwd in de periode 1066-1093 in opdracht van koning Olav Kyrre (ca. 1050-1093), die volgens de overlevering Bergen stichtte en het de hoofdstad van Noorwegen maakte. In de kerk werd een reeks Noorse koningen en koninginnen gekroond en begraven.

In 1531 werd de Kristkirken afgebroken. De muren van de kerk zijn nu gemarkeerd door middel van heggen. Op de plek van het altaar staat nu een gedenksteen met plaquettes.

Foto's: Overblijfselen van de Klemenskirken?

De eerste kerk van Trondheim was de Klemenskirken. Deze kerk werd opgericht in de tijd van koning Olaf Tryggvason (ca. 960-ca. 999). Dit zou rond het jaar 990 kunnen zijn geweest. De kerk heeft niet lang gestaan, want na de dood van koning Olaf lieten de zonen van Håkon Sigurdsson (ca. 935-995) de kerk in verval. Tijdens een aanval op de stad in 1015 werd de kerk verwoest. Een jaar later werd de kerk herbouwd door Olaf de Heilige (ca. 993-ca. 1030). Deze kerk bleef staan totdat ze in 1344 afbrandde.

In 2016 werd er een grote ontdekking gedaan. Men vond de resten van een kerk. Toen was men ervan overtuigd dat het Klemenskerk was. Op 18 juni 2022 werd bekend dat koolstofdatering de kerkrues heeft gedateerd op 1060 na Christus. “Nieuw onderzoek uitgevoerd met behulp van de zogenaamde C14-methodologie meet de radioactiviteit en het toont aan dat de oudste en laagste lagen van de kerkrues nieuwer zijn dan eerst werd gedacht.”¹⁰

Het gevolg hiervan is dat men óf zich heeft vergist in de jaartallen rond de Klemenskerk, óf de kerk is verplaatst in het verleden, óf het gaat niet om de Klemenskerk en is de Klemenskerk dus helemaal niet gevonden.

Feit is wel dat al een paar jaar de overblijfselen die opgegraven zijn voor bezoekers toegankelijk zijn en het bezoekerscentrum toen ik het bezocht¹¹ nog er vanuit gaat dat het de Klemenskerk is.

¹⁰ <https://www.nrk.no/trondelag/forskere-reiser-tvil-om-funnet-av-klemenskirken-i-trondheim-1.16008112>

¹¹ Ik bezocht het bezoekerscentrum/ de opgraving op 21 september 2022.

Staafkerken.

Noorwegen staat ook bekend om zijn zogeheten Stavkirke; staafkerken.

Staafkerken zijn heel bijzonder. Deze geheel, of voor een groot deel van hout gemaakte kerken zijn voornamelijk gebouwd in de periode 1150 en 1450. In Noorwegen staan er vandaag de dag nog 28. Buiten Noorwegen is er maar een enkele te vinden.

Een staafkerk werd gebouwd op een stenen fundering waarop een frame of geraamte van houten balken werd geplaatst. Op dit fundament rustten de palen. Bij de allereerste staafkerken werden de staven of palen in een gat in de grond geplaatst. Hoewel dat voor voldoende stabiliteit zorgde, hielden deze bouwwerken niet lang stand doordat de palen door verrotting werden aangetast. Deze palen werden aan de bovenkant aan elkaar bevestigd met een nieuw geraamte van horizontale balken. Deze balken droegen de dakconstructie.

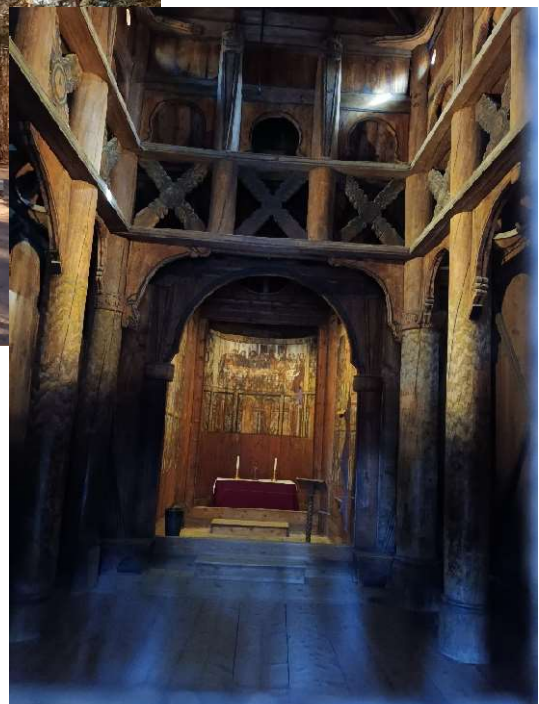
Staafkerken zijn er in allerlei maten en vormen. Ze hebben allemaal een toren, maar bevatten geen klokken. Veel kerken zijn ook voorzien van houtsnijwerk en tekeningen aan de binnenkant.

Zie <https://www.visitnorway.nl/typisch-noors/staafkerken/> voor een overzicht van alle staafkerken en hun ligging.

Deze staafkerk van Gol, Hallingdal, is overgeplaatst naar het Norsk Folkemuseum in Oslo. Deze kerk is gebouwd rond 1200.

De andere foto toont het interieur.

De Garmo Staafkerk is een staafkerk die afkomstig is uit Garmo in Lom. De kerk is in 1920 gerestaureerd en gereconstrueerd herbouwd in Maihaugen (soort openluchtmuseum) in Lillehammer.

De eerste kerk in Garmo zou rond 1021 zijn gebouwd, later rond 1200 zou men zijn begonnen met de bouw van een staafkerk.

De staafkerk van Ringebu dateert uit het begin van de dertiende eeuw. De karakteristieke rode toren is in 1631 erop gebouwd.

De katholieke kerk tot de Reformatie.

Het christendom in West-Europa ontwikkelde zich in verschillende richtingen, afhankelijk van het geografische gebied. Noorwegen werd beïnvloed door mensen uit verschillende streken, zowel uit Engeland, Ierland, Denemarken, Duitsland als Frankrijk. Bovendien kan men uit IJslandse bronnen lezen over meer sporadische bezoeken van zendelingen uit oostelijke gebieden.

Vanaf ca. 1100 tot de Reformatie in 1537 had de katholieke kerk veel macht en invloed. Meer en meer bisdommen werden opgericht en het hele land werd in kerkprovincies opgedeeld.

In deze periode ontstond ook het kloosterleven in Noorwegen. Op het eiland Selje aan de westkust van Noorwegen werd in de 11^e eeuw een klooster gebouwd.

Het is bekend dat in de kloosters niet alleen allerlei boeken werden geschreven maar ook werden er gedeelten van de Bijbel in het Noors vertaald.

Net zoals in andere delen van Europa was de kerk in Noorwegen verre van zuiver. Aflaten, beeldendienst en heiligenverering waren ook hier aan de orde.

Aan het begin van de 16^e eeuw was de kerk de grootste organisatie in Noorwegen en bestond uit elf bisdommen; vijf op het vasteland en zes op de eilanden in het westen (Orkney-eilanden, Faerøer, Shetland, Groenland en IJsland). De kerk was ook de grootste landeigenaar in Noorwegen en bezat bijna de helft van alle eigendommen in het land.

Olav Engelbrektsson.

De laatste katholieke aartsbisschop van Noorwegen voor de Reformatie was Olav Engelbrektsson. Hij is geboren rond 1480 in Trondenes en overleden op 7 februari 1538 in Lier in het huidige België.

In 1515 kwam hij naar Nidaros (Trondheim), waar hij decaan werd van het kathedraalkapittel. Olav Engelbrektsson werd in 1523 tot aartsbisschop van het aartsbisdom Nidaros gekozen. Hij was ook voorzitter van het Noorse parlement vanaf zijn aanstelling als aartsbisschop tot de ontbinding van de raad in 1536. Hij belegde de laatste Noorse raadsvergadering in Bud in Fræna in de herfst van 1533. Hier besprak de Riksdag/ Rijksdag de koninklijke verkiezingen. In de

middeleeuwen waren Denemarken en Noorwegen electorale koninkrijken, d.w.z. de koning moest worden gekozen door de Rijksdag. Koning Frederik I was gestorven en in Denemarken vond de gravenvete plaats, een conflict over wie de Deense koning moest worden; Frederik's oudste zoon Christiaan (later koning Christiaan III) of zijn jongste zoon Hans. Christiaan was een Lutheraan, en de Deense geestelijkheid gaf daarom de voorkeur aan de minderjarige Hans als koning. Door het conflict werden de koninklijke verkiezingen in Denemarken uitgesteld, en in Noorwegen kwamen Olav Engelbrektsson en de rest van de Rijksdag ook overeen dat ze de koninklijke verkiezingen zouden uitstellen totdat ze zagen wat er in Denemarken gebeurde.

Olav bleef tot het einde toe de katholieke belangen in Noorwegen verdedigen, en dat in een tijd dat het protestantisme terrein won via onder meer Deense edelen. Tussen 1524 en 1536 was Olav Engelbrektsson min of meer dé leider van Noorwegen en deed hij er alles aan om de Rooms katholieke godsdienst te verdedigen tegen de protestanten die meer en meer macht probeerden te krijgen. Ondertussen was het zijn neef, admiraal Kristoffer Trondson, die de militaire verdediging voor hem verzorgde. Als aartsbisschop bouwde Olav het kasteel Steinvikholm (ligt ten noordoosten van Trondheim); dit ook als verdedigingswerk tegen de protestanten. Het kasteel was zowel een vestingwerk als een permanente verblijfplaats voor de aartsbisschop, en hij bracht ook de kist van koning Olav de Heilige hierheen.

Maar de tegenstand tegen Engelbreksson was te groot. In 1536 vluchtte hij van kasteel Steinvikholm naar de abdij van Nidarholm op Munkholmen, een klein eiland net buiten Trondheim, en bracht daar de winter door. Hierna wachtte hij zo lang mogelijk om Noorwegen te verlaten, maar in april 1537 verliet hij met 60 volgelingen het land en kwamen in Enkhuizen aan. Ze trokken daarop verder naar Lier, waar hij op 6 februari 1538 stierf.

Zijn ontsnapping uit Steinvikholm in het voorjaar van 1537 betekende het definitieve einde voor Noorwegen als onafhankelijk onderdeel van Denemarken-Noorwegen, en luidde het zogenaamde Deense tijdperk in. De katholieke kerk in Noorwegen werd verboden en Olav Engelbrektsson was daarmee de laatste aartsbisschop van het land.

De Nidaros domkerk in Trondheim. De Nidaros-kathedraal werd in 1070 gebouwd om de begraafplaats van Olav II van Noorwegen te herdenken, de koning die in 1030 sneuvelde in de slag bij Stiklestad. Het werd vanaf de oprichting in 1152 tot 1537 de kathedraal van het aartsbisdom Nidaros. Na de Reformatie werd het een Lutherse kerk. Door de eeuwen heen is de kerk meerdere malen verbouwd en uitgebreid.

Deel 2. PERIODE 1500-1700. DE REFORMATIE

Noorse koningen in de periode 1513-1648:

Frederik I leefde: 1471-1533. Regeerde: 1523-1533.

Christiaan III leefde: 1503-1559. Regeerde in Noorwegen: 1537-1559. In Denemarken 1534-1559. Zoon van Frederik I.

Frederik II leefde: 1534-1588. Regeerde: 1559-1588. Regeerde ook Denemarken. Zoon van Christiaan III.

Christiaan IV leefde: 1577-1648. Regeerde 1588-1648. Regeerde ook Denemarken. Zoon van Christiaan III.

Koning Christiaan III.

Een van de belangrijkste mannen die invloed had op de kerk in Noorwegen was koning Christiaan III. Hij werd geboren op 12 augustus 1503 in Gottorp in het noorden van Duitsland. Tijdens een reis naar de bekende Rijksdag in Worms woonde hij die bij en had een ontmoeting met Maarten Luther. Dit heeft een onuitwisbare indruk op hem gemaakt. Nadat hij de Rijksdag in Worms had bezocht, wendde Christian zich officieel tot de lutherse-evangelische religie, en toen hij in 1525 Tønning en Haderslev (stadjes in Noord-Duitsland en Zuid-Denemarken) als graafschap kreeg, begon hij daar de Reformatie in te voeren.

Toen zijn vader, koning Frederik I, in januari 1533 stierf, weigerde de overwegend katholieke nationale raad om de Lutherse christenen te kiezen en de koninklijke verkiezing werd uitgesteld tot het volgende jaar. De katholieken hadden hun eigen kandidaat in de halfbroer van de koning, Hans de Oude. In deze periode zaten Denemarken en Noorwegen zonder koning. De lutherse minderheid in de Noorse Rijksraad bood samen met de burgemeesters van Kopenhagen en Malmö de troon aan hertog Christian, maar hij weigerde aanvankelijk. De twee burgemeesters namen toen het initiatief om Christian II op te halen, die nu opgesloten zat in kasteel Sønderborg.

Portret van koning Christiaan III. Foto genomen in het Norsk Folkemuseum in Oslo.

Christiaan III nam voor het eerst de koninklijke macht over op verzoek van de Noorse Rijksraad, nadat Lübeck Denemarken in 1534 had aangevallen. Dit wordt beschouwd als de oorzaak van *de vete van de graaf*. *De vete van de graaf* was voornamelijk een Deens conflict en burgeroorlog, maar met effecten in heel Noord-Europa. De uitkomst van het conflict kreeg invloed op Noorwegen toen koning Christian III aan de macht kwam en de Reformatie mocht ingevoerd worden. Dit had zeer grote gevolgen voor Noorwegen, dat met geweld werd hervormd en de laatste restanten van nationale onafhankelijkheid verloor.

Christiaan III werd verkozen door de adel tijdens een bijeenkomst in de kerk in Ry¹² op 4 juli 1534. Er wordt gezegd dat Christiaan III en zijn volgelingen in eerste instantie alleen het zeggenschap over Jutland hadden. In september kwam schipper Clement in opstand in Noord-Jutland. De opstand werd neergeslagen en Clement vluchtte uit Aalborg met de troepen van Johan Rantzau op zijn hielen. Hij werd spoedig gevangen genomen en onthoofd in Viborg op 9 september 1535.

In het voorjaar van 1535 verhuisde het leger naar Funen, waar Johan Rantzau de beslissende overwinning op de Lübeckers behaalde in de slag bij Øksnebjerg op 11 juni. Omstreeks dezelfde tijd versloeg een Deens-Zweedse zeemacht onder leiding van Peder Skram de vloot van Lübeck bij Svendborgsund. Op 29 juli 1536 nam de 33-jarige Christiaan Kopenhagen in, en het gevolg hiervan was dat Denemarken weer een koninkrijk werd. Op 12 augustus 1536 liet de koning drie katholieke bisschoppen arresteren, deels om het verzet tegen de Reformatie op te heffen en deels omdat beslaglegging van het aanzienlijke fortuin van de kerk zou worden gebruikt om de schuld aan het grote leger van landdienaren te betalen. Maarten Luther stuurde de koning felicitaties.

In Noorwegen waren de regio's Sønnefjell en Nordenfjell Riksråd verdeeld in de visie van een opvolger van Frederik I. In het deel van Nordenfjeld heerste bisschop Olav Engelbrektsson (waar hierboven over is geschreven). Hij verzette zich met alle middelen tegen een Lutherse koning en dwong de andere raadsleden tot confrontatie. Maar toen *de vete van de graaf* eindigde met een totale overwinning voor Christiaan III en hij troepen naar Noorwegen stuurde, was het spel voorbij en vluchtte Olav het land uit. De Noorse Rijksraad accepteerde Christiaan III als koning, werd zelf ontbonden en Noorwegen verloor zijn onafhankelijkheid en Noorwegen werd samen met Denemarken één koninkrijk.

In Noorwegen waren er geen populaire lutherse bewegingen, zoals in Denemarken en Zweden, maar de invloedrijke koning Christiaan III voerde de Reformatie met krachtige hand door.

De Noorse Rijksraad en de aartsbisschop.

Zoals al vermeld was de aartsbisschop de belangrijkste tegenstander van de invoering van de Reformatie in Noorwegen.

Koning Christian III werd in de herfst van 1536 tot koning van Noorwegen gekozen. In zijn handschrift staat het volgende over het nieuwe kerksysteem:

“De bisschoppen die hier in het koninkrijk zijn, [hebben] tot op de dag van vandaag ... zich verzet tegen het Woord van God en het Evangelie, en hebben het voorkomen, dat het duidelijk aan het gewone volk is gepredikt ... En aangezien de bisschoppen nu zijn afgezet en verwijderd [zijn] is het dus nodig dat er enkele zeer wijze en geleerde mannen worden aangesteld die moeten controleren of alle parochiepriesters in het hele koninkrijk de gewone mensen het Woord en het Evangelie van God prediken en onderwijzen.”

¹² Stadje in de buurt van Skanderborg en Aarhus in Denemarken.

Met Christian III als koning werden zowel het Noorse interne zelfbestuur, de Nationale Raad en de katholieke kerk afgeschaft. De koning nam het kerkbezit, de kerken en de kostbaarheden in beslag, terwijl de afbeeldingen van heiligen, archieven en boeken werden vernietigd. Degenen die de katholieke leer predikten, riskeerden vervolging, opruiing en zware straffen, zoals zweepslagen en verbranding. Tegelijkertijd stond Christiaan III toe dat de pastoors in hun functie bleven. Christiaan III was tot op zekere hoogte ook voorzichtig met de introductie van de Reformatie in Noorwegen, om de bevolking niet van streek te maken.

De graftombe van koning Christiaan III in de domkerk van Roskilde, in Zweden.

Geble Petersen.

Voor de Noorse Reformatie zijn 2 mannen van betekenis geweest. Gjeble Pedersson en Jørgen Eriksson.

Gjeble Pederssøn werd rond 1490 geboren in Teigstad in de gemeente Dønna. Teigstad ligt zo'n 300 km. ten noorden van Trondheim op een eiland aan de westkust. Andere bronnen melden Alstadhaug, een gehucht op een eiland naast Dønna of Herøy een eiland ten westen van Alstadhaug.

Zijn ouders heetten Peder Simonsen en Margrethe. Zijn vader was raadslid in Bergen. Gjeble ging eerst naar school in Trondheim. Later kreeg hij les aan de Bergen Kathedraal School; ofwel de Latijnse school die naast de domkerk in Bergen staat.

Later reisde Gjeble naar Nederland en studeerde in Alkmaar. In de jaren 1513 en 1514 studeerde hij aan de Universiteit van Leuven. Na een paar jaar onderwijs in het buitenland behaalde hij een masterdiploma en trok hij naar Noorwegen terug.

Hij ging nu aan het werk op een school in Bergen. In 1518 werd hij kanunnik en priester in de Mariakerk in Bergen.

De Domkerk in Bergen. Het (gele) gebouw links is de oude Kathedraal school van Bergen.

Toen de bisschop van Bergen, Andor Ketilsson, in 1521 of 1522 stierf, werd Gjeble Pederssøn naar de Deense koning gestuurd om een nieuwe bisschop te vragen. De koning benoemde Olav Thorkelsson (?-1535) als de nieuwe bisschop en Pederssøn moest naar Rome om de verkiezing door de paus te laten goedkeuren; dit gebeurde op 1 juli. Een enkele week later werd Thorkelsson benoemd tot opvolger van Olav Engelbrektsson als aartsdiaken. Engelbrektsson werd namelijk Bisschop in Bergen, wat hij tot 1535 is geweest. Engelbrektsson was de laatste Rooms-Katholieke bisschop in Bergen.

Het hele gebeuren in Rome had wel lang geduurd. Gjeble werd zo ongeduldig dat hij tegen de kardinalen zei: “Ik beloof jullie dat wij Noren, na deze dag, nooit meer naar Rome zullen komen!”¹³ Dit is achteraf gezien ook waar geworden.

Voor bisschop Engelbrektsson moest er een opvolger komen. Opnieuw reisde Pederssøn naar Kopenhagen, naar koning Christiaan III. De koning die rond 1529 de protestantse godsdienst in het land had ingevoerd. Maar wat gebeurde? De koning koos hem als opvolger. En zo gebeurde het dat hij in 1536 tot katholieke bisschop werd gekozen. Maar... uiteindelijk werd hij geen katholieke bisschop.

Op 2 september 1537 werd Pederssøn, die inmiddels Luthers was geworden en overtuigd was dat dat de ware religie was, door Johannes Bugenhagen gewijd tot de eerste ‘evangelische-lutherse inspecteur’ (bisschop) in Bergen. Dit gebeurde in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Kopenhagen.

¹³ https://no.wikipedia.org/wiki/Gjeble_Pederss%C3%B8n

De Onze-Lieve-Vrouwekerk in Kopenhagen.

Gjeble Pederssøn was in zijn tijd een gerespecteerd man, zowel door de koning als door het volk. Op een wijze en gemakkelijke manier introduceerde hij de nieuwe kerkorde in het bisdom Bergen. Hij ontving een goed salaris van de koning en gebruikte zijn geld om de rond 1152 gestichte Latijnse school in de stad te leiden. Erik Loss (1510-1589) was van 1536 – 1550 de eerste rector op de Latijnse school na de Reformatie.

Toen Pederssøn bisschop in Bergen werd duurde het niet lang of de Reformatie werd ingevoerd. Rooms-katholieke kerken werden gesloten, de geestelijkheid afgezet en priesters en bisschoppen werden zelfs gedood.

Volgens de Deense kerkverordening van 1537, die ook van toepassing werd op Noorwegen, werd het Gjebles belangrijkste taak als opzichter om “Gods zuivere Woord aan de gemeenten te prediken” en erop toe te zien “dat de predikers wettig en vastberaden het Heilige Evangelie van Christus onderwezen.”¹⁴

Het was voor Pederssøn moeilijk om aan goede priesters te komen. Hij schreef herhaaldelijk aan zijn goede vriend, de invloedrijke bisschop van Seeland Peder Palladius¹⁵ (1503-1560), waarin hij smeekte om nieuwe priesters te sturen. Hij kreeg er wat, maar ook in Denemarken was het tekort aan goede priesters groot. De Noorse priesterschappen werden ook slecht betaald, en velen waren bang om hierheen te reizen toen geruchten zeiden dat de Noren werden beschouwd als een “gevaarlijk en een hard volk, ... dat priesters en anderen dood sloeg”¹⁶.

¹⁴ Norsk Biografisk Leksikon: https://nbl.sn.no/Gjeble_Pederss%C3%B8n

¹⁵ Meer over hem, zie: K.J. Boer “De kerkgeschiedenis van Denemarken”.

¹⁶ Norsk Biografisk Leksikon: https://nbl.sn.no/Gjeble_Pederss%C3%B8n

Gjeble begon daarom al vroeg een basis te leggen voor de opleiding van geestelijken in Bergen. Hij liet een nieuwe Latijnse school bouwen bij de kathedraal ter vervanging van de oude op Holmen, waar hij zelf eerder zowel leerling als leraar was geweest. Het enige doel van de Latijnse school was om studenten de nodige voorkennis te geven voor een theologische studie in Kopenhagen of aan buitenlandse onderwijsinstellingen. Gjeble nam vaak actief deel aan het onderwijs, selecteerde geschikte lectuur, zocht hoogbegaafde jongens uit voor leerlingen en gaf hen financiële steun.

De Mariakerk in Bergen waar Pederssøn bisschop is geweest.

Een van de leerlingen die onderwijs kregen van Pederssøn was de weesjongen Absalon Pederssøn Beyer (ca. 1528-1575), die in 1534 werd toegelaten tot de Latijnse school. Pederssøn zorgde voor hem en zorgde voor voedsel en onderwijs, en stuurde hem in 1544 naar de Universiteit van Kopenhagen, waar hij bij bisschop Palladius woonde, en in 1549 naar de Universiteit van Wittenberg, waar hij 2 jaar studeerde bij Philippus Melancthon.

Deze Absalon Beyer schrijft over Pederssøn en de bouw van de school o.a. het volgende: “Hij liet daarom onmiddellijk een school bouwen op DomkirckeGaarden, de eerste na de Reformatie, en benoemde daar een fijne, eervolle en godvrezende man als schoolmeester.”¹⁷

Gjebles invloed reikte verder dan het bisdom Bergen, en in 1539 werkte hij voor de Reformatie in Oslo en liet hij de kerkorde aannemen voor zowel het bisdom Oslo als Hamar.

Pederssøn die niet getrouwd is geweest, werd in 1555 getroffen door een hartinfarct en verzocht om ontslag. Maar de koning wilde zijn ontslag niet verlenen, maar gaf hem de prediker Nils Henrikssøn als hulp en die bleef zijn hulp in het bisdom totdat Pederssøn op 9 maart 1557 in Bergen overleed.

¹⁷ https://no.wikipedia.org/wiki/Gjeble_Pederss%C3%B8n

De boven genoemde Palladius, omschreef de Noren als volgt: “De broeders in Noorwegen zijn als schapen zonder herder”¹⁸. Het duurde nog lang voordat deze ‘schapen zonder herder’ ook werkelijk herders kregen. Vooral in de steden waar de Reformatie van bovenaf opgelegd werd, gingen velen naar de kerk en werd de ‘nieuwe leer’ meer en meer verbreid. Maar op het platte land was er een sterke tegenkanting tegen de Reformatie. En de monniken spoorden de boeren aan tot tegenstand. “Langzamerhand evenwel kreeg de Hervorming de overhand, doch zij schijnt vooral een werk van de regering te zijn geweest.”¹⁹

Jørgen Eriksson.

De andere prediker was Jørgen Eriksson. Hij werd in het jaar 1535 in Haderslev in Denemarken geboren. Het is onbekend wie zijn ouders waren²⁰.

Hij schreef zijn naam een keer als Haderslevis en een keer als Haddenslebie. Dit werd zo geïnterpreteerd dat hij uit Haderslev in Jutland (Denemarken) kwam.

Als 24-jarige werd Eriksson in 1559 directeur van de Latijnse Kathedraalschool in Bergen en in 1560 kapelaan van Bergenhus. In de periode 1566-1570 studeerde hij in Wittenberg en Kopenhagen. Zijn theologie werd sterk beïnvloed door Niels Hemmingsen uit Denemarken²¹, Philippus Melanchthon uit Duitsland en Johan Brenz die ook in Duitsland woonde en werkte. Na zijn studie in Duitsland en Denemarken keerde hij terug naar Bergen.

Op 2 november 1570 verloofde hij zich met Adriane Skjelderup, dochter van de bisschop Jens Skjelderup (ca. 1510-1582) in Bergen. Door deze verbintenis en de invloed van zijn schoonvader werd hij op 4 november 1570 kanunnik in Bergen en op 27 januari 1571 ging hij naar Stavanger als hulpbisschop.

Op 21 oktober 1571 trouwde Eriksson in Bergen met zijn verloofde, Adriane Jensdatter Skjelderup.

Al bij de benoeming tot bisschop in 1571 kreeg hij koninklijke toestemming voor verschillende maatregelen die hij voorstelde. In 1573 riep hij een priesterlijke synode bijeen voor het hele bisdom. Het doel was om het verzet van de bevolking tegen de Reformatie te breken.

Van 1571 tot zijn overlijden in 1604 was Eriksson bisschop in Stavanger. Eriksson word vaak “Luther van Noorwegen” genoemd. Eriksson was misschien wel de belangrijkste figuur in de Noorse kerk in de Reformatie-eeuw. Men kan zeggen dat het mede door de inspanningen van Jørgen Eriksson en de zegen des Heeren was dat de Reformatie min of meer gegrond werd en een steeds grotere invloed had in de kerk.

De priesters kregen te horen dat ze de verordening van de koning moesten gehoorzamen, zowel in het leven als in de leer. In het bijzonder werd erop gewezen dat ze niet met elkaar in conflict mochten zijn. Echter, dat lukte lang niet altijd zoals de onderstaande voorbeelden weergeven.

In 1574 ontstond er een conflict tussen Eriksson en de boeren.

Het ging om de tienden van het bisdom die Jørgen Eriksson kreeg. De boeren, vooral uit Agder en Valdres waren hierop tegen omdat dit geld eerst naar de armen in de dorpen was gegaan.

Het geld dat Eriksson kreeg gebruikte hij voor de school in Stavanger.

Op een bijeenkomst in 1576 in Skien werd een compromis bereikt waarbij de boeren het boerendeel van de tienden terugkregen, maar een emmer graan per jaar moesten betalen aan de school in Stavanger.

¹⁸ *Descriptio Norvegiae*, blz. 34.

¹⁹ Munter, *Kirchengeschichte*, III, blz. 545, enz.

²⁰ Geni.com meldt dat het Erik Jensson en Maren Nilsdatter waren. Andere bronnen geven aan dat zijn ouders onbekend zijn.

²¹ Meer over hem, zie: K.J. Boer “De kerkgeschiedenis van Denemarken”.

Jørgen Eriksson was van 1571 tot 1579 in geschil om een nieuw huis te krijgen. Ten slotte kreeg hij in 1579 een stuk land toegewezen net ten zuiden van de plek waar nu de Sparebank in Stavanger nog steeds staat, en mocht hij hout kappen in de bossen van het bisdom. De residentie van de nieuwe bisschop was pas in de jaren 1580 voltooid.

In Stavanger was de staat van de kathedraal niet goed en er was geld nodig voor renovatie. In 1574 verkreeg Eriksson toestemming van de koning om alle rente en inkomsten van alle kerken in het bisdom te gebruiken om de kathedraal te renoveren.

Erikson was een keer eerder getrouwd voordat hij met Adriane Skjelderup trouwde, maar de naam van zijn eerste vrouw is onbekend. Hij trouwde voor 1563 en zij is na 1665 overleden.

Op 5 juni 1604 stierf Eriksson. Hij werd begraven in de kathedraal van Stavanger.

Zijn vrouw Adriane Skjelderup was 2 of 3 jaren daarvoor reeds overleden.

Sommige bronnen melden nog dat hij in 1603 is getrouwd met Barbara Trondsdatter Bratt, maar dat is zeer onzeker.

Nog iets over zijn nagelaten geschriften.

Voor zover wij weten, heeft Jørgen Eriksson vier geschriften nagelaten.

Jørgen Eriksson voerde een onverzoenlijke strijd tegen allerlei oude katholieke gebruiken waar met name het volk zich sterk aan hechtte. Hij zag zijn bediening als een strijd tegen het kwaad, wat sterk tot uiting kwam in de preken die hij hield in de kathedraal van Stavanger.

Een van zijn bekendste werken is een nagelaten verzameling preken die hij in 1592 in Kopenhagen publiceerde. De titel luidt: "Jonæ Prophetis skjøne Historia vdi 24 Predicken concepts"; 24 predikaties over de profeet Jona. Het zijn een soort boetpredicaties die oproepen, net zoals de profeet Jona tot Ninevé, om zich te bekeren. Een oproep tot berouw, geloof en gehoorzaamheid. Het boek had tot doel om de priesters te onderwijzen en de juiste weg te wijzen en om het volk aan het denken te zetten. Het boek is gebaseerd op preken die de bisschop jarenlang in zijn kathedraal had gehouden.

De tweede boek gaat over hekserij.

Eriksson maakte in de jaren 1560 in Kopenhagen kennis met Niels Hemmingsen, een belangrijke demonoloog en tegenstander van hekserij. In 1572 publiceerde Eriksson een verzameling teksten van Hemmingsen die hij uit het Latijn in het Deens had vertaald. Het is zeer waarschijnlijk dat Erikson de mening van Hemmingsen over hekserij deelde.

De hekserij en tovenarij waren in die dagen nog springlevend. Daarom bond hij de strijd daartegen aan. Eriksson geloofde dat tovenaars, kunstenaars, heksen ed. verbrand moesten worden. In 1584 schreef hij een brief naar de regering in Kopenhagen met de vraag om strengere wetten in te voeren tegen magie en tovenarij.

Ook in zijn prekenbundel over Jona staat veel over hekserij. Ook staat erin dat ziekte vaker Gods straf over zonde was dan de daad van de duivel door tovenarij (zoals men in die dagen geloofde).

De titel van het boek over hekserij is: "Om Menniskens Udkaarelse til Salighed oc det ewige lifff" In het Nederlands: "Over de verkondiging van de mens tot zaligheid en het eeuwige leven".

Het derde geschrift wat bekend is, werd in Kopenhagen in 1578 gedrukt. Het is een lijkpredikatie onder de titel: "En Lig Predicken"²². Deze werd uitgesproken bij de begrafenis van Elizabeth Pedersdaatters.

Als vierde geschrift zijn er artikelen van hem in 1574 gedrukt in een boek met kerkhistorische verzamelingen.

²² <https://archive.org/details/den-kbd-pil-130018099323-001/page/n8/mode/2up>

De Bijbel in het Deens en Noors.

Aan het eind van de 13^e eeuw werden sommige delen van het Oude Testament vertaald in Oudnoors. Deze weergave van de tekst werd bekend als ‘Stjórn’, wat ‘overheid’ of ‘controle’ betekend. Want het is zeer waarschijnlijk vertaald aan het hof van koning Haakon V (1270-1319).

In 1524 beval de verbannen Koning Christiaan II van Denemarken-Noorwegen de publicatie van de eerste Deense vertaling van het Nieuwe Testament. Het kreeg een volledige titel, die kan worden vertaald als: **‘Dit is het Nieuwe Testament in het Deens rechtstreeks uit de Latijnse versie’**, en wordt vaak aangeduid als het Nieuwe Testament van Koning Christiaan II. Het initiatief om deze vertaling te publiceren kwam voort uit een bezoek van de koning aan Wittenberg. Het vertaalwerk werd gedaan door Christiern Winter, Hans Mikkelsen, en Henrik Smith, terwijl Melchior Lotter de drukkerij financierde. De vertaling was gebaseerd op de Latijnse Bijbelvertaling van 1516 van Erasmus van Rotterdam voor de Evangelieën en de Handelingen van de Apostelen, en Maarten Luthers Duitse Nieuwe Testament voor de overige Bijbelgedeelten. Na de publicatie van de Bijbel kwam er scherpe kritiek. Het Deens was niet erg vloeiend, en in het voorwoord stond een aanval op Koning Frederik I (1471-1533). Er was ook een petitie vanuit de katholieke Kerk in Denemarken, wat leidde tot de uiteindelijke verbod van deze vertaling in Denemarken. Vandaag de dag zijn er nog slechts 40 kopieën bekend.

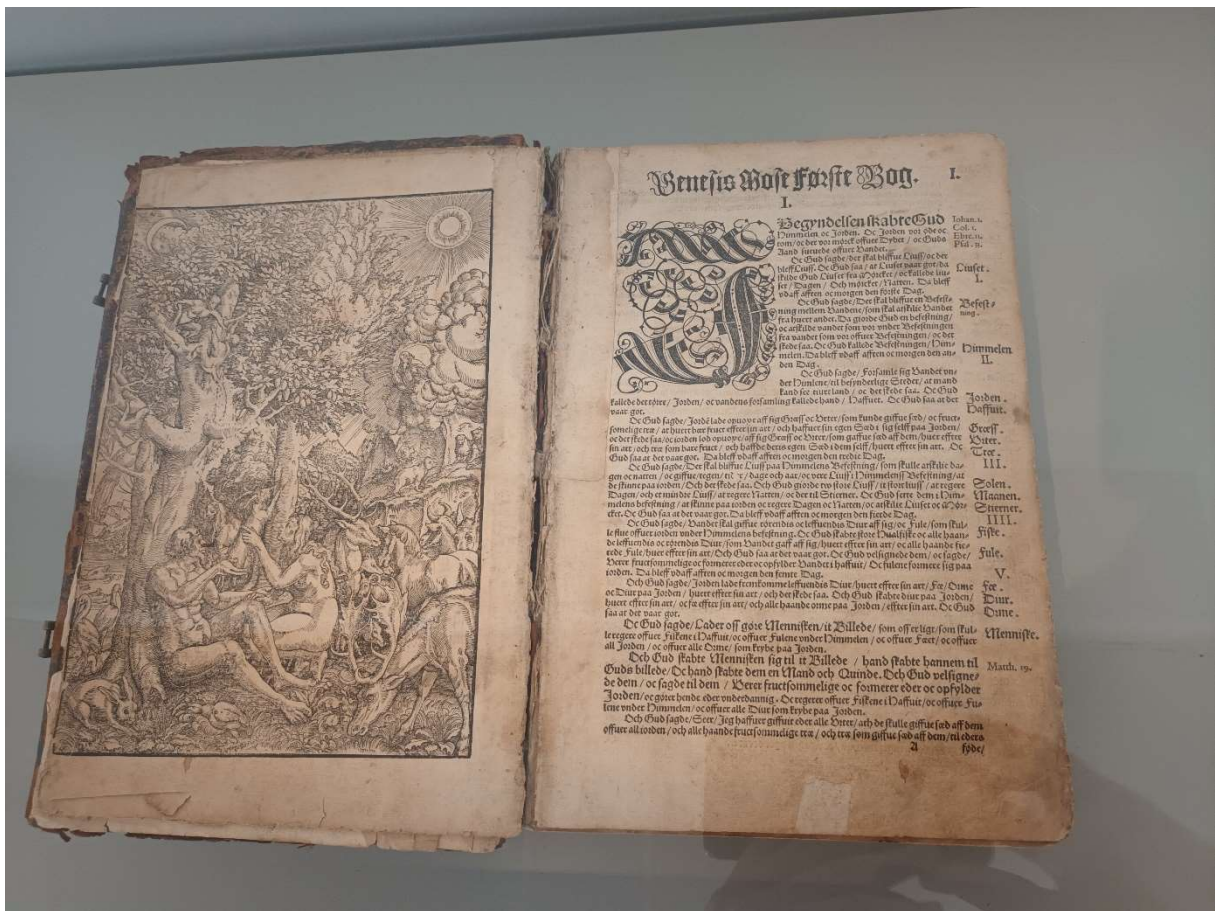
Hierna kreeg je een andere vertaling, voornamelijk vertaald door Christiern Pedersen (ca. 1480-1554). In 1505 werd hij kanunnik in de Dom van Lund. Van 1508 tot 1515 studeerde hij aan de Universiteit van Parijs. In 1516 keerde Pedersen terug naar Lund, waar hij werkte voor aartsbisschop Birger Gunnersen. In 1522 werd hij kanselier onder Johann Wess, maar diens opvolger Aage Sparre beschuldigde Pedersen van verraad, waarop Pedersen in eerste instantie uitweek naar Duitsland en vervolgens in 1526 naar de Lage Landen, alwaar hij de volgende vijf jaar in Lier doorbracht.

In 1529 zwoer Pedersen hetatholicisme af en werd Lutheraan. Hierop verzocht Margaretha van Parma de verbannen Deense koning Christiaan II Pedersen uit zijn ambt te ontheffen, maar Christiaan II weigerde dit.

In 1532 keerde Pedersen terug naar Scandinavië. Hij kreeg toestemming zich in Malmö te vestigen, waar hij een drukperswinkel begon. Het feit dat Pedersen trouw bleef aan Christiaan II maakte hem weinig geliefd binnen de adellijke Deense kringen. In 1541 verkocht Pedersen zijn winkel en verhuisde naar Kopenhagen. Gedurende deze periode vertaalde hij de Bijbel in het Deens. Het resultaat, Biblia, was al in 1543 voltooid maar werd pas zeven jaar later uitgegeven. Het wordt beschouwd als Pedersens meesterwerk en is tevens de eerste complete Bijbelvertaling in het Deens. Ludwig Dietz maakte van dit werk 3000 kopieën. Het is niet bekend in hoeverre deze vertaling de basis vormt van de zogenoemde Christiaan III Bijbel.

Christiern Pedersen's Nieuwe Testament was een volledige vertaling in het Deens, en werd gepubliceerd in Antwerpen in 1529. Pedersen gebruikte de Vulgaat als uitgangspunt, maar werd ook geïnspireerd door Luthers Duitse vertaling van het Nieuwe Testament. Pedersen was een man die het belangrijk vond om te vertalen in de bestaande volkstaal; de taal die vrij in gebruik was en vrij toegankelijk. Een herziene editie werd gepubliceerd in 1531.

De zogenoemde **Christiaan III Bijbel** was de eerste volledige Bijbel in de Deense taal. Deze werd gepubliceerd in 1550. Het was vertaald in opdracht van koning Christiaan III. De vertaling was voornamelijk gebaseerd op Luthers complete Bijbelvertaling die in 1545 was gepubliceerd. De Bijbel bevatte 92 houtsnijplaten van kunstenaar Erhard Altdorfer. Van de 3000 gedrukte exemplaren zijn er slechts 92 in Noorwegen terecht gekomen. Vandaag de dag bestaan daar nog 46 exemplaren van.

De Christiaan III Bijbel. De Bijbel ligt open bij Genesis 1. Deze foto is genomen in het Norsk Folke museum in Oslo.

Andere vertalingen die van invloed waren, waren de Luthers Nederduitse vertaling van 1534; de Zweedse Bijbelvertaling vernoemd naar Gustav Vasa; Pedersen vertalingen van het Nieuwe Testament (1529), Psalmen (1531) en Genesis (1535); en twee complete, ongepubliceerde vertalingen van de Bijbel, één door Pedersen, en een door Hans Tausen uit 1543.

De vertaling was zodanig dat er dicht bij de oorspronkelijke talen was gebleven, maar ook dat de vertaling goed leesbaar was. De Bijbel werd geïllustreerd. De prijs van de Bijbel was 5 dalers, gelijk in prijs van een goede stier of dertig vaten rogge. Er werden ongeveer 3000 exemplaren gedrukt, waarvan er 96 naar Noorwegen gingen. De wetenschappelijke naam van deze Bijbel werd "De Reformatie Bijbel". Deze Bijbel was lange tijd de volksbijbel in Denemarken-Noorwegen.

Een nieuwe editie van het Nieuwe Testament werd gepubliceerd in 1558. Dit was grotendeels een herdruk van de editie uit 1550, maar ook Maarten Luthers inleiding op de verschillende teksten werd opgenomen en verschillende toelichtingen.

De Bijbel van Frederik II werd door koning Frederik II (1534-1588) gepubliceerd in 1589. Het was een enigszins herziene editie van de editie van 1550 en bevatte naast het Oude Testament ook het Nieuwe Testament, zoals het in 1558 werd gepubliceerd. Luthers samenvattingen van hoofdstukken voor elk hoofdstuk en een klein Bijbels woordenboek waren ook bijgevoegd. De bijbeleditie leek taalkundig minder Duits dan zijn voorganger. Het had ook een proces ondergaan waarbij veel taalfouten en typografische fouten waren uitgewist.

Frederik III huis- en reis-Bijbel was in een kleiner en handiger formaat dan eerdere edities. Het werd in 1670 gepubliceerd en is gebaseerd op Luthers vertaling uit 1545 en op de Deense vertalingen uit 1589 en 1633. De vertaling werd populair en kwam in steeds nieuwe edities uit, de laatste in 1802.

Een nieuwe vertalingsfamilie die een zeer belangrijke positie verwierf in de Deens-Noorse Bijbelse traditie was de familie die vernoemd is naar de theologieprofessor Hans Poulsen Resen (1561-1638). Aanvankelijk zou hij alleen de vertaling uit 1589 herzien, maar in plaats daarvan vertaalde hij uiteindelijk de hele Bijbel vanuit de grondtalen. De vertaling werd in 1607 gepubliceerd en was zeer nauwkeurig, maar had een stijve en moeilijke taal, aangezien hij dicht bij de basisteksten lag. Zo zette hij woorden die niet in de basistekst stonden, maar die nodig waren om in het Deens een zin goed te laten lopen, tussen haakjes. De uitgave had ook, voor het eerst in Denemarken-Noorwegen, de latere traditionele indeling in verzen. Dit, samen met alle haakjes, maakte het een erg rommelige tekst. De editie bevatte ook veel uitleg van woorden en interpretaties in de kantlijn.

Resen was het meest geïnteresseerd in de grondtekst, en de taal in de vertaling wordt “Hebreeuws-Deens” en “Grieks-Deens” genoemd. De vertaling is erg nauwkeurig, maar moeilijk te begrijpen. Ondanks of om deze reden kreeg de vertaling veel lof toen ze kwam. Later kwam er echter kritiek op, en de Deense bijbelvertaler Tomas Skat Rørdam heeft over Resen gezegd “dat van alle beroemde mannen van Denemarken, er nooit iemand zo barbaars Deens heeft geschreven als hij.”

De **Resen-Svaningske-Bijbel** werd in 1647 gepubliceerd en is een herziening van de Resen-Bijbel uit 1607. De herziening is gemaakt door Hans Svane (1606-1668) en is vernoemd naar beide vertalers. Deze vertaling werd uiteindelijk de officiële Kerkbijbel in de Deens-Noorse kerk.

De **Resen-Svaningske-Bijbel in een herziene editie** werd gepubliceerd in 1740. Deze editie werd gebruikt als basis voor latere herdrukken en was de dominante vertaling in Noorwegen totdat de Noorse vertalingen kwamen. Het Norske Bibelselskap publiceerde herziene edities ervan in 1820 en 1830 en een editie werd in 1853 uitgegeven en uitgegeven door Olaus Nielsen.

De Noorse Bijbelstichting werd opgericht in 1816 en zag het als haar belangrijkste taak om Bijbels voor het Noorse volk te publiceren. Het belangrijkste idee was om de bestaande Deense edities te herzien. In 1820 kwam hun eerste editie, een herziene editie van het Nieuwe Testament. Dit werd bekend als de ‘herziening van 1819’ omdat er 1819 op de titelpagina staat. De editie is opmerkelijk, aangezien alle tekst die waarschijnlijk niet in de grondtekst voorkwam tussen haakjes stond. De ene verschilt ook op een aantal punten van Textus Receptus, wat voor die tijd speciaal was. Deze traditie werd voortgezet in een editie die in 1830 uitkwam, waar nog meer alinea’s tussen haakjes stonden. Dit was zeer ongebruikelijk in relatie tot andere Kerkbijbels en werd uiteindelijk als ondraaglijk beschouwd. In de uitgave van het Nieuwe Testament die in 1848 uitkwam, waren alle sporen van tekstkritiek verdwenen.

Op de website van de Bijbelstichting staat het volgende over de oprichting geschreven: “De Norske Bibelselskap is een stichting opgericht in 1816. Het doel is op interkerkelijke basis ‘de Heilige Schrift te verspreiden’, dit door middel van vertalen, uitgeven, bijbelgebruik en inzameling voor internationaal bijbelwerk. Het bedrijf wordt gerund in samenwerking met United Bible Societies (UBS), een gemeenschap van 150 Bijbelgenootschappen wereldwijd.

The Bible Society is het toonaangevende vertaalbureau en uitgever van de Bijbel in Noorwegen.”²³

De British Bible Society (opgericht naar aanleiding van de gebeurtenis met Mary Jones), die op dat moment ook in Noorwegen actief was, publiceerde op dat moment twee bijbeluitgaven voor verspreiding in Noorwegen. Een in 1829 en een in 1834. Deze verschilden van de andere uitgaven die in Denemarken en Noorwegen werden gebruikt doordat ze de apocriefe boeken hadden weggelaten. Lange tijd werden er meer Bijbels van de Britten verkocht dan van de Noorweegse Bijbelstichting in Noorwegen.

Het Norske Bibelselskap geloofde nu dat ze ook een volledige Bijbelvertaling moesten uitgeven, en in 1854 kwam hun Noorse bijbel uit, die ondanks zijn naam, niet in het Noors was. Aan de andere kant was het de eerste Noorse uitgave van de Bijbel. Het Nieuwe Testament is gebaseerd op een versie van de Resen-Svaningske editie, gepubliceerd in 1830, terwijl het Oude Testament naar een Deense versie is van de Resen-Svaningske editie uit 1740. Dit was dezelfde uitgave die door de British Bible Society werd gebruikt. De Bijbel was, ondanks zijn naam, een Deense bijbel, en kreeg ook grote populariteit in Denemarken totdat er in 1871 een nieuwe Deense herziening kwam.

De eerste complete Bijbel in het Noors, inclusief de apocriefe boeken werd in 1858 in Fredrikshald gepubliceerd in een oplage van 15.000 exemplaren. Op de titelpagina staat in gotisch schrift dat de uitgave beoordeeld en gecorrigeerd is, volgens een Bijbel-uitgave uit 1744 van Olaus Nielsen. Het eerste deel van de Bijbel dat in het Noors uitkwam, waren de apocriefe boeken. Deze boeken waren volgens de kanon van de Reformatie niet canoniek en waren steeds niet bij de vertaling toegevoegd. Toch werden ze nog steeds in hoog aanzien gehouden door de meeste protestantse kerken. In de katholieke kerk worden de boeken als canoniek beschouwd. De editie kwam uit in 1873 en was een proefvertaling, die op zijn beurt een herziening was van de vertaling uit de jaren 1850 die nooit werd gepubliceerd. In 1887 werd een nieuwe herziening gepubliceerd. De apocriefe boeken zijn ook opgenomen in de vertaling van het Oude Testament uit 1891, als de eerste officiële uitgave van deze boeken van het Bijbelgenootschap.

Er is nog meer over de Bijbelvertalingen te schrijven, vooral over de laatste eeuw, maar dat laten we rusten. Het is te vrezen dat de hedendaagse Bijbels, net als de moderne Nederlandse Bijbels niet betrouwbaar zijn.

Omdat er in Noorwegen verschillende talen worden gesproken is er niet één Bijbel in gebruik. Vandaag de dag zijn er in Noorwegen verschillende standaard talen; het Bokmål, het Nynorsk en de Sami-talen.

Het Bokmål-taal wordt voornamelijk in het oosten en noorden van het land gesproken. De taal staat dicht bij de Deense schrijftaal. Van de twee Noorse standaardtalen is het Bokmål het oudst en het meest gebruikt.

Een andere Noorse standaard taal is het Nynorsk (Nieuwnoors). Ongeveer 13% van de Noren gebruikt Nynorsk. Beide standaardtalen fungeren hoofdzakelijk als schrijftaal. De spreektaal in Noorwegen is nauwelijks gestandaardiseerd en vertoont vrij grote regionale verschillen. Het wordt voornamelijk gesproken in het westen van het land. De taal lijkt veel op het IJslands.

Aangezien deze 2 talen redelijk recent zijn, is de Bijbel pas in de 19^e eeuw in deze talen vertaald geworden. In 1891 was er een volledige Bijbelvertaling in het Bokmål.

De **vierdelige-Bijbel**, zoals de eerste volledige Bijbelvertaling in Nynorsk vaak wordt genoemd, kwam uit in 1921. Daarvoor waren er al verschillende gedeelten vertaald. In 1880 begon een groep vertalers aan het Nieuwe Testament.

²³ <https://bibel.no/det-norske-bibelselskap-og-verbum-forlag>

Verderop, bij de geschiedenis van de Lappen, wordt ook ingegaan op de Bijbelvertaling in de Sami taal.

De doorwerking van de Reformatie.

Eerst langzaam won het Lutheranisme veld. Want het ontbrak bijna geheel aan Luthers-geschoolde geestelijken, zodat in veel gevallen de voormalige Roomse geestelijken noodgedwongen dienst moesten doen. Het grootste bezwaar voor de mensen was dat ze de Reformatie zagen als een soort Deense opperheerschappij. Het waren meest Deense ambtenaren, Deense of Deensgezinde bisschoppen en predikanten, die volgens de Deense kerkorde de Reformatie van de kerk moesten doorvoeren. De Deense Bijbel, de Deense liturgie, het Deens Gezangboek werden ingevoerd. Zo heeft het zestig a zeventig jaren geduurd eer het kwam tot doorwerking van de Reformatie. Maar daarna kon men dan toch spreken van een grondige en onverstoorde doordringing van Luthers geest onder het Noorse volk.

Bij de meeste mensen duurde het echter lang voordat het nieuwe geloof vat kreeg. Mensen reageerden met tegenzin om gedwongen te worden hun gebruikelijke religieuze leven op te geven. Tot 200 jaar na de invoering van de Reformatie bleven mensen heiligen aanbidden (dat hield vooral in het noorden van het land lang stand), en gedurende vele jaren was er een katholieke 'ondergrondse kerk' van zowel priesters als leken. Verschillende jonge Noorse mannen gingen naar universiteiten in katholieke landen, vooral naar de jezuïeten, en onder hen bevonden zich verschillende Lutherse priesters die in het geheim katholiek waren. Een voorbeeld is Christoffer Hjort (1561-1616), die in 1613 werd verbannen. De jezuïetenorde gaf leiding in de contra-reformatie en er werden ook pogingen ondernomen in Noorwegen en de Noordse landen om het katholicisme opnieuw in te voeren. De beroemdste jezuïet in Noorwegen is Laurids Nielsen uit Tønsberg, in de volksmond 'Kloster-Lasse' genoemd. Ook hij werd verbannen. In 1624 werd de doodstraf ingevoerd voor katholieke monniken. Direct na de Reformatie waren er wijdverbreide protesten tegen de vervanging van priesters, tegen het verwijderen van versieringen in de kerken en het verwijderen van altaren. Er moeten ook priesters zijn vermoord.

Als gevolg van de Reformatie werd de macht over de kerk in toenemende mate overgedragen aan de koning. Dit werd voltooid met de introductie van autocratie in 1660; de koning kreeg toen de volle macht. Er vond toen een staatsgreep plaats door koning Frederik III (1609-1670). Hierdoor werden Noorwegen en zijn bezittingen onderworpen aan Denemarken als gewone provincies, en de gehele regering vond plaats vanuit Kopenhagen.

Gedurende de volgende tweehonderd jaar werd de kerk bestuurd door staatsorganen die tegelijkertijd kerkelijke organen waren. Priesters en bisschoppen waren functionarissen die door de koning waren aangesteld.

De Deense koning wilde de hele bevolking tot vrome christenen maken. De priesters/ predikers moesten hun toehoorders aansporen tot grote onderdanigheid aan de koning.

Pontoppidan.

De 18de eeuw is net begonnen als het Piëtisme, de Lutherse hervormingsbeweging die rond 1670 in Duitsland is ontstaan, Noorwegen bereikt. Bij de piëtisten moet er overeenkomst zijn tussen leer en leven. Aangezien dat over het algemeen in de gangbare staatskerken gemist werd, keerde de beweging zich daartegen en probeerde een weg in te slaan, dicht bij het Woord en afstand nemend van alle zonden en bijgelovigheden.

De eerste zichtbare kerkelijke verandering is de invoering van de confirmatie, de belijdenis van het geloof, in 1736. Een jaar later ziet bisschop Erik Pontoppidan's verklaring van het christelijk geloof het licht. Maar wie was Pontoppidan?

Kort iets over Pontoppidan en zijn verklaring van de Catechismus.

Erik Ludvigsen Pontoppidan werd op 24 augustus 1698 in Aarhus in Denemarken geboren. Pontoppidan werd opgeleid in Fredericia (1716-1718), waarna hij privéleraar was in Noorwegen, en studeerde vervolgens in Nederland, Londen en in Oxford. In 1723 werd hij prediker o.a. in het kasteel van Frederick Carl van Carlstein (leefde van 1706-1761) in Nordborg en 's middags preekt hij in de kerk van Nordborg. Van 1726 tot 1734 was hij prediker te Hagenberg (heet vandaag de dag Havnbjerg, en ligt vlakbij Nordborg, ten noordoosten van Flensburg). 1733 werd hij een van de kapelaans van de koning. In 1738 werd hij benoemd tot buitengewoon hoogleraar theologie in Kopenhagen, en in 1745 tot bisschop van Bergen in Noorwegen, waar hij op 20 december 1764 stierf.

Bisschop van Bergen.

Pontoppidan werd in 1745 benoemd tot bisschop van het bisdom Bergen. Hij volgde in Bergen bisschop Oluf Bornemann (1683-1747) op. Maar pas in 1748 kwam hij in Bergen wonen. Het Rijksarchief in Bergen bewaart vandaag de dag nog de officiële correspondentie van de bisschop waaruit blijkt dat hij een heel ijverige man was. Pontoppidan becommentarieerde van alles, van tienden tot echtscheidingskwesties en problemen met de koeien die te dicht bij de deuren van de kerk van Bergen kwamen. Maar het schoolsysteem hield Pontoppidan het meest bezig en hij heeft in zijn tijd een aantal hervormingen in het schoolsysteem doorgevoerd. Pontoppidan richtte ook een geheel nieuwe school op in Bergen, namelijk Seminarium Fredericianum, bedoeld als extra aanbod voor Latijnse scholieren, die daar Duits en Frans konden leren. In 1752 was de school klaar om de eerste leerlingen, twaalf jongens, te ontvangen, deze leerlingen kregen niet alleen onderwijs, maar ook kost en inwoning aangeboden. Het doel was om de handelsstand van Bergen te professionaliseren. Vandaag de dag staat het gebouw er nog steeds en is het een kinderdagverblijf.

In het voorjaar van 1754 vroeg Pontoppidan de koning toestemming om Bergen te verlaten, officieel om zijn twee oudste zonen naar Kopenhagen te vergezellen, waar ze naar school zouden gaan. Maar de voornaamste reden was dat hij betrokken was bij een ontrouwschandaal. Hij werd vals beschuldigd en uiteindelijk vertrekt hij met toestemming van de koning uit Bergen. De laatste brief die hij vanuit zijn huis in de stad schreef dateert van 13 juli 1754. In 1755 werd Pontoppidan werkzaam op de universiteit van Kopenhagen en de laatste jaren van zijn leven heeft hij in Kopenhagen gewoond. Hij is overleden op 20 december 1764 in Kopenhagen en is daar begraven.

In zijn leven was hij niet alleen theoloog maar was ook een historicus en antiquariaar.

In kerkelijk opzicht van Pontoppidan een piëtist. Dit blijkt o.a. uit zijn verklaring van Luthers Catechismus.

In 1736 kreeg Pontoppidan de opdracht, een koninklijk schrijven, om een uitleg van de catechismus en een nieuw gezangboek voor te bereiden. In 1737 kwam *Sandhed til gudfrygtighed* (betekend: Waarheid tot/ in overeenstemming met Godsvrucht) gereed. De inhoud is bijna een directe bewerking van de catechismus van de vader van het piëtisme, Philipp Jacob Spener.²⁴ Petterson meldt dat het een officiële uitleg van Luthers kleine Catechismus is²⁵. In vraag en antwoord wordt eenvoudig het christelijke geloof behandeld; totaal 759 vragen. Het boekje heeft de volgende hoofdstukken:

- over de wet
- over geloof
- over gebed
- over de doop

²⁴ https://da.wikipedia.org/wiki/Sandhed_til_gudfrygtighed

²⁵ Christina Petterson, "The Missionary, the Catechist and the Hunter", blz. 53.

- over het avondmaal

Mijn Deens is niet zo goed, maar met behulp van een vertaal programma zijn de eerste vragen zo ongeveer als volgt:

1. Lief kind, wil je niet gelukkig zijn op aarde en gezegend in de hemel?

Ja, dat zou ik zomaar/ gewoon kunnen zijn.

2. Wil je dan de weg gaan die je naar dit doel leidt?

Ja, als ik het kan vinden.

3. Geloof je niet dat er een andere God is?

Ja, want de wereld kan onmogelijk zichzelf hebben geschapen, maar moet een oorzaak hebben, ouder en hoger dan alle dingen, en dat eeuwige Wezen wordt God genoemd.

4. Geloof u niet dat God regeert door²⁶ redding?

Ja, inderdaad, want Hij staat boven alle dingen.

750. Kunnen we er zeker van zijn dat we gelukzalig sterven als we in Christus geloven en in gemeenschap met Hem leven?

Ja, dan zijn we echt kinderen van God en erfgenamen van de hemel.

Deze Catechismus is ook vertaald in het Groenlands door de oudste zoon van Hans Egede, Poul. In het Deens is in 2018 nog een herdruk verschenen.

Pontopidans Catechismus heeft in de Kerk van Denemarken een grote invloed gehad, o.a. op het Deense en Noorse religieuze denken en handelen. De invloed ervan was er gedurende ongeveer 200 jaar na de publicatie in 1737. Het boekje was geschreven in opdracht van koning Christiaan VI met als doel om als gemeenschappelijk leerboek te functioneren en dan wel in het hele rijk van Denemarken en Noorwegen.

Noorwegen in de 19^e en begin 20^e eeuw.

Aan het eind van de 18^e eeuw begon de lekenprediker Hans Nielsen Hauge in Noorwegen krachtig onder de bevolking te preken. Omdat ik daar al over heb geschreven laat ik deze geschiedenis nu verder rusten²⁷. Hauge begon in 1797 te preken en in de korte tijd dat hij heeft gepreekt heeft hij veel mensen mogen en kunnen bereiken met Gods Woord.

In Hauge's tijd was de Conventikelwet uit 1741 nog van kracht, wat betekende dat mensen zonder toestemming van de Staatskerk niet mochten preken. Deze wet zorgde ervoor dat ook Hauge 10 jaar in de gevangenis kwam te zitten.

Toen de grondwet in 1814 ingevoerd werd, werd het Evangelisch-Lutherse geloof de staatsgodsdienst, iets wat het bleef tot 21 mei 2012.

In 1833 ontstond onder invloed van Hagues arbeid een doorwerking onder het volk en er kwam opnieuw een opwekking, een hervormingsbeweging in de kerk in Noorwegen. Dit had vooral betrekking tot de rol van de leken in de kerk. Dit leidde onder meer tot de invoering van wijkvergaderingen in 1873. Vanaf datzelfde jaar werden ook onofficiële nationale bijeenkomsten gehouden met vertegenwoordigers van alle bisdommen.

²⁶ Het Deense woordje 'for' kan veel beteken. Mijns inziens komt het woordje *door* het beste hier in het verband van toepassing.

²⁷ Zie K.J. Boer "Hans Nielsen Hauge; Lekenprediker in Noorwegen".

Inmiddels was gelukkig in 1842 door het Noors/ Deense parlement de Conventikelwet afgeschaft en was er een algehele vrijheid van godsdienst in Scandinavië gekomen.

De volgelingen van Hauge, de Haugians of het Haugianisme was gericht op bekering en heiliging. In de christelijke leer was Hauge orthodox (oorspronkelijk) luthers en interpreteerde de lutherse leer zeer strikt. Hauge predikte dat het doen van goede daden het belangrijkste was in het geloof. Niet als voorwaarde, maar als vrucht van de bekering. Het Haugianisme was gebaseerd op een piëtistisch begrip van het christendom. Dit was een serieuze en vurige vorm van religieuze praktijk. Alleen als iemand een diep en oprecht berouw voelde voor zijn zonden, kon hij hoop op redding hebben. Als men zich tot ‘het ware christendom’ bekeerde, moest men op het smalle pad blijven. Bij alles wat men in het aardse leven deed, moest men rekening houden met de gevolgen voor het leven in het hiernamaals. Het piëtisme uit Duitsland had een grote invloed bij/ op de Haugianen.

De Haugians waren voornamelijk boeren en leefden in heel Noorwegen, maar de centra van de beweging waren Eiker, Drammen, Stavanger en Bergen, steden die voornamelijk in het zuiden liggen.

Hauge zelf overleed in 1824. Vanaf de jaren 1840 werd de moderne Indremisjon en andere missiebewegingen opgericht, de Haugianen sloten zich er geleidelijk bij aan.

In 1861 werd in Denemarken de Indre Mission opgericht. Iets vergelijkbaars gebeurde er in Noorwegen. In de jaren 1850 en 1860 waren er meer en meer Noren die inzagen dat er binnen Noorwegen zelf zending bedreven moest worden en de mensen opgewekt moesten worden om de Heere te dienen. Ze zagen in dat diepe veranderingsprocessen in de samenleving de kerk verzwakten, en wilden een “herkerstening” van het Noorse volk, een innerlijke missie.

De Indremisjon had een piëtistische kijk op het christendom, met een sterke nadruk op de boete, biecht en het gevaar dat een onbekeerd mens verloren gaat. De christelijke beweging ontwikkelde zich snel en had op veel mensen invloed. Er wordt wel gesproken over 3 opwekkingsgolven. De eerste van drie grote opwekkingsgolven kan worden gedateerd in de jaren 1870, een nieuwe en grotere golf kwam in de tijd rond de eeuwwisseling, de derde in de periode tussen de twee Wereldoorlogen. De mensen van de Indremisjon bleven min of meer naar de Staatskerk gaan en bleven er lid.

Vandaag de dag bestaat nog de Normisjon. Deze organisatie bestaat uit ca. 70.000 mensen die onafhankelijk is, maar wel nauw samenwerkt met de Lutherse kerk. De Normisjon runt ook diverse eigen scholen en heeft een eigen christelijk maandblad. Het motto van de Mission is: “Met Gods woord aan de mensen”.

Het jaar 1905 is in de geschiedenis van Noorwegen een belangrijk jaar. In dat jaar is het zover dat de Noren zich uitspreken om onafhankelijk van Zweden verder te gaan. Na 100 jaar in vrede één land te zijn geweest werd de ‘Unie tussen Zweden en Noorwegen’ verbroken en werd Noorwegen een eigen land met een eigen koning en grondwet.

Op 13 augustus 1905 hield de Stiftsprovst Gustav Jensen in Oslo een preek ‘die werkelijk een kloek getuigenis mag heten’. Dr. J. H. Gunning schrijft in zijn boek “In Zweden. Reisherinneringen”. Een stuk uit die preek uit.

Vanwege de inhoud neem ik ook een stuk daarvan over:

“En hoewel wij in de laatste maanden veel hebben moeten horen van dit bevriende volk — of laat ons liever blijven zeggen: van ons broedervolk²⁸ — dat niet aangenaam was om te horen, toch mogen wij niet vergeten dat er niemand, en ook geen volk bestaat, dat rein is, en daarom moeten ook wij God om vergeving vragen voor wat ook wij zijn te kort gekomen in ons

²⁸ De Zweden. KJB

gemeenschappelijk unieleven. En, na dan zijn verwachting te hebben uitgesproken dat Noorwegen, nu ten volle een vrij volk geworden, zijn vrijheid waardig en goed zal gebruiken, zei hij een nóg vuriger hope te koesteren dan dit, namelijk: dat het Noorse volk in de nieuwe periode zijner geschiedenis, die nu was aangebroken, een godvrezend volk zou worden. “Dat is de hope, die elke andere verwachting opheft en het zegel des levens er op drukt.” Geen wonder dat deze rede, besloten met het aloude Lutherlied “Vor Gud, han er saa fast en Borg”, een diepen indruk op de schare maakte. Nog sterker spreekt Christopher Bruun in een roepstem „Til det Norske folk” (Aan het Noorse volk), het mooiste en moedigste woord, dat ik uit Noorwegen gelezen heb. Hij heeft de moed, die maar heel enkelen daar te lande hadden, het gebeurde én uit politiek én uit zedelijk oogpunt onvoorwaardelijk af te keuren. Tegenover onze eigen veiligheid hebben wij een dwaasheid gedaan, roept hij zijn landslieden toe, want Rusland ligt op de loer en zal ons, nu wij twee-derde van ons verweer kwijt zijn, zeker niet met rust laten, en wij hebben tegenover onze wettige koning een onrecht gedaan, dat door geen advocatenpraatjes is goed te maken! De tijd verbiedt mij dit kloeke woord hier in zijn geheel over te nemen, maar het was mij een verkwikkend bewijs dat toch nog niet de ganse natie in de roes van haar eigen grootheidswaanzin en vrijheidsverovering haar verstand en haar geweten verloren heeft. Alleen zijn slotwoord kan ik u niet onthouden. Het is zo kloek, zo prachtig, zo waar! „Ach, gij volk van Noorwegen, gij hebt betere predikanten en betere vromen nodig, dan gij thans hebt! Gij hebt een beter, een sterker christendom nodig, dan gij hebt. Gij hebt dit nodig even beslist als dat gij wenst te leven in het goede land, dat de Heere u ter erfenis heeft gegeven. Gij hebt een christendom nodig, dat niet alleen zijn hemelse oorsprong bewijst door een gezond en goed familieleven te scheppen, maar even zeer door een bederfwerende kracht te zijn in 's lands openbare leven. Een christendom, dat de politieke moraal op die punten kan opheffen, waar zij in het moeras dreigt te verzinken; dat het volkskarakter kan hervormen, zodat het vast is tegenover de beproevingen, die er zijn en nog meer tegenover die, welke er nog komen zullen. Gij hebt behoefte aan een christendom, dat volksopvoedende krachten bezit. God giete Zijn Geest rijker uit over Noorwegens kerk! God helpe ons over de verzwakkende moraal van het Piëtisme henen! Hij geve ons een gezond en mannelijk christendom, een christendom, dat land en rijk verlossen kan, of ten minste wil werken óm dat te doen! En God zal ons zulk een christendom zenden. Het komt mij voor dat ik reeds, door de nevelen der tijden heen, de machtige Hand bespeur, die de dingen regelt en ordent. Hij heeft ons een krachtige opwekking gegeven, die de massa's, zowel in de hoofdstad als elders, heeft aangegrepen. En Hij laat deze opwekking samen vallen met de hooggestemde nationale gevoelens van deze laatste weken. Nooit is er, geloof ik, zoveel voor volk en land in Noorwegen gebeden als in dezen tijd. Nooit hebben in allen gevalle onze vromen zoveel gebeden voor volk en land als nu. Die gebeden hebben hen helaas, niet geholpen om te zien, hebben hen niet bevrijd om van de weg des onrechts af te gaan. Maar God is een lankmoedig God. Zij, die waarlijk Hem hun hart hebben gegeven, en die ook geleerd hebben innig en warm voor volk en land te bidden, die zullen óók mettertijd leren zien, en niet alleen leren zien, maar ook leren werken voor hun land en volk. Wij hebben een volksgevoel, dat in menig opzicht blind is, omdat het vele jaren lang maar al te zeer het licht des christendoms heeft moeten missen. En wij hebben een christendom, dat blind en slap is, omdat het vele jaren lang zich buiten het nationale en het openbare leven gehouden heeft. Nu laat God die twee elkander ontmoeten in den smeltoven van deze hooggespannen dagen. Ik denk dat het Hem gelukken zal die twee te doen samensmelten. Ik denk dat God ons een nationaal gevoel wil geven met meer christelijken ernst, dan wij tot dusverre gehad hebben. En ik denk dat Hij ons een christendom wil geven, dat beter zijn verantwoordelijkheid beseft tegenover het openbare leven, een christendom, dat volksopvoedende kracht bezit, en dat zijn

hemelse oorsprong bewaart niet alleen in het huiselijk leven, maar ook in zijn arbeid om land en volk te redden. Hij geve ons dat naar de rijkdom Zijner heerlijkheid — op Zijn tijd! Amen.”²⁹

Deze taal klonk in 1905 (nog) in Noorwegen. Deze taal werd nog gepreekt. Het werd de mensen nog voorgehouden dat er een God is Die leeft, regeert en alles bestuurd.

In die tijd was er al een strijd gaande tussen de liberale kerkelijke geest en de mensen die het bij het oude wilden houden. In Oslo werd in 1908 zelfs een 'orthodoxe' gemeentefaculteit opgericht tegenover de 'liberale' staatsfaculteit. Niet alleen de behoudende Laestadianen had je in Noorwegen maar ook in het zuiden van het land waren er nog mensen die nog beste wel behoudend waren.

Kerkelijk Noorwegen vandaag de dag.

Vandaag de dag heb je in Noorwegen net als in Nederland allerlei kerkelijke groeperingen. Allereerst de Noorse kerk: Den Evangelisk Lutherske Frikirke (Evangelisch-Lutherse Vrije Kerk), daarnaast is er: Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfunn (Evangelisch-Lutherse Kerkgemeenschap). Verder heb je de Normisjon en de Laestadianen. Verder zijn er nog andere gemeenschappen. “Volgens het Statistisch Jaarboek van 1994 behoren 44.000 van de 4,5 miljoen Noren in Noorwegen tot de pinksterbeweging, daarmee de grootste religieuze minderheidsgroepering in dit land. Daarnaast zijn er 30.000 rooms-katholieken, 20.600 lutheranen die zich verzetten tegen de gebondenheid aan de Staat, 16.600 methodisten, 10.000 evangelicalen, 5500 baptisten, 5500 adventisten en 900 orthodoxen. Buiten de officiële statistieken moet rekening worden gehouden met 5000 a 6000 Noorse Broeders.”³⁰

Volgens Wikipedia liggen de wortels van de theologische opvattingen van de Noorse broeders in het Lutherse piëtisme. Luther leerde alleen door het geloof gerechtvaardigd. Ook De Noorse Broeders houden deze lijn min of meer vast. “De beweging is te plaatsen in de lijn van Erik Pontoppidan (1698-1764) en andere schrijvers. Ook heeft de gemeente overeenkomsten met de verkondiging zoals die terug te vinden is in de beweging van Hans Nielsen Hauge (1771-1824) en de groeperingen die daaruit ontstonden.”³¹ De Noorse Broeders zijn verwant aan de baptisten en dopen geen kinderen. Verder heeft de gemeenschap overeenkomst met de Pinkstergemeenten, zeker op het gebied van de leer van de eindtijd, de omgang met elkaar en ook komt er net als bij die gemeenten tongentaal voor.

In 2007 liet ca. driekwart van de Noorse bevolking zijn kinderen dopen. Ruim twee derde van de jongvolwassenen deed belijdenis (confirmatie) maar slechts zo’n 3% gaat elke zondag naar de kerk. De mensen gaan voornamelijk naar de kerk voor een gebeurtenis zoals doop, huwelijk of begrafenis³².

De Noorse kerk.

Allereerst iets over de Noorse kerk. De Noorse kerk is opgericht ten tijde van de Reformatie in 1537 als vervanging voor de Roomse kerk. In 2018 waren ongeveer 70% van de Noren lid van deze kerk³³. Meer dan 80 procent van alle Noren is gedoopt en 95 procent wordt kerkelijk begraven, maar tegelijk is het kerkbezoek heel laag. Ook heeft Noorwegen relatief veel zendelingen, maar ware zending onder de Noren is meer dan noodzakelijk!

In 2012 kwam er in Noorwegen een scheiding tussen kerk en staat. Het gevolg hiervan is dat de Noorse kerk sindsdien geen Staatskerk meer is. De officiële benaming is: ‘Den norske kirke’.

²⁹ Dr. J. H. Gunning “In Zweden. Reisherinneringen.” Blz. 113-115.

³⁰ RD 24-12-1994, blz. 22. J.G.H. Van Ginkel “Noorwegen, een gedoopte natie met vroomheidsidealen van eigen bodem”

³¹ https://nl.wikipedia.org/wiki/Noorse_broeders

³² Bron: RD. 31-05-2007. Blz. 13. E. van Vlastuin “De last van een vrije kerk”.

³³ https://no.wikipedia.org/wiki/Den_norske_kirke

De website van de Noorse kerk meldt over hun belijdenis o.a. het volgende:

“De belangrijkste basis voor de belijdenis van de Kerk van Noorwegen is de Bijbel. Centrale uitingen van het christelijk geloof zijn ook te vinden in de oude kerkelijke geloofsbelijdenissen, in de lutherse confessies, in kerkelijke liturgieën en op vele andere plaatsen, zoals in de hymnen in het Noorse psalmenboek.

De Noorse kerk heeft vijf belijdenisgeschriften:

De Apostolische Geloofsbelijdenis

De geloofsbelijdenis van Nicea

De Atheense geloofsbelijdenis

De Augsburgse Confessie (Confessio Augustana)

Luthers kleine catechismus

De Lutherse Kerk benadrukt het hoogste gezag van de Bijbel, maar ook de Belijdenissen worden als gezaghebbend beschouwd. Geen van deze autoriteiten is onfeilbaar, maar het zijn de beste bronnen die zij hebben voor de inhoud van het geloof. Zo wordt de Augsburgse Confessie ook opgevat als een historische tekst uit 1530, gekleurd door de vragen en conflictlijnen van die tijd. In 2010 beslechtte de Lutherse Wereldfederatie, en daarmee de Kerk van Noorwegen, de veroordelingen van dissidenten in de Augsburgse Confessie.

In deze situatie verwijst de lutherse theologie naar drie enige formuleringen: alleen geloof (*sola fide*), alleen genade (*sola gratia*) en alleen de Schrift (*sola scriptura*). De mens bereikt zijn redding niet door goede werken of zijn eigen inspanningen, maar wordt gerechtvaardigd door het geloof in het reddende werk van Jezus Christus (dood en opstanding). Redding is dus geen menselijke verdienste, maar iets wat God ons volkomen onverdiend geeft. Gerechtvaardigd door het geloof alleen, wordt de mens de vrijheid gegeven om zijn medemens, zijn schepping, God en zichzelf lief te hebben. Dit is een geschenk, het is genade.

De gave is goed nieuws (evangelie) voor de mensen, en iets waarvan de Bijbel getuigt. Alleen de Schrift verkondigt deze waarheid, en deze boodschap heeft gezag over andere kerkelijke en menselijke tradities en interpretaties.

‘Ik geloof dat ik door mijn eigen reden of kracht niet in Jezus Christus kan geloven of tot Hem kan komen, maar de Heilige Geest heeft mij geroepen door het evangelie, mij verlicht met zijn gaven, mij geheiligd en mij aan het ware geloof gehouden’ . . . schrijft Luther in zijn uitleg van het derde geloofsartikel.

God neemt dus - door Jezus Christus - de mens tot genade aan, ‘geeft haar Zijn Geest, maakt hem tot Zijn kind en neemt hem op in Zijn gelovige gemeente’, zoals dat in de doopliturgie van de kerk van Noorwegen wordt genoemd. De Kerk gebruikt de term ‘middel van genade’ voor Gods woord, doopsel en avondmaal. Ze worden opgevat als middelen waardoor God zijn genade schenkt.

Luther was ook niet onfeilbaar. Ook hij werd door zijn tijdgenoten voor beter of slechter getekend. In 2017, voorafgaand aan de 500e verjaardag van de Lutherse Reformatie, nam de Bisschoppenconferentie van de Kerk van Noorwegen in 2016 afstand van Luthers antisemitisme en verontschuldigde zich voor deze smet op het lutherse erfgoed bij het Joodse volk.”

Tot zover overgenomen van de website³⁴.

³⁴ <https://kirken.no/nb-NO/kristen-tro/kristen-tro/en-evangelisk-luthersk-kirke/>

De Noorse kerk heeft twee sacramenten: Doop en Avondmaal. Bij het lezen over de doop komt al snel openbaar dat ook de Noorse kerk in groot verval is. Wikipedia meldt o.a.: “De doop wordt beschouwd als een reiniging van alle zonde, en als de intrede van de gedoopte persoon in de kerk plaatsvindt, wordt de gedoopte door de doop een kind van God. De doop vindt plaats door water te gieten op en in de Naam van de Drie-enige God. De Noorse kerk beoefent de kinderdoop, maar doopt ook volwassenen die nog niet eerder zijn gedoopt en die de doop willen. Herdoop is niet toegestaan en wordt beschouwd als een theologische afwijking. De doop is voor eens en voor altijd geldig.”³⁵

Ook uit bovenstaande uitleg van de Noorse kerk is op te merken dat de doop een veel te grote plaats inneemt in de kerk. De doop is een teken en zegel van het genadeverbond, maar wast zelf de zonde niet af ook niet de erfzonde.

De website van de Noorse kerk geeft aan dat bij de doop aan de dopeling “ons beloofd dat Jezus al onze dagen bij ons is, en door de doop worden allen die gedoopt zijn deel van de grote gemeenschap van de kerk.”³⁶

Wie zich wat verder verdiept in de leer van de Noorse kerk, komt erachter dat er verschillende wezenlijke Bijbelse zaken zijn losgelaten. Zo is er niets meer te lezen over de noodzaak van wedergeboorte en bekering. Een mens moet gedoopt zijn, biechten en communie doen, ofwel ten avondmaal gaan. Maar er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de religie in het ‘hoofd’, verstandswerk, en de religie in het ‘hart’, het ware hartenwerk dat Gods Geest uit genade werkt in het hart van de uitverkoren zondaar. Er zijn geen voorwaarden om aan de communie deel te nemen, alleen maar ‘respect voor het altaar’.

Op ethische kwesties is de kerk net zo vrij als de PKN in Nederland. Een vrouw in het ambt, het homohuwelijk en allerlei andere zonden zijn geen probleem. Ook heeft het banden met de wereldraad van kerken, de anglicaanse kerk en de Oud-katholieke kerk.

Wel moet hierbij opgemerkt worden dat niet iedereen binnen de Noorse kerk alles goedkeurt en dat er ook vandaag de dag nog predikers zijn die toch wel anders denken.

Opmerkelijk is wel dat op de basisscholen alle kinderen zonder uitzondering onderwezen worden in de Catechismus van Luther.

Den Evangelisk Lutherske Frikirke.

De Evangelisch-Lutherse Vrije Kerk, Noors: Den Evangelisk Lutherske Frikirke telt meer dan 82 gemeenten en ongeveer 19.500 leden (2018). De Vrije Kerk is gebaseerd op de Evangelisch-Lutherse belijdenis, vergelijkbaar met de Kerk van Noorwegen. Het belangrijkste verschil is het kerksysteem. Het zijn de leden van de Vrije Kerk die in de kerk beslissen. De kerk wordt geleid door een synode bestaande uit afgevaardigden van alle gemeenten.

De eerste gemeente van de Vrije Kerk werd in 1877 in Moss gevormd. De volgelingen waren ontevreden over de sterke controle van de staat en de priesters. Ze wilden een vrijere kerk, geïnspireerd door de Reformed Free Church in Schotland.

De website van de Vrije kerk (<https://frikirken.no/>) geeft een moderne indruk. Het taalgebruik is sterk Evangelisch met grote aandacht voor de mens en samenleving.

Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfunn.

Een andere kerkelijke denominatie is Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfunn (Evangelisch-Lutherse Kerkgemeenschap), ontstaan in 1872.

³⁵ https://no.wikipedia.org/wiki/Den_norske_kirke#D%C3%A5p

³⁶ <https://kirken.no/nb-NO/dap-i-den-norske-kirke/>

De Evangelisch-Lutherse denominatie is een Noorse denominatie van de Vrije Kerk, voornamelijk in Vestfold, een gebied ten zuidwesten van Oslo. De kerk is het resultaat van de heropleving van de Haugiaanse Elling Eielsen (1804-1883) en werd oorspronkelijk gekenmerkt door piëtistische eenvoud.

De gemeenschap brak in 1872 met de staatskerk. De breuk kwam met het leesboek van Peter Andreas Jensen (1812-1867) voor de lagere school, omdat er stukken in stonden die niet uit de Bijbel waren gehaald. Ook deze gemeenschap runt verschillende scholen. Het ledental bedraagt ongeveer 3500 mensen verdeeld over 14 gemeenten.

Op de website is het volgende te lezen over de belijdenis van de DELK:

“De Evangelisch-Lutherse Kerk (DELK) belijdt Jezus Christus als Verlosser en Heere, en bouwt voort op de Bijbel als Gods geïnspireerde, onfeilbare en geloofwaardige woord en de allesoverheersende norm en bron van geloof, leer en leven.

Wij geloven dat de volgende confessionele geschriften de belangrijkste punten van de Bijbel uitdrukken: De Apostolische, Niceense en Athanasiaanse Geloofsbelijdenis, De Augsburgse Confessie en Luthers Kleine Catechismus.

Wij geloven dat het woord van God, gepredikt als wet en evangelie, het instrument is dat God gebruikt wanneer Hij Zijn kerk verzamelt en bouwt.

Wij geloven dat we kinderen van God worden en gerechtvaardigd worden om Jezus' wil alleen door geloof, en dat redding uitsluitend het werk van God is en niet ons werk. Een christen is tegelijkertijd een zondaar en een rechtvaardig persoon, en is beide volledig vrij van de wet, terwijl hij tegelijkertijd van Gods heilige wet houdt en zich daaraan houdt.

Wij geloven dat de Geest van God wordt gegeven door Gods woord en sacramenten. Gods volk voelt daarom dat het verzameld is rond de middelen van genade, namelijk Gods woord, doopsel en communie.

Wij geloven dat het christelijk leven bestaat uit het volgen van Jezus als we in de Geest leven. Een christen leeft een leven van dankzegging, lofprijzing en aanbidding van God en van liefde voor zijn naaste door de overdracht van Gods woord en diaconale liefdesdaden.”³⁷

Deze Lutherse kerk is een stuk behoudender dan de 2 vorige beschreven kerken.

West-Laestadianen in Noorwegen.

De behoudendste kerk in Noorwegen is vandaag de dag de West-Laestadiaanse.

Op de website van deze Noorse West-Laestadianen is o.a. het volgende te lezen:

“De Laestadiaanse opwekking. Deze revival is vernoemd naar de Zweedse leraar Lars Levi Læstadius. Ons geloof en onze leer zijn geen nieuwe leerstellingen, maar zijn het apostolische christendom dat Jezus Zelf stichtte toen Hij Zijn kerk stichtte. De apostelen waren de eerste boodschappers, en sindsdien heeft dit christendom tot op de dag van vandaag kleine en grote opwekkingen doorgemaakt. Het was dit christendom dat werd gepromoot door Maarten Luther tijdens de Reformatie in de 16^e eeuw en later door Lars Levi Læstadius in de 19^e eeuw. Dit christendom is nog steeds springlevend.

We beschouwen de Bijbel als het boek der boeken, maar voor ons zijn de preken van Læstadius zo kostbaar dat we zijn preken lezen elke keer dat we samenkomen om naar Gods woord te luisteren. Læstadius heeft niets anders gesproken en geleerd dan wat de Bijbel leert, en op een eigen manier spreekt Læstadius nog steeds in onze tijd. Onze diensten beginnen met lofzang en gebed, het lezen van een preek van Læstadius, en dan spreekt een van de predikers uit een Bijbelse tekst. De dienst wordt afgesloten met lofzang en gebed. Na de dienst blijven we samen, praten we met vrienden en komen we samen voor een maaltijd.

³⁷ <https://www.delk.no/delk/trosgrunnlag/>

De Laestadiaanse opwekking is nog steeds in volle kracht. Tot onze grote vreugde zijn er veel kinderen en jongeren die het christendom volgen, met een levend geloof in hun hart en de zekerheid een kind van God te zijn. We doen veel kinder- en jeugdwerk. Iedereen binnen en buiten de gemeente is welkom.

Onze bijeenkomsten staan open voor iedereen die het woord van een levende God wil horen, de leer die door Christus en de apostelen is gepredikt. Om meer over dit geloof en deze leer te leren, moedigen we je aan om naar het Woord te komen luisteren.

Ons gebed is dat het woord van God vandaag een plaats moet vinden in de harten van de mensen, zelfs in uw hart. Het belangrijkste voor alle mensen is om zo'n levend geloof en christendom te bezitten dat zin en zekerheid geeft in het leven, troost in de dood en de belofte van de eeuwigheid.”³⁸³⁹

Een van de grootste West-Laestadiaanse kerken van Noorwegen staat in Narvik. Het gebouw staat er nog maar een paar jaar (in 2020 is begonnen met de bouw).

Vandaag de dag heb je in Noorwegen een grote groep West-Laestadianen met ca. 20 kerken of plekken waar men bijeenkomt. O.a. in Narvik, Tromsø, Bodø, Mo i Rana, Trondheim, Oslo en op de Lofoten zijn kerken⁴⁰.

³⁸ <https://www.laestadianerne.no/om-oss>

³⁹ Meer over Laestadius en de Laestadianen zie: <https://snl.no/l%C3%A6stadianere>
Terdege 5-6-2002 pag. 60-63. L.J. Van Valen “Lars Levi Laestadius; De apostel van Lapland”.
RD 26-4-2019, pag. 17, H. de Vries. “Lars Levi Laestadius, apostel van de Sami”
Diverse schrijvers, “Laestadianisme vroeger en nu”,

Het is de bedoeling dat in de loop van 2024 op Theologienet een uitgebreide levensbeschrijving van Laestadius verschijnt en daarbij de beschrijving van zijn volgelingen.

⁴⁰ Zie <https://www.laestadianerne.no/forsamlinger> voor overzicht van alle kerken met locatie.

DEEL 3. HET EVANGELIE ONDER DE LAPLANDERS.

Kaart van Scandinavië. Het blauwe gedeelte is het leefgebied van de Samen⁴¹.

Wie zijn de Laplanders?

In het noorden van Noorwegen, Zweden, Finland en een stukje van Rusland wonen de Samen of Sami. Vandaag de dag bestaat de bevolkingsgroep uit ca. 80.000-100.000 mensen. Waarvan ca. de helft in Noorwegen woont. Vroeger werden de Samen Lappen genoemd en hun grondgebied heet Lapland. Ze zijn van oorsprong een nomadisch volk, maar vandaag de dag leven de meesten in huizen. De Samen hebben een eigen parlement, het Sameting, een eigen vlag en eigen talen. De Samen hebben gezamenlijk geen gemeenschappelijke taal. Minder dan 20.000 Samen spreken het Samisch. Er bestaat geen Samische standaardtaal. Het gesproken Samisch kent vele, sterk verschillende, varianten verdeeld over een aantal aparte talen. Het Samisch is verwant aan het Fins en Estisch.

Er is zowel vanuit Zweden, als uit Noorwegen zending bedreven onder de Samen⁴². Vanuit Finland is er (eigenlijk) geen zending bedreven onder de Lappen. Dit komt omdat Finland een deel was van het Zweedse Rijk van 1200 tot 1809. In 1809 werd Finland veroverd door Rusland, met een unie tot gevolg tussen de twee landen. In 1917 verklaarde Finland zich onafhankelijk, in 1918 werd die erkend.

In vroeger tijd, voor de hervorming, zijn er weleens christelijke zendelingen naar Lapland, het gebied waar de Sami wonen, getrokken, die met harde hand de bevolking tot het christendom dwongen. Dit had tot gevolg dat zij spoedig weer in hun oude godsdienst terugvielen.

“De vrome koning Gustaaf Wasa [1496-1560] heeft zich het lot van deze bevolking aangetrokken. In 1559 zond hij hun een zendeling. Gustaaf Adolf [1594-1632] zette het werk voort. Hij richtte er scholen op en liet nuttige boeken overzetten. Onder de Laplanders werden kerken gebouwd, en Laplandse jongelingen tot Evangeliedienaren opgeleid.

⁴¹ Bron: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Samen_\(volk\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Samen_(volk))

⁴² De geschiedenis van de Samen heb ik als onderdeel van de kerkgeschiedenis van Noorwegen ingevoegd omdat het grootste deel van de Samen in Noorwegen woont en omdat een belangrijke zendeling, Thomas von Westen uit Noorwegen kwam (verderop meer over hem).

Doch ook deze zendingspogingen hebben geen stand gehouden. Na de dood van Gustaaf Adolf ging de zending er meer en meer kwijnen.”⁴³

K.C.G. Schmidt schrijft: “Maar dit is dan ook het enige dat wij aangaande den zendingsarbeid der protestanten in de zestiende eeuw aangetekend vinden.”⁴⁴ Na wat dieper zoeken is er toch meer te schrijven dan wat Schmidt stelt.

N.J.M. Zorgdrager beschrijft in haar boek over opstand van Kautokeino ook over het kerkelijk leven in Lapland en over de traditionele religie van de Lappen.

Oorspronkelijk dienden de Sami natuurgoden, zo weten we dat de Sami stenen of stukken hout aanbaden die ‘seidi’ of ‘seita’s werden genoemd, hoge bergen werden vaak als heilig beschouwd en ‘passevara’ genoemd. Het geestenrijk werd het saivorijsk genoemd. Het sterven van een mens was voor de familie en bekenden een gevaarlijke periode. Men geloofde dat het sterven een gevaarlijk gebeuren was, “daar de ziel de levenden en de aarde niet altijd verlaten wil.”⁴⁵ De rust keerde in het gezin pas terug als de dode was begraven en er verder niets bijzonders was gebeurd. Na het sterven van de mens was het leven niet voorbij. Men leefde dan voort in het dodenrijk. In dat dodenrijk was “alles groter en mooier dan hier op aarde”⁴⁶, maar ook konden de mensen daar verstaan wat de levenden op aarde zeiden. Verder hadden ze voorouderverering, een groot geloof in geesten met alles wat daarmee te maken had en ook de zon, maan en sterren werden gediend. Net als in veel (in het noorden gelegen) landen, hadden ook de lappen een sjamaan, een tovenaars. Deze had grote macht en verschillende taken. Hij hield zich o.a. bezig met het genezen van zieken, het afwenden van tegenspoed en ongelukken, of juist met het uitroepen en treffen van mensen of volken door onheil of rampen. Ook kon hij de toekomst voorspellen en kon hij invloed hebben op het al of niet slagen van de jacht. Belangrijke middelen die de tovenaars gebruikte, waren de trommel, het zingen en dansen en bepaalde vormen van tovenarijs.

Net als bij de Groenlanders⁴⁷ was het geven van namen aan kinderen een belangrijke gebeurtenis. In Groenland mocht iemands naam nadat hij was overleden een jaar niet meer gebruikt worden en als iemand dezelfde naam had als de overledene, moest die naam veranderd worden. Bij de Samen was het gebruikelijk om via de Sjamaan te vragen welke naam het beste was voor het kind, want bij elke naam hoorden bepaalde eigenschappen en vaardigheden. Via een doopritueel kreeg het kind zijn naam.

Het gebeurde wel dat de naam van het kind werd veranderd. Volgens Scheffer gebeurde dit dikwijls, en dit doen zij vooral als het kind jong is en ziek wordt. Deze gewoonte moet zelfs tot in de 20^e eeuw nog in gebruik zijn geweest⁴⁸.

Door de eeuwen heen werd het heidendom onder hen wel minder. Een deel van de Samivolkeren in het oosten (Finland en Rusland) voegde zich bij de Oosters-Orthodoxe kerk en na de Reformatie werd een groot deel van de Sami luthers⁴⁹.

We kunnen wel stellen dat de Sami een heel ander volk is dan de Noren en Zweden. De Sami die in het Noorden woonden hadden hun eigen gebruiken en waren niet zoals de Noren en Zweden Katholiek, maar hadden hun eigen goden, offercultus en rituelen.

⁴³ L. Tiemersma “De geschiedenis der zending: Van de zending uit Genève tot de oprichting der Zendinggenootschappen.” Blz. 14.

⁴⁴ ”K.C.G. Schmidt “De zegepraal des Christendoms”... 2e stuk, blz. 203.

⁴⁵ N.J.M. Zorgdrager, “De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852”. Blz.59.

⁴⁶ N.J.M. Zorgdrager, “De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852”. Blz.58

⁴⁷ Zie K.J. Boer “De kerkgeschiedenis van Groenland. Par. 1.4. Het heidendom.

⁴⁸ Zie N.J.M. Zorgdrager “De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852”. Blz. 63 en noot 123.

⁴⁹ <https://isgeschiedenis.nl/reportage/geschiedenis-van-de-sami>

Joannes Scheffer heeft een boek geschreven met als titel: “Waarachtige en aen-merkenswaardige historie van Lapland”... Uitgegeven in 1682. Het boek bestaat uit 3 boeken en elk boek uit een aantal hoofdstukken. In het eerste boek, hoofdstuk 8 schrijft Scheffer over “De tweede of christelijke godsdienst der lappen”⁵⁰.

Het hoofdstuk begint met: “De lappen zeggen dat ze in de christelijke religie niet onderricht zijn, als in de verleden eeuw, in welke men haar het Evangelium heeft beginnen te prediken.”

De eerste religie van de Lappen, was het heidendom. Zij dienden de goden Jumala, Thor en andere. Zij hadden tempels en offerden aan hun goden. Het gebruik van trommels en dansen nam bij hen een grote plaats in. Hun leven werd beheerst door geesten en tovenaars die hen van alles wijs maakten. Op verschillende plaatsen stonden allerlei (grote) afgodsbeelden, bijv. van Jumala en men bad die openlijk aan. Ook de zon en maan aanbaden de Lappen als god.

Gelukkig kwam ook in deze verre streken, en zelfs bij de Noordkaap het Evangelie.

Het Evangelie onder de Lappen voor de Reformatie.

Scheffer is van mening dat de naam van Jezus Christus niet voor het eerst bekend werd in de tijd van koning Christiaan (III), maar al eeuwen daarvoor.

Van koning Erik VII van Denemarken (leefde van 1382-1459) zijn er brieven bekend waarin staat dat de kerk van Uppsala priesters naar Lapland wil zenden. Ook waren er in die tijd Birkarlen (soort handelaren) waar de Lappen mee handelden en ook was in die tijd Noorwegen en Zweden al voor een groot deel christelijk. Het is dus heel aannemelijk dat zij al doormiddel

⁵⁰ De tekeningen die in deze paragraaf staan komen uit dit boek.

van deze handelaren en mensen in contact zijn gekomen met het christendom. De Birkarlen waren volgens Scheffer christen.

Voor Scheffer staat het vast dat koning Magnus III (hij noemt hem Magnus Ladulaos) van Zweden (geboren ca. 1240, was koning van Zweden van 1275 tot aan zijn overlijden in 1290) christelijk was. En dat in de tijd van deze koning “enige lappen christen zijn geweest, of ten minsten veinsden zodanig te wezen”⁵¹.

Koning Erik IX Jedvardsson, bijgenaamd de Heilige (leefde ca. 1120-1160) was koning van Zweden. Deze “vrome, ascetische man”⁵² voerde verschillende kruistochten tegen de heidense Finnen.

In de tijd van koning Erik was Finland de meest oostelijke provincie van Zweden. Rond 1150 vielen de heidense Finnen Zweden binnen. Het gevolg hiervan was dat koning Erik een leger op de been bracht om naar het noorden te trekken. Deze ‘strafexpeditie’ wordt ook wel een kruistocht genoemd. In die tijd werd Europa gekenmerkt door een groot enthousiasme voor kruistochten. Samen met zijn trouwe vriend en medewerker, bisschop Henrik van Uppsala (ca.1100-1156), trok koning Erik in 1155 (of 1154?/ 1157?) met een leger van Uppsala naar het heidense gebied in het zuidwesten van Finland.

⁵¹ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 29

⁵² https://nl.wikipedia.org/wiki/Erik_IX_van_Zweden

Het gevolg hiervan was dat ook een deel van de Finnen christen werd. Scheffer stelt dat het toch eigenlijk onmogelijk is, dat deze christelijke Finnen in hun omgang en handel met de Lappen gezwegen hebben over de Heere Jezus en het Evangelie. Voor Scheffer staat vast dat de Lappen al in de tijd van bovengenoemde koning Erik de Heilige kennis over/ van Jezus Christus moeten hebben gehad. Maar hun vijandschap tegen het christendom was in die tijd heel sterk en zij bleven hun eigen goden dienen en ook toen Zweden probeerden hen van het christendom te overtuigen onderwierpen zij zich “of door haar eigen drift, of om de koningen te believen, of om enige andere staatkundige redenen”⁵³. Dit moet zijn gebeurd rond het jaar 1277. Maar merkt Scheffer op, alle moeite die in de tijd van de 13^e eeuw is verricht is waarschijnlijk zonder enig nut geweest, want waarom zou dan de (bovengenoemde) koning Erik VII van Denemarken, jaren later stellen dat het nodig is dat men priesters naar de Lappen zend?! Tot de tijd van koning Gustaaf is er ook geen bisdom in het gebied van de Lappen geweest.

Helemaal in het noorden van Noorwegen ligt de stad Tromsø. De eerste kerk in Tromsø werd gebouwd in 1252 door koning Haakon IV als een koninklijke kapel. Het behoorde toe aan de koning, dus niet de katholieke kerk. Deze kerk vormde de meest noordelijke grens van het christelijke Noorwegen en werd in de middeleeuwen daarom meerdere malen omschreven als ‘Onze-Lieve-Vrouw bij de heidenen’ (Sanctae Mariae juxta Pagano).

Scheffer schrijft dat nadat koning Gustaaf, hij bedoelt denk ik koning Gustaaf I van Zweden (1496-1560), op de troon kwam er met meer zorg gearbeid werd onder de Lappen. Hij stelde ook in dat 1 maal per jaar de Lappen op een bestemde plaats samen zouden komen. Zij moesten dan hun belasting betalen en hun kinderen werden dan door de priesters gedoopt, en die priesters legden hun dan de geloofsartikelen uit en onderwezen hen in de christelijke godsdienst. “Maar tegenwoordig, en ook ten tijde van Gustaaf, wanneer de officiers naar Lapland gingen, om daar haar recht te halen, gingen de priesters met haar, die doopten de kinderen en onderwezen haar in de christelijke religie. Het was niet genoeg dat ze een enkele predikatie deden, maar zij verbonden zich toe te luisteren, te onthouden en te zeggen hetgeen gepredikt was, daar reden van te geven; om haar te doen kennen de nuttigheid die ze daaruit hadden.”⁵⁴

Kerkdorpen.

In de 15^e eeuw en in later eeuwen ontstonden er in Lapland verschillende Kerkdorpen. Vooral na de Reformatie, waar de vraag naar kerkbezoek en onderwijs van het grote publiek werd versterkt, nam de behoefte aan dergelijke accommodatie toe in parochies met grote afstanden. In het midden van het dorp staat een kerk en daaromheen zijn huizen gebouwd. De reden om een Kerkdorp te bouwen was, dat het grote gebied dat bij een parochie of kerkgemeente hoort te uitgebreid was. Door de grote afstanden was het vroeger niet mogelijk voor de gemeentelieden om op 1 dag naar de kerk te komen en weer huiswaarts te keren. Daarom bracht men een nacht door in het kerkdorp. Het verblijf in het kerkdorp werd niet alleen gebruikt voor het bezoek aan de kerk. Allerlei inkopen en zaken werden dan ook afgehandeld, zodat kerkdorpen zich ook tot zakelijke centra ontwikkelden. Buiten het dorp werden ook stallen voor de paarden gebouwd. Je had 2 soorten kerkdorpen. Het ene soort was ‘Lappstad’, het andere ‘Bondstad’. De Lappstaden waren bedoeld voor de (nomadische) Lappen en de Bondstaden (bond betekend boer), waren voor de boeren (de sedentaire).

Kerksteden komen voor in Noord-Zweden en tot op zekere hoogte ook in Ostrobothnia in Finland, evenals in de noordelijke delen van Noors en Fins Lapland, al heb ik er geen kunnen vinden die in de buurt van de kust lagen. Er zijn ongeveer zeventig kerksteden in Zweden geweest, waarvan er vandaag zestien bewaard zijn gebleven⁵⁵.

⁵³ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 29

⁵⁴ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 32.

⁵⁵ <https://sv.m.wikipedia.org/wiki/Kyrkstad>

In het noorden van Finland ligt Muonio, ook dat was vroeger een kerkdorp.

In Zweden, een paar kilometer ten noorden van Luleå, ligt het kerkdorp Gammelstad/ Gammelstaden. Dat is het bekendste Kerkdorp en is vandaag de dag museum en Unesco erfgoed. Gammelstad is het grootste kerkdorp van Zweden. De kerk in Gammelstad werd eind 1400 gebouwd.

Meer naar het noorden is het Kerkdorp in Arvidsjaur nog bewaard gebleven. Dit dorp wat midden in Lapland ligt kreeg in 1606 een kerk.

Verschillende Kerkdorpen werden pas in de 19^e eeuw gebouwd. Tot in de jaren vijftig waren deze dorpen functioneel nog in gebruik. Vandaag de dag worden ze of permanent bewoond of worden ze nog steeds gebruikt in verband met bepaalde vieringen en bijeenkomsten in de zomer.

In Fins Lapland zijn er in ieder geval kerkdorpen geweest in Enontekiö, Utsjoki, Inari, Sodankylä en Kuusamo. Het kerkdorp Inari is een van de grootste geweest en op zijn best waren er in 1828 wel 70 kerkhutten⁵⁶. Op de Zweeds/Fins/ Noorse grens ligt Kautokeino en niet ver daarvandaan Karesuando, wat ook kerkdorpen zijn geweest.

Het Evangelie onder de Lappen in de 16^e eeuw.

De eerste zendeling/ priester (volgens Scheffer) die door koning Gustaaf naar de Lappen werd gezonden was priester Michel.

Als ik het goed begrijp uit het boek van Andreae Ol. Rhyzelii “Episcoposcopia sviogothica” moet/ kan dit Michael Agricola (1510-1557) zijn geweest. Het is alleen verwarrend dat verschillende geschiedschrijvers schrijven dat priester Michel in 1559 naar Lapland is geweest⁵⁷. Wiklund schrijft: “Reeds in de Middeleeuwen begon het zendingswerk onder onze Lappen, maar werd nog niet meer dan sporadische benaderingen. Gustaf Vasa is/ werd ook hier de echte leider. Al in 1523 vermeldt hij in een brief aan de paus dat hij van plan is de Lappen tot het christendom te bekeren, en in 1526 geeft hij een open brief aan een Vadstena monnik, [die heet] Bengt, die op weg was naar Norrbotten om een missie te ondernemen onder de Lappen en “andere oorspronkelijke bewoners van het land”. In 1559 stuurt hij een priester Michael naar de Lappen in Torne Lapland, maar het is waarschijnlijk dat hij hier al eerder op de een of andere manier actief was, als aalmoezenier in Torne.”⁵⁸

Het is voor mij nog niet een vaststaand gegeven of ‘priester Michael’ dezelfde is als Michael Agricola. Als het Michaël Agricola is geweest dan is het niet in 1559 dat hij naar Lapland is geweest, omdat hij toen niet meer leefde, maar eerder. In 1536 stuurde de bisschop van Turku Agricola naar Wittenberg in Duitsland voor verdere studie. In 1539 keerde Agricola terug naar Turku. Toen een oude bisschop in 1554 stierf, werd Agricola door Gustav Vasa benoemd tot ordinarius van de parochie Turku (Zweedse naam is Abo). Het zou in het jaar 1539 kunnen zijn geweest, na zijn terugkomst uit Wittenberg, dat koning Gustaaf Agricola naar de Lappen stuurde⁵⁹.

In het noorden van Zweden is de kerkuine van Rounale. Deze kerk is in de 16^e eeuw gebouwd door drie broers. Scheffer schrijft over de kerk dat die is gebouwd op de kosten van drie broers: “die op die plaats woonden; zijnde daartoe rijk genoeg. Deze drie personen zagen wel, dat men door het bouwen van kerken in Lapland, de ijver tot de godsdienst zou aanmoedigen; hebben daartoe een op haar eigen kosten laten bouwen in haar land. Haar godsdienstigheid bleek daaruit te meer, en verdiende grote lof; hetwelk haar ook over de bergen van Noorwegen deed gaan, door hulp van haar reeën, zijnde een zeer lange en moeilijke weg te reizen; brengende met haar allerlei hout dat noodzakelijk was tot het bouwen; kopende voor haar eigen geld een klok ten

⁵⁶ <https://fi.wikipedia.org/wiki/Kirkkokyl%C3%A4>

⁵⁷ K. B. Wiklund “Rounale kyrka”, blz. 5.

⁵⁸ K. B. Wiklund “Rounale kyrka”, blz. 5.

⁵⁹ Andree Ol. Rhyzelii “Episcoposcopia sviogothica” 13e boek, blz. 118.

dienste van dezelfde kerk.”⁶⁰ Wanneer de kerk gebouwd werd is onzeker. Sommigen vermoeden dat de kerk is gebouwd na bezoek van ‘priester Michael’. Anderen stellen dat de kerk door koning Gustaaf of Karel IX is gebouwd⁶¹. In 1526 stuurt koning Gustaaf Vasa de bovengenoemde Vadstena-monnik, genaamd Bengt naar een missionaris in Lapland⁶². Of er toen al een zendeling in Lapland actief was en wie dit was heb ik niet kunnen vinden. De gegevens uit deze tijd zijn weinig en niet betrouwbaar (verschillende geschiedschrijvers spreken elkaar tegen). Wiklund schrijft (op blz. 10) over verschillende priesters en aalmoezeniers die in de 16^e eeuw Rounale en omgeving bezochten.

Toen de kerk van Enonteki in 1607 werd gebouwd in Markkina, net ten westen van Karesuando, werd Rounala gedegradeerd tot kapel en daarna slechts af en toe gebruikt. Eind 1700 raakte de kerk in verval⁶³. Zeker is dat aan het begin van de 17^e eeuw er al verschillende kerken in Lapland waren gebouwd en in gebruik waren.

Een andere Zweedse koning die veel voor de Lappen heeft gedaan was de zoon van Gustaaf Wasa. Het was de calvinistische koning Karel IX van Zweden (1550-1611) die veel heeft gedaan om de Laplanders het Evangelie te brengen. Hij was het die in elk gebied kerken liet bouwen en op eigen kosten daar priesters liet preken. In 1602 werd er een kerk gebouwd in de Karesuando-parochie. Kort daarop werden er meer kerken gebouwd. O.a. in Lycksele in regio Ume Lapland, Arvidsjaur in Pite Lapland, Jokkmokk in Lule Lapland en Enontekis in Torne Lapland.

Helaas is van deze kerken niets meer over. De voornaamste reden is omdat de eerste kerken van hout gebouwd werden en vaak niet van goede kwaliteit. Het gebeurde regelmatig dat de kerken door brand werden verwoest⁶⁴. Later werden deze houten kerken vervangen voor betere, stenen kerken. Koningin Christina (Maria Alexandra) (1626-1689) liet ook op verschillende plaatsen kerken bouwen. O.a. in Arjeplog⁶⁵, Silbojoch en Nasafiel ontstonden kerken.

Vanaf deze tijd zijn er altijd kerken in Lapland geweest. En in veel plaatsen staat al meer dan 200 jaar een kerk.

Het Evangelie onder de Lappen in de 17^e eeuw.

De opvolger van koning Karel IX was de bekende Gustaaf Adolf van Zweden. Deze koning trok naar Duitsland om het verdrukte volk te helpen tegen de Roomse overheersing⁶⁶. Deze koning liet scholen bouwen in Lapland. Hij was ervan overtuigd dat de Laplanders goed en christelijk onderwijs nodig hadden. De eerste school die hij liet bouwen (rond 1619) was de school in Pitea. Koning Gustaaf kwam erachter dat de predikers die naar de Lappen gingen en in het Zweeds spraken, weinig vrucht hadden omdat veel Lappen die taal niet verstonden. Er is ook een tijd geweest dat de preken vanuit het Zweeds in de Laplandse taal werden vertaald.

Het gebeurde ook in de tijd van koning Karel de IX dat er Lappen waren die naar Uppsala gingen om daar onderwijs te ontvangen. Maar deze Lappen konden helemaal niet tegen dat

⁶⁰ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 33.

⁶¹ Wiklund komt tot de conclusie dat dit niet mogelijk is omdat de kerk er in 1660 al was. Zie blz. 10.

⁶² <https://sv.wikipedia.org/wiki/1526>

⁶³ https://sv.m.wikipedia.org/wiki/Rounala_kyrka

⁶⁴ Men verwarmde zich door kampvuren ed. wat een houten kerk makkelijk kon doen branden.

⁶⁵ De kerk van Arjeplog, Sofia Magdalena, is een kerkgebouw in Arjeplog. Het is de parochiekerk in de parochie van Arjeplog in het bisdom Luleå. Het kerkgebouw. De eerste kerk. Volgens het kerkregister werd de eerste kerk tussen juli en augustus 1641 gebouwd door Johannes Olai Hopstadius, de eerste predikant van Arjeplog. Hopstadius werd in 1661 benoemd tot pastoor in Råneå. Op 28 juni 1641 begon Hopstadius namens koningin Christina de kerk van Arjeplog te betimmeren. De inwijding vond plaats in januari 1642. De kerk had een gestempelde aarden vloer waaronder de doden werden begraven. In 1760 werd begonnen met de bouw van een nieuwe kerk, die in de vorm van een kruis werd gebouwd en rood gevelfd. Bron: https://idrottsparken.com/05083394/Arjeplogs_kyrka

⁶⁶ Zie K.J. Boer “De reformatie van Zweden”.

zuidelijke klimaat en het vreemde eten, met als gevolg dat velen stierven. Daarom liet koning Gustaaf scholen oprichten in Lapland zelf, eensdeels om de Lappen te onderwijzen in de christelijke religie, maar ook om hen te leren lezen en schrijven (wat zij niet konden), en andere dingen te leren.

Koning Gustaaf gaf opdracht aan de ‘parochiaan’ Nicolaas Andriesse van Pitea om boeken uit het Zweeds in de Laplandse taal over te zetten zodat die gebruikt zouden worden voor het christelijke onderwijs. Het eerste boekje dat hij vertaalde was een ABC boek, met daarin de voornaamste stukken van de religie beschreven, zoals de Tien geboden, de Geloofsartikelen en het Onze Vader. Scheffer meldt ook dat Andriesse in de Laplandse taal een klein boekje met enige gezangen heeft gemaakt. Ook noemt Scheffer een Johan/ Johannes Tornaeus uit Torna (?-1671/1681). Deze man heeft een ‘handboek’ geschreven. In dit handboek wat de titel ‘Manuale Lapponicus’ droeg, stonden de Psalmen van David, de Spreuken en Prediker van Salomo, de Catechismus van Luther, verschillende liederen, de Evangelieën en brieven en allerlei gebeden.

Er is weinig over Tornaeus bekend. “Hij begon in 1625 op twintigjarige leeftijd met studeren aan de Universiteit van Uppsala. Daar studeerde hij voor een masterdiploma en studeerde in 1632 af met een masterdiploma. Hij studeerde oosterse talen in Uppsala. Hij bleef echter niet

aan de universiteit, omdat hij in 1639 vertrok om vicaris van Alatornio te worden. Hij vervulde deze functie tot aan zijn overlijden.”⁶⁷

Ene Grape schrijft over hem: “Johan Torneus, pastoor in NederTorne in 1640, Provoost in 1649 en stierf in 1671, was zeer ijverig in het onderwijzen van deze inwoners van Lapland; maakte vaak bezoeken/ reizen tot aan Utsjoki, publiceerte (in de loop van de tijd) verschillende Lapland-boeken, onder andere op bevel en kosten van de koning, “Manuale Lapponicum” voor wiens schrijven koningin Christina, hem door middel van een brief van 12 december 1648 vrijstelde van een ‘gäddtaxan’.”⁶⁸

Dit boek was voor veel Lappen niet zo makkelijk te lezen omdat het in een taalvorm was geschreven die niet voor alle Lappen begrijpelijk was.

Een andere man die verschillende stukken uit de Bijbel in de Laplandse taal heeft vertaald was, Olaus Stefanson Graan (?-1690) Hij was prediker in Lyksala. Hij stelde o.a. een Catechismus samen. Het kreeg de titel: “Thesauro Catechetico”, wat in 1668 werd gedrukt in Stockholm. Ook gaf Graan een vergelijkbaar boek uit van “Manuale Lapponicum”. Dit verscheen in 1669. Dit boek bevatte de Evangeliën, brieven, een soort kerkendienst (kerkorde?) en de Historie van het lijden van Christus met enige gebeden. Het verschilde met het boek van Torneus in dialect. De verschenen boeken bleven niet ongebruikt. De Laplanders deden er groot voordeel mee en het christelijke onderwijs werd meer en meer en beter begrepen door de bevolking en ook het onderwijs werd gezegend. Het kwam ook zover dat er uit het volk zelf verschillende mannen opgeleid werden tot prediker en dat het volk een eigen prediker kreeg.

Er is van koning Gustaaf Adolf een brief bewaard gebleven (en in de Nederlandse taal overgezet) die over het godsdienstonderwijs voor de Lappen gaat. Het is overigens wel heel groot dat deze vorst die zoveel werkzaamheden had en ook in Duitsland in oorlog was, zich bekommerde over de zielen van de Lappen. Hij schreef de brief uit “Oud Stettin” in Pommeren, op 20 juni 1631.

“Wij, Gustaaf Adolf, door Gods genade koning van Zweden, Gotland, Wandelen etc. verklaren, daar onze zeer lieve zalige vader Karel IX, voor dezen koning van Zweden, zich heeft bekommert, gelijk wij tegenwoordig nog doen, nadat wij door Gods voorzienigheid, op de troon zijn gezeten; wij, zegt ik, dat wij ons hebben begeven om zorg te dragen, dat onze onderdanen die in ver gelegen provincies van het noorden wonen, gewoonlijk Lappen genoemd, in de letteren en vrije kunsten tot haar behoudenis zullen onderwezen worden. De menigte moeilijkheden, tumulten van oorlogen, en troebelen, hebben gedurig ons goed voornemen tot de vrije kunsten omver gestoten. Uit vrees dan dat ons goed oogmerk niet zonder werking zou zijn, ordonneren wij, en constitueren wij daartoe onze getrouwe Raadsheer van het Rijk van Sweden, en Gouverneur Generaal van Livoniën⁶⁹, Ingriën⁷⁰ en Carelien⁷¹, onze dappere heer Johan Skytt⁷², vrijheer van Duderhoff, directeur van de school der Lappen die te Uma is; die zichzelf heeft aangediend om deze zaak uit te voeren, en onder de zegen Gods te voltrekken. De besturing van deze school zal altijd in de familie van de Skytten zijn. Om dan deze school met zijn meester te onderhouden, geven wij haar de inkomende tienden, die de parochie van Uma van het koren heeft, nadat de ordinare subtractie [ontrekking] van de genoemde tienden gedaan is. Dit zullen

⁶⁷ A. Mattila “Saamenkielisten Kirkollisten Kirjojes Käntämisen Historia”, Blz. 7.

⁶⁸ Isak Grape “Minne af presterskapet”... blz. 78.

Gäddtaxan is een bepaald soort belasting.

⁶⁹ Lijfand, een gebied in het huidige Estland en Letland.

⁷⁰ Een groot gebied rond Estland en Letland en de zuidoostkant van Finland.

⁷¹ Gebied in Rusland ten Zuidoosten van Finland.

⁷² Leefde van 1577-1645, zie https://en.wikipedia.org/wiki/Johan_Skytte

dan de tienden zijn van het Grein zowel als van andere giften, die de bovengemelde Johan Skytt kan uitvoeren door zijn naarstigheid te krijgen; hebbende volle macht om die te besteden tot profijt en onderhoud van de genoemde school, zoals het dezelve zal oordelen nodig te zijn. Wij dragen niet te min zorg voor de kroon en onze opvolgers, het soevereine Reglement en volkomen inrichting van hetgeen in het toekomstige nodig is. Tot uitvoering van het boven genoemde, ondertekenen wij dit met onze eigen hand, en doen ons koninklijk zegel daaraan hangen. Gegeven in Oud Stetin in Pommeren, de twintigste Juni, Anno Christi MDCXXXI.”⁷³

Het gevolg van deze brief was, dat er in 1632 een school in Lycksele, de Skytteanska skolan (Skyttean-school) werd opgericht en dat de heer Johan Skytt (waar de school naar vernoemd is) zich inzette om deze school te verzorgen en financieel te ondersteunen.

De leerlingen kregen op deze school onderwijs uit de Bijbel, leerden de Psalmen zingen en leerden Catechismus vragen en antwoorden, gebeden en de geloofsartikelen. De school onderwees de grondbeginselen van het christendom, waardoor het ook voor de Sámi gemakkelijker werd om te studeren om priester te worden of een ander kerkelijk ambt te bekleden.

Een van de eerste leerlingen van deze school die ook werkelijk priester werden, is de hierboven genoemde Olaus Stefanson Graan. Hij werd overigens in 1657 hoofd van deze school.

Scheffer schrijft in zijn Historie: “Men kan tegenwoordig zien met wat een brandende ijver de ouders haar kinderen naar de school van Lycksele sturen. Waaruit men genoegzame blijken ziet, dat de christelijke kerk nu in een ander fatsoen geraakt is als tevoren; alwaar het geloof toentertijd maar als gedwongen en om de koning te behagen, aangenomen werd”⁷⁴.

⁷³ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 37-38.

⁷⁴ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 41-42.

In de 17^e eeuw waren er verschillende priesters in Lapland werkzaam.

Het gebied Uma had 1 priester

Het gebied Pitha had 3 priesters

Het gebied Lula/ Lulea had 1 priester

Het gebied Torna had 2 priesters

Het gebied Kimi had ook 2 priesters

Scheffer meldt dat als een priester een plaats bezocht, dat zij de priester hartelijk verwelkomen. Nadat ze de priester hebben begroet met “een grote eerbiedigheid, zeggen zij: ‘Saatervue tulemast Lapinmaa’, dat is te zeggen: wij zijn zeer verblijd over uw komst hier in Lapland.”⁷⁵

De Lappen hielden ijverig de zondag. Ze waren ervan overtuigd dat God op die dag meer geëerd moet worden dan op andere dagen en op zaterdag legden zij al het werk stil, zodat de zondag voor hen ook echt een rustdag was.

Hoe meer onderwijs de Laplanders kregen, hoe meer ijver zij voor het christendom hadden. Ook sloegen zij hun trommels aan stukken en verbrandden hun afgoden. Alles wat met hun afgoden te maken had deden zij weg en de bomen hakten zij om en wat ze als afgod aanbaden, verbranden zij of sloegen het aan stukken.

Scheffer beschrijft het volgende voorval:

“Het is gebeurd dat een zekere Laplander, genoemd Pieter, wonende in het landschap van het Lapmark van Torna, op een tijd de afgod Seitan had aangebeden. Hiermee vorderde hij zoveel, dat zijn reeën binnen zeer weinig tijd kwamen te sterven. Dit toeval verplichtte hem, om naar zijn Seitan terug te keren en hem te bidden dat deze plaag mocht afgeweerd worden. Maar zijn gebeden waren vergeefs; want zijn reeën stierven als tevoren.

Hij begaf zich met zijn gehele familie op de weg; brengende op die plaats waar zijn afgod Seitan was, een grote menigte van droog hout. Hij zette rondom de afgod enige groene takken van mastbomen, waaruit zij hars trekken, en deed hem offerande, bracht hem vellen, hoornen en hoofden van reeën. Hij viel ter aarde neer met zijn gehele huisgezin en bad met lang aanhouden [om] hulp van zijn god Seitan; en begeerde door een teken te weten of hij een ware god was. Geen teken kunnende krijgen, alhoewel hij met een ernstige ijver de gehele dag gebeden had; zo rees hij met al zijn volk op en legde het droge hout rondom de afgod; hetwelk in brand gestoken zijnde; brandde hij de god Seitan van dat landschap.

Zijn burens wilden hem hierover doodslaan, maar stelden zich tevreden door dit antwoord: zeggende, waarom laat gijlieden niet toe, dat deze god zichzelf wreekt? Deze laplander werd daarna zeer vast en volstandig in de christelijke religie; want wanneer het gebeurde dat de anderen hem dreigden [om hem] door hun tovenarijen om hals te brengen; [dan] zong hij liederen, met een groot vertrouwen op de ware God, Die hemel en aarde en alles wat daarin is gemaakt heeft; want hierdoor werden haar voornemens ontkracht en onnut. Hij sprak het Symbolum der apostelen, het gebed des Heeren en andere gebeden meer.

Hij verbrandde van die tijd af al de Seitans die hij maar kon bezetten. Hij zond zijn oudste zoon naar Enareby, met order om alle afgoden te vernielen die hij vinden kon. Maar deze zoon, genoemd Wuolloba, was om dit doen gedwongen naar Noorwegen te vluchten; vrezende voor de lagen en verspiedingen, waarmee die van Tnare hem vervolgden.

Gelijk als deze de Seitan verbrijzelde, even zo deed een Laplander van Tenobie met zijn trommel. Welke tevoren naar de verbedding van de priester niet wilde luisteren. Zijn moeder kwam eens in een zeer zware ziekte te vervallen. Hij deed veel moeite om enig middel door zijn trommel aan te brengen; maar na veel moeite gedaan te hebben, kwam zijn moeder evenwel

⁷⁵ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 43.

te sterven, waardoor hij een afkeer van zijn trommel kreeg en brijzelde hem in duizend stukken; Belijdende, door ervarenheid bevonden te hebben, dat zijn trommel nergens toe diende.”⁷⁶

Deze gebeurtenissen geven aan hoe het wel gebeurde dat iemand persoonlijk het heidendom verliet. Het is niet mogelijk om te stellen dat heel Lapland gekerstend is geworden op een bepaald moment. Het was zelfs tot ver in de 19^e eeuw onder verschillende Lappen gebruikelijk om de kinderen op hun eigen heidense manier te dopen en niet door een predikant op de christelijke manier. Ook gebruikte men toen nog regelmatig heidense namen, wat juist door de predikanten niet meer toegestaan was. Zorgdrager meldt (in een noot) dat in het begin van de 20^e eeuw op verschillende plaatsen er nog offers werden gebracht en in 1980 werden er nog rendierbotten bij offerstenen gelegd en toch werd er niemand ziek nadat hij het bot had weggenomen⁷⁷.

Het Evangelie onder de Lappen in de 19^e eeuw.

In de eerste helft van de 19^e eeuw waren er nog weinig kerkgebouwen in het gebied waar de Samen wonen. Er waren best wel mensen die de Bijbel lazen of een goed boek hadden, maar het iedere zondag ‘naar de kerk gaan’ was bij velen nog geen vaste gewoonte. Vooral voor de rondtrekkende Samen die met hun rendierkuddes van de ene plek naar de andere plek reisden was het niet eenvoudig om naar een kerk te gaan. Ook waren zij niet zo van die noodzaak overtuigd als dat dat in het Westen in de 16^e en 17^e eeuw was.

⁷⁶ Joannes Scheffer “Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland”... Boek 1, blz. 44-45.

⁷⁷ N. J. M. Zorgdrager, “De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852”. Blz. 397, noot 130.

Een belangrijke prediker in de 19^e eeuw was ds. Nils Joachim Christian Vibe Stockfleth. Op 11 januari 1787 werd hij geboren in Frederikstad, een stadje ten zuiden van Oslo. Hij diende als officier in het Deense leger in 1809 tijdens de Napoleontische oorlogen, hij nam deel aan de oorlog in Sleeswijk-Holstein en werd in 1814, na de vrede van Kiel, officier in het Noorse leger. In 1820⁷⁸ of 1823⁷⁹ begon hij theologie te studeren aan de universiteit in Oslo. In 1824 vroeg hij ontslag aan in het leger en een jaar later werd hij prediker in Vadsø, een plaats in het uiterste noorden van Noorwegen niet ver van de Russische grens. De eerste kerk van Vadsø werd gebouwd op het eiland Vadsøya in 1575. In 1710 werd een nieuwe kerk gebouwd, maar dit keer op het vasteland. De derde kerk werd gebouwd in 1861 en was een houten kruiskerk. Deze kerk heeft dienst gedaan totdat in 1944 de kerk werd gebombardeerd door de Duitsers. In 1958 werd de huidige kerk in gebruik genomen.

In Vadsø en omgeving woonden Noren, Samen en Kvenen (soort Finnen⁸⁰). In het gebied zijn nauwelijks kerken.

In het begin van zijn ambtelijk leven sprak ds. Stockfleth alleen maar Noors, maar al spoedig werd hij ervan overtuigd dat de Samen in hun eigen taal het Evangelie gepreikt moet worden. Het gevolg was dat hij de Noord-Samische taal gaat leren. Eind 1825 houdt hij al verschillende preken in het Samisch.

In die tijd was er een discussie of men de Samen in het Noors of in de eigen (Samische) taal moest onderwijzen en benaderen. Er wordt het idee geopperd om Samen zelf tot predikant op te leiden (dan is het taal probleem opgelost). Vooral langs de kust wonen tegenstanders van ds. Stockfleth, predikanten en amtenaren die vinden dat het goedkoper is om de Samen in het Noors te benaderen. Ook vinden zij het niet nodig om een taal (het Samisch) in stand te houden dat maar door een (in hun ogen) handje vol mensen wordt gesproken. Maar ds. Stockfleth vindt daarentegen dat de Samen de oorspronkelijke bewoners zijn van het gebied en dat zij recht hebben op hun eigen taal.

In het begin waren het vooral maatschappelijke motieven die ds. Stockfleth heeft om de mensen te overtuigen dat de Samen in hun eigen taal benaderd moeten worden. Na 1843 zijn het meer religieuze argumenten. “Voor Stockfleth is taal een onderdeel van Gods schepping en bijgevolg een middel waarin God geëerd dient te worden. Wat God geschapen heeft, mag de mens niet teniet doen.”⁸¹

In 1848 vindt er een koninklijk besluit plaats dat er, zoals ds. Stockfleth graag wilde, een taalexamen vereist is voor hen die predikant willen worden in een groot deel van Noord-Noorwegen.

In 1825 maakt ds. Stockfleth een reis van drie maanden door het gebied rond Vadsø. Hij komt erachter dat er veel mensen geen belijdenis hebben afgelegd, dat er een grote onkunde is onder de mensen en dat er bijna geen onderwijs wordt gegeven, vooral niet onder de rondreizende Samen.

In 1826 werd in Trondenes een Seminarie opgericht⁸². Dit seminarie is daar gevestigd geweest tot 1848, toen werd het verplaatst naar Tromsø. Gedurende de 22 jaar in Trondenes werden er 79 leraren opgeleid.

⁷⁸ https://no.m.wikipedia.org/wiki/Nils_Vibe_Stockfleth

⁷⁹ https://nbl.sn.no/Nils_Stockfleth

⁸⁰ De Kvenen zijn nakomelingen van Finse immigranten die in de 18^e en 19^e eeuw naar Noorwegen kwamen.

⁸¹ N. J. M. Zorgdrager, “De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852”, blz. 115.

⁸² In de 19^e eeuw was er niet alleen het Seminarium in Trondenes/ Tromsø, maar ook een opleiding tot predikant in Samigemeenten aan de universiteit van Oslo. In Oslo heeft ds. Stockfleth vanaf 1832 ook verschillende colleges gegeven.

De reden dat het in 1848 naar Tromsø verplaatste was omdat de resultaten achter bleven bij de verwachting⁸³. In 1980 kreeg het de naam Tromsø lærerhøgskole (lerarenhogeschool) Vanaf 1 augustus 1994 ging de Tromsø school samen met andere hogescholen in Tromsø. De nieuwe onderwijsinstelling werd de Tromsø University College en bestaat vandaag de dag nog steeds. De universiteit heeft o.a. een afdeling om leraren op te leiden en ook een afdeling met betrekking tot Samistuddies⁸⁴.

Van 1828- 1839 is ds. Stockfleth prediker in Lebesby, een plaats ca. 150 km. ten westen van Vadsø. Hier had hij meer tijd om de taal te leren en heeft hij zijn tijd besteed aan het vertalen van de Bijbel (zie kopje Bijbel in de taal van de Sami). Stockfleth vertaalde ook onder andere Luthers kleine catechismus en Luthers kerkpostille in de Samitaal en verschillende psalm- en gebeden boeken. Ook stelde hij een ABC en leesboek samen voor het onderwijs en een Samische grammatica voor Noorstalige leerlingen. Vermoedelijk was de Christenreis van Bunyan hen ook niet onbekend. Het werk van ds. Stockfelth en anderen werd door de overheid gestimuleerd. De Noorse overheid was ervan overtuigd dat als men de Samen voorzag van goede boeken zij betere mensen zouden worden en de handel in alcohol, drankmisbruik ed. zouden laten. De overheid wenste dat de Samen goed zouden kunnen lezen, kennis kregen van de christelijke- leer en leven.

In 1849 wordt de Catechismus van ds. E. Pontoppidan⁸⁵ uitgegeven. In 1737 was deze Catechismus uitgegeven onder de Deense titel: *Sandhed til gudfrygtighed* (betekend: Waarheid tot/ in overeenstemming met Godsvrucht). De inhoud is bijna een directe bewerking van de catechismus van de vader van het piëtisme, Philipp Jacob Spener. Het kan ook gezien worden als een uitleg van Luthers kleine Catechismus. In vraag en antwoord wordt eenvoudig het christelijke geloof behandeld; totaal 759 vragen.

Pontopidans Catechismus heeft in de Kerk van Denemarken een grote invloed gehad, o.a. op het Deense en Noorse religieuze denken en handelen. De invloed ervan was er gedurende ongeveer 200 jaar na de publicatie in 1737. Het boekje was geschreven in opdracht van koning Christiaan VI met als doel om als gemeenschappelijk leerboek te functioneren en dan wel in het hele rijk van Denemarken en Noorwegen.

Het duurde dus wel meer dan 100 jaar voordat de catechismus (die inmiddels o.a. in het Groenlands was vertaald) in de taal van de Samen werd vertaald en uitgegeven.

Dat ds. Stockfleth dit boekje en andere boeken en stukken van de Bijbel vertaald heeft geeft mijns inzien weer dat hij een Lutherse prediker was die het om de waarheid te doen was. Hij was geen lichtzinnig theoloog, maar een man die bewogen was met het volk in Lapland. Hij wist ook heel goed wat hij vertaalde en koos de werken die hij vertaalde niet zomaar willekeurig uit.

Vanaf 1839, toen hij geen priester meer in lebesby was, ging hij zich volledig inzetten voor het onderwijs en vertaalwerk voor de Samen. Ook heeft hij in de jaren 40 een grote reis gemaakt door Finnmark, Noord-Noorwegen, Zweeds Lapland en het noorden van Finland.

In 1851 reisde Stockfleth voor de laatste keer naar Finnmark. Hij werd onmiddellijk aangespoord om naar Kautokeino te gaan, waar de Laestadiaanse opwekking tot geestelijke onrust had geleid. Van oktober 1851 tot april 1852 is ds. Stockfleth in Kautokeino en probeert hij de opwekkingsbeweging “in goede banen te leiden”⁸⁶. De bisschop hoopte dat Stockfleth erin zou slagen de opwekking op een gezonder spoor te leiden, aangezien Stockfleth de Sami

⁸³ Ook was waarschijnlijk de locatie Tromsø toegankelijker dan het ver weg gelegen Trondenes op de Lofoten.

⁸⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Troms%C3%B8

⁸⁵ Voor meer over Ds. Pontoppidan en zijn Catechismus, zie K.J. Boer “De kerkgeschiedenis van Denemarken” en het begin van dit document.

⁸⁶ N. J. M. Zorgdrager, “De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852”, blz. 119.

kende. Hij ontmoette de Sami in hun bijeenkomst, maar toen velen in de bijeenkomst in extase raakten, begon hij zowel met zijn handen als met zijn wandelstok om hem heen te slaan om ze tot bezinning te brengen en tot de orde te roepen. In die tijd vonden er excessen plaats onder de Sami die geheel waren doorgeslagen op het geestelijke spoor van Laestadius.

Vanaf 1855 tot aan zijn overlijden in 1866 werd Stockfleth steeds meer verzwakt door ziekte. In die tijd woonde hij in Sandefjord, een plaats ten zuiden van Oslo. Hier overleed hij op 26 april 1866, 79 jaar oud en werd begraven op de Sandar kirkegård. Zijn vrouw, Sara Cornelia Koren Christie overleed 3 jaar later op 67jarige leeftijd.

In de 18^e eeuw gebeurd het regelmatig dat de predikanten niet zo zeer een vaste verblijfplaats hebben, maar ook veel rondtrokken. Het gebeurd ook dat zij niet over een plaats, maar over een gebied gesteld zijn en dat hun parochie uit verschillende plaatsen bestaat en dat zij soms wel over duizenden gemeenteleden gesteld zijn die in een gebied wonen. Ook waren er predikers die onder de Samen werkten die met hun rendierkudden van de ene plaats naar de andere plaats trokken. Het gebeurde wel dat de prediker dan een paar weken per jaar bij een siida⁸⁷ verkeerde. Een voorbeeld is de kerk van Kautokeino. Deze in Noorwegen gelegen plaats lag tot 1751 in Zweden. De eerste kapel werd in de 17^e eeuw gebouwd door Zweden en de eerste Deens-Noorse kerk werd in 1721 ingewijd door Thomas von Westen. Deze kerk werd gezien als een onderdeel van de plaats Talvik. Later werd de kerk dus Noors. In 1768 werd er een nieuwe kerk gebouwd, deze werd in de Tweede Wereldoorlog verwoest. “Geen van de zeventien dominees die tussen 1755 en 1852 verantwoordelijk zijn voor de geestelijke verzorging van de Samen in Kautokeino (en Karasjok), vestigt zich in het dorp.”⁸⁸ Het gebeurde vaak dat een predikant in de zomer een dorp aan de kust bezocht en in de winter een dorp zoals Kautokeino, wat in het binnenland ligt. De predikanten, die in Lapland werkten, hadden in die tijd niet alleen de taak om te preken, maar waren ook verantwoordelijk voor het onderwijs, de armenzorg en de gezondheidszorg. Het gebeurde wel dat er volkstellingen onder hun leiding werden gehouden en dat hij soms bepaalde maatschappelijke problemen moest oplossen. In de ‘gemeenteraden’ die in die tijd bygdekommisjon werden genoemd had de predikant vaak ook zitting.

In de kerk werd sinds 1755 voornamelijk in het Noors gepreekt, maar later gebeurde het vaak dat de predikant zelf in de Sami taal sprak of met behulp van een tolk de gemeente toesprak.

Begin 19^e eeuw staat het onderwijs op een laag pitje. De plaats Kautokeino heeft dan bijv. 2 onderwijzers, maar weinig leerlingen. Omdat veel nomaden trekken is het ook lastig om hen consequent onderwijs te kunnen geven. Rond 1826 wordt er zelfs een paar jaar geen onderwijs gegeven omdat er geen onderwijzer is. Meestal werd in het vroege voorjaar onderwijs gegeven. In deze tijd was het onderwijssysteem in het noorden van Scandinavië heel gebrekkig. Het gebeurde ook wel dat zelfs leerlingen dronken naar de lessen kwamen, ook zelfs naar catechisatie.

In deze periode bezocht een predikant meestal Kautokeino en geeft hij de belijdeniscatechisanten onderwijs. De kinderen zijn meestal 16 of 17 jaar als zij zich voor de belijdeniscatechisatie aanmelden. Maar de kennis is onder hen heel gering. Sommigen kunnen wel de Tien geboden opzeggen of het Onze Vader, maar de meesten weten niets en kunnen ook niet lezen en schrijven.

In 1813 wordt de gemeente Kautokeino verenigd met Kristrand en Kjelvik tot één kerkelijke gemeente⁸⁹. Kristrand ligt zo’n 220 kilometer ten noorden van Kautokeino. Deze nieuwe gemeente is zo groot dat de predikant ten hoogste 2 maanden in een jaar in Kautokeino en

⁸⁷ Een groep nomaden van twee tot acht, meestal rond de vier, vaak aan elkaar verwante gezinnen die hun rendieren in één kudde bijeenhouden werd een siida genoemd. Deze nomaden woonden in een tentenkamp bij elkaar en trokken naar hun eigen weidegebieden.

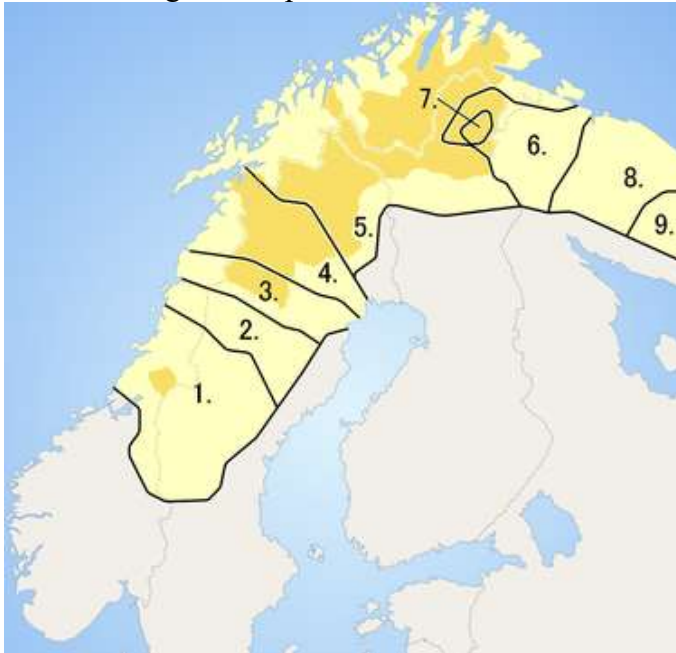
⁸⁸ N. J. M. Zorgdrager, “De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852”, blz. 103.

⁸⁹ https://sv.wikipedia.org/wiki/Porsangers_kommun

omgeving kon zijn. De vier kerken die tot deze gemeente behoorden lagen zo'n 760 kilometer uit elkaar⁹⁰.

Bijbel in de taal van de Sami.

Sami-talen zijn een Oeral-taalgroep⁹¹ die zich uitstrekt binnen en buiten Noord-Scandinavië (Noorwegen en Zweden), Noord-Finland en op het schiereiland Kola in Rusland. Het is bekend dat tussen de 20.000 en 30.000 Sami de verschillende Sami-talen spreken. De meest gebruikte Sami-talen zijn tegenwoordig Noord-Samisch, Lule-Sami en Zuid-Samisch. Het aantal Sami totaal wordt geschat op meer dan 100.000 mensen.

Afbeelding met de verschillende regio's waar de verschillende Sami-talen worden gesproken.
1. Zuid-Sámi, 2. Ume Sámi, 3. Pite Sámi, 4. Lule Sámi, 5. Noordelijke Sámi, 6. Skolt Sámi / Oost-Sámi, 7. Inares Sámi, 8. Kildin Sámi, 9. Tersami

Al in de tijd van Thomas von Westen⁹² (1682-1727) begonnen zendelingen onder de Sami de Bijbel in het Samisch te vertalen. Ook heeft Von Westen zelf vertaald. Helaas zijn deze manuscripten uit het begin van de 18^e eeuw verloren gegaan.

Zoals te zien in bovenstaande afbeelding zijn er 9 verschillende Sami talen.

De Bijbel is ook in verschillende van deze talen vertaald.

- Ume Sami. In de 18^e eeuw werd er in Zweden gewerkt aan het vertalen van de Bijbel in Ume Sami. Het Nieuwe Testament werd in 1755 voltooid en de hele Bijbel werd in 1811 gepubliceerd onder de titel *Tat Ajles Tjalog* (De Heilige Schrift).
- Noord-Samisch. De zendeling Isaac Olsen (1680–1730) was misschien de eerste die probeerde Bijbelgedeelten in het Samisch in Noorwegen te vertalen. Hij leerde de taal en werkte later als leraar bij Seminarium Scholasticum⁹³. Gedurende deze periode vertaalde hij enkele delen van de Bijbel, evenals Luthers Kleine Catechismus in het Samisch. Dit deed hij nadat Thomas von Westen hem overtuigd had van het nut en de noodzaak daarvan. Helaas is geen van de geschriften bewaard gebleven, maar

⁹⁰ N. J. M. Zorgdrager, "De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852", blz. 104.

⁹¹ Voor uitleg van deze taalgroep, zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Oeraalse_talen

⁹² Verderop zijn levensbeschrijving.

⁹³ Zie stukje over Thomas von Westen.

waarschijnlijk waren de vertalingen slecht, en niet gebaseerd op de grondtalen, maar gebaseerd op Deense vertalingen. De priester in Vadsø, Nils Joachim Christian Vibe Stockfleth (1787-1866), was alleen begonnen met het vertalen van de Bijbel in het Noord-Samisch. Hij kreeg de opdracht om de vertaling te doen en toen hij in 1827 prediker werd in Lebesby, kwam hij nauwer in contact met de Samische taal. In 1829 was het eerste concept van het Nieuwe Testament voltooid, maar hij was niet tevreden met het werk en ging daarom op studiereis naar Denemarken en Finland om het met de beste taalkundigen van die tijd te bespreken. In 1836 had hij een nieuw manuscript gereed en in 1838 werden de Evangelieën van Mattheüs en Markus gepubliceerd. De volledige tekst werd in 1840 gepubliceerd, in een oplage van 1400 Nieuwe Testamenten, waarvan 600 gratis zouden worden verspreid. De titel was Hærramek ja bæsstamek Jesus Christ áddá testament (het Nieuwe Testament van onze Heere en Heiland Jezus Christus). De uitgave is gedrukt in Latijnse letters, en niet in Gotische letters, zoals destijds gebruikelijk was. In 1850 verscheen er een herziening waarin veel fouten waren gecorrigeerd. Deze editie werd destijds als een zeer goede vertaling beschouwd. Later zijn er nog een aantal herzieningen gekomen. In 1876 was ook de vertaling van het Oude Testament gereed.

- Lule Sámi. De Zweedse prediker Lars Levi Læstadius (1800-1861) gaf in het jaar 1843 een boek uit met Bijbelverhalen in de Sami-taal. Ook heeft hij de grammatica van Lule Sámi opgeschreven. Het Nieuwe Testament verscheen na zijn overlijden pas in 1903 in de Lule Sámi-taal.
- Zuid-Sami. De eerste Bijbeltekst in Zuid-Sami werd in 1993 gepubliceerd. Het is een moeilijke taal en weinig mensen spreken het. Pas in 2018 werd kwam een complete Bijbelvertaling beschikbaar in de Zuid-Sami taal.
- De bovengenoemde Johannes Tornaes, die in de regio Torneå en Kemi woonde (ten noorden van de Botnische golf), heeft verschillende boeken en werken gepubliceerd. Van deze predikant is bekend dat hij in 1648 een Manuale Lapponicum heeft geschreven, waarin de Evangelieën en brieven en enkele passages uit het Oude Testament zijn vertaald in het dialect van Torneå.

Thomas von Westen.

Een naam die we ook tegenkomen in de kerkgeschiedenis van Noorwegen is Thomas von Westen. Deze op 13 september 1682 in Trondheim geboren Noor werd later prediker en zendeling onder de Sami.

Ik las over een Zweedse prediker, Gabriel Tuderus (1638-1705). Deze prediker heeft ook in een gedeelte van het Sami-gebied gewerkt, vooral in de omgeving van de Fins-Zweedse grens, bij Kemi. Hij stond bekend om zijn ijver voor het uitbannen van de Sami-afgoderij en tovenarij. Hij verbrandde de magische trommels wanneer hij ze vond en hij aarzelde niet om de ingang van de heilige Sami-tenten (boakio) te verzegelen.

De Sami die in het grote gebied woonden hadden elk hun eigen taal. Zie paragraaf ‘De Bijbel in het Deens en Noors’, voor de talen en Bijbelvertalingen. In 1667 werd de Korte Catechismus van Luther in een van de Sami talen gepubliceerd.

Terwijl Zweden in de zeventiende eeuw het voortouw nam bij het bekeren van het Sami-volk tot het christendom, werd de situatie in de achttiende eeuw omgekeerd; het waren toen de Noren die het initiatief namen. Een van de belangrijkste personen die te maken had met het brengen van het Evangelie onder de Sami was Thomas von Westen⁹⁴.

⁹⁴ Het is wel opmerkelijk dat juist weer in de 19^e eeuw de Zweedse prediker Lars Levi Læstadius (1800-1861) veel heeft gearbeid onder de Lappen/ Sami's.

Thomas was de zoon van de apotheker Arnoldus von Westen (1643–1698) en Inger Marie Thomasdatter Mejer (overleden 1715). Arnoldus was de tweede apotheker in Løveapoteket in de Kongens Gate in Trondheim, die op 1 juli 1661 was opgericht.

De opa van Thomas was burgermeester in Trondheim, hij was al overleden toen Thomas werd geboren.

Foto: De Kathedraal school in Trondheim waar Thomas von Westen ook onderwijs ontving.

Von Westen groeide op in Trondheim en ontving zijn basisopleiding aan de Latijnse school in die stad. Hij ging daarna medicijnen studeren, maar veranderde al spoedig van opleiding en ging theologie studeren.

In 1697, nog maar vijftien jaar oud, begon Von Westen zijn priesteropleiding in Kopenhagen en twee jaar later had hij zijn bachelor gehaald en werd hij kandidaat in de theologie.

Nadat hij zijn opleiding had afgemaakt, werd hij priester in Helgeland, een gebied ten noorden van Trondheim. In Helgeland was Von Westen vier jaar huisonderwijzer bij rechter Jacob Dass. Daarna keerde hij terug naar Kopenhagen om Oosterse talen te studeren, waarschijnlijk met het oog op een universitaire carrière. Na zijn studie verbleef hij enkele jaren in Helgeland, waar hij voor het eerst kennis maakte met de Sami bevolking in het noorden van het land.

In 1706 kreeg hij een hoogleraarschap aangeboden aan de Universiteit van Moskou, maar mocht vanwege zijn grote schulden het Deens-Noorse rijk niet verlaten. Zijn schuld werd afgeschreven toen hij, 27 jaar oud, trouwde met de 53-jarige weduwe Anna Pedersdatter (ca. 1655-1746).

In een brief aan het Missiecollege in Kopenhagen schrijft hij over zijn vrouw: “Ik bid in Gods Naam dat als Onze-Lieve-Heere mij niet zo'n godvrezende en vergevingsgezinde echtgenoot had gegeven, ik niet in staat zou zijn geweest om te doen wat is gedaan voor God en uw dienst.”

Het jaar 1709 was een belangrijk jaar in het leven van Thomas. In dit jaar trouwde hij met Anna, maar ook werd hij prediker in Veøy in Romsdal; een nu min of meer verlaten gebied.

Het Noors Biografisch Lexicon meldt het volgende: “In de zomer van 1710 was von Westen op zijn plaats in Romsdalen. Als pastoor in Veøy werd hij gevangengenomen door de piëtistische stromingen en werd hij een ijverig prediker en pastoor.”⁹⁵ Gevangen genomen door het piëtisme.... Was hij daarvoor liberaal, ik heb er weinig over kunnen vinden, wel dat na deze tijd de bekering van zijn volk op het hart woog en hij inzag dat het zo niet kon in de kerk en er

⁹⁵ https://nbl.snl.no/Thomas_Von_Westen

heel wat moest veranderen in de kerk. Belangrijk voor hem was het verkrijgen van Bijbels, catechismussen, gezangboeken en andere opbouwende geschriften die hij onder het volk verspreidde. Vermoedelijk is tijdens zijn verblijf in Kopenhagen, het verschil tussen ‘ouderwetse Lutherse’ en Piëtisten al duidelijk geworden. In die tijd waren er twee soorten Lutherse, de orthodoxen die het bij het oude wilden houden en niet zoveel gaven om diepgang, en anderzijds de piëtisten die de nadruk legden op persoonlijke bekering, berouw over de zonden en een levenswandel in overeenstemming met Gods Woord. De spreuk van koning Christian IV “Regina firmat pietas”, *Vroomheid versterkt het koninkrijk*, wilde ook Von Westen in praktijk brengen.

Thomas’ prediking viel al spoedig op. Hij wilde geen onbekeerden tot het Avondmaal toelaten, maar eiste dat de harten eerst gereinigd zouden worden door het geloof en de kracht van het bloed van Christus. Ook benadrukte hij sterk dat de mensen rekenschap moeten afleggen op de dag des oordeels van al hun daden.

“Zo’n prediking moet natuurlijk de aandacht trekken, niet alleen onder zijn gemeente, die er eerst boos en verontwaardigd over was, terwijl ze hem later leerde lief te hebben en te eren, maar ook onder de naburige priesters, van wie sommigen zich fel tegen hem keerden; anderen sloten zich bij hem aan als hun geestelijke vader.”⁹⁶

In 1706 had koning Frederik IV opdracht gegeven om te onderzoeken in hoeverre het land gekerstend was en gaf ook de opdracht om verschillende kerken te bouwen. Aan bisschop Peder Krog (1659-1746) gaf hij de opdracht om te zorgen dat er bekwame priesters zouden komen die de taal van de Lappen verstonden, en dat die in dienst zouden worden genomen, maar ook dat inboorlingen werden opgeleid zodat ze op tijd zelf zendeling konden worden.

H.M. Fenger merkt heel terecht op⁹⁷ dat Krog helemaal die opdracht niet had moeten krijgen, omdat hij daar helemaal niet bekwaam voor was en zoals we verderop zien, helemaal geen goede bisschop was.

Gelukkig waren er aan de andere kant een paar ijverige en goede mannen in Finmark zelf, die de koninklijke oproep ter harte hebben genomen en echt iets hebben bereikt, zoals schoolleraar Isaac Olsen in Wadsø bij Warangerfjord, die waarschijnlijk 14 jaar op deze afgelegen plek heeft gewerkt (1703-1707) en anderen, waaronder Thomas von Westen, zoals we spoedig zullen lezen.

De Syvstjernen.

In Romsdal had je in die tijd verschillende kerken en priesters. In 1713 werd een Piëtistisch ‘collegium’ opgericht, dat de naam Syvstjernen (zeven sterren) kreeg. Thomas von Westen was samen met 6 andere priesters die zich met hem verbonden voelden ervan overtuigd dat er wat moest gebeuren voor verspreiding van het Evangelie. Deze 7 piëtistische priesters waren ervan overtuigd dat de kerk in diep verval was en dat er nodig verbetering moest komen. zij maakten een plan om het morele verval tegen te gaan, maar ook om het Evangelie in andere streken te brengen.

De toestand in sommige streken was heel droevig. Er waren gemeenten met 5-6000 zielen waar er nauwelijks een Bijbel en 2 tot 3 Psalmboeken waren. Lezen in een boek werd er soms gezien als hekserij en men geloofde in de kracht van amuletten ed.

Men was ervan overtuigd dat een van de manieren om het christendom te verspreiden was door het drukken en verspreiden van Bijbels, wat zij ook deden. Ook wilden ze de zonden tegengaan door de tucht weer onder de aandacht te brengen en de zonden te straffen.

⁹⁶ H. M. Fenger, “Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721-1760” Blz. 10.

⁹⁷ H. M. Fenger, “Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721-1760” Blz. 8.

Maar niet alleen de zeven priesters waren piëtist en wilden reformeren. Ook de Deens-Noorse koning Frederik IV van Denemarken was piëtist en droeg de zending een warm hart toe. Hij was het die rond 1721 Hans Egede hielp met zijn zendingsreis naar Groenland.

Dat deze koning hen welgezind was, wist Von Westen en de andere priesters. Daarom wilden ze hem een brief schrijven. Eerst schreven ze een brief aan de bisschop van Trondheim, Krog, maar die drong erop aan om voorzichtig te zijn. De bisschop was ook van mening dat de prediking in het Deens moest plaatsvinden en niet in de Sami-taal. Daarna schreef Von Westen namens de zeven priesters een brief aan de koning. En... de koning reageerde positief, hij wilde naar de zeven priesters luisteren, hun voorstellen onderzoeken en hen steunen in hun plannen voor het zendingswerk.

Niet lang hierna, in 1714, werd in Kopenhagen door de Deens-Noorse koning Frederik IV het Royal mission college (Deens: Missionskollegiet) opgericht. Dit was een Deens-Noorse vereniging die in Kopenhagen gevestigd was en wilde in de eerste plaats zendingswerk verrichten in de Deens-Noorse koloniën, maar ook werken onder de Sami in het noorden van Noorwegen. Zij hield haar eerste vergadering op 13 december.

Onder de Noren staat Von Westen vandaag de dag bekend als een min of meer strenge prediker. Dit komt onder andere door de in hun ogen strenge houding en dat hij geen concessies deed. Maar ook omdat Von Westen geen persoon was die alles maar goed kon keuren en in tegenstelling tot de kerken vandaag de dag geen Oecumenische inslag had. Zo is de volgende gebeurtenis uit 1714 bekend. Ragnhild Olsdatter, een vrouw uit de gemeente Vestnes, waar Von Westen predikant was, wilde aan het Avondmaal deelnemen, maar omdat ze geen belijdenis had afgelegd, wat toen gebruikelijk was, werd de vrouw geweerd door de predikant. Von Westen vatte haar gedrag op als een minachting van God en het sacrament. Het gevolg was dat de vrouw 6 maanden niet aan de sacramenten deel mocht nemen. En mocht pas meer aan het Avondmaal deelnemen, als ze waarachtige tekenen van boete en berouw had getoond.

Ook liet hij de kerkdienaar tijdens de dienst de deur op slot doen, zodat de gemeente tijdens de preek de kerk niet zou kunnen verlaten. Thomas von Westen was een groot voorstander van strikt kerkelijke discipline.

In 1715 stuurden de zeven priesters twee brieven naar het Missiecollege. In deze brieven gaat het over de Sami. Uit die brieven blijkt dat Von Westen al veel wist van de Sami en met hen bewogen was. In een van de brieven werd gewezen naar het wijdverbreide bijgeloof onder de Sami en haar verwaarlozing door de priesters en de autoriteiten.

Daarom werd er door de koning en de Syvstjernen besloten om onder hen zending te gaan bedrijven.

Zo gebeurde het dat in 1716 in de kathedraalschool van Trondheim een seminar werd gehouden en dat daar o.a. de zeven priesters vergaderden over de mogelijkheden om de Sami (verder) te kerstenen.

De groep Syvstjernen had een strategie om de Sami te kerstenen:

1. Het vertrouwen van de Sami winnen.
2. Het verwijderen van de straf voor afgoderij.⁹⁸
3. Laten zien dat de goden van de Sami slecht waren en dat de ware God van de christenen goed was.

⁹⁸ Dit begrijp ik niet goed, de zendelingen deden er juist alles aan om de afgoderij uit te roeien, maar misschien stonden er in die tijd bepaalde straffen op afgoderij die men veranderen wilde en die een verkeerde uitwerking hadden.

Op 28 februari 1716 werd Von Westen, zonder dat hij erom gevraagd was, benoemd tot hoofd van de Sami Mission. Hierop werd Von Westen 'sami-docent', wat inhield dat hij zendelingen opleidde om zending te bedrijven onder de Sami. Hiervoor werd in 1717 in Trondheim het Seminarium scholasticum opgericht. Dit heeft gefunctioneerd tot het overlijden van Von Westen in 1727. Later, in 1752 werd de school opnieuw geopend, nu onder de naam Seminarium Lapponicum, het Lappen seminarium. Deze school werd geleid door Knud Leem (1697-1774) en werd toen hij overleed ook gesloten.

Als universitair hoofddocent kreeg Von Westen zulke grote koninklijke bevoegdheden dat hij bijna een soort missiebisshop werd in het bisdom en 'directeur' aan de Trondheim Kathedraal School, het bovengenoemde Seminarium scholasticum. De hele school was ondergeschikt aan het Missiecollege.

Helaas was er in die tijd een conflict tussen de bisshop van Trondheim en Von Westen. De bisshop vond het helemaal niet fijn dat 'zijn' geld verdween en werd gebruikt voor de Sami. De onenigheid leidde ertoe dat Thomas von Westen stopte met het opleiden van priesters en missionarissen. Daarom begon hij in 1719 met het zogenaamde "Seminarium domesticum", dat Sami-jongens opleidde tot leraren. Dit seminarie werd geleid vanuit zijn eigen huis en viel buiten de controle van de bisshop.

Maar Thomas gaf niet alleen les op de school, ook heeft hij zelf 3 zendingsreizen naar het noorden ondernomen. Daarom kreeg hij de bijnaam "Apostel van de Sami".

De zendingsreizen.

Von Westen maakte drie zendingsreizen naar Finnmark⁹⁹ en de zuidelijke Sami-gebieden. De eerste reis was in de zomer van 1716. Hij reisde met 2 hulppredikers naar het noorden, naar Oost-Finnmark, een gebied tussen Noorwegen en Rusland. Op zijn reis nam hij een grote hoeveelheid van de Catechismus en de Evangelieën in het Noors mee en tijdens zijn reis ordende hij zijn 2 hulpen tot zendelingen. Hij zag dat de bevolking erg onwetend was en stelde reizende schoolmeesters aan. Op zijn terugweg naar Trondheim nam hij een paar kinderen mee, deze kinderen waren zijn eerste leerlingen op zijn kweekschool/ Seminarium van Laplandse onderwijzers in Trondheim.

Von Westen was overigens niet de eerste die hier al naartoe trok. Rond 1658 trok Erik Bredal (1607-1672), Bisshop van Trondheim, naar het noorden. In die tijd waren de Zweden binnengevallen en de bisshop wilde zich niet aan hen onderwerpen en reisde met zijn hele gezin naar Trondenes in het noorden. Hier begon hij te werken onder de Lappen, "van wie de meesten waarschijnlijk christelijke namen droegen, en onder wie waarschijnlijk enkele priesters in dienst waren"¹⁰⁰ maar zij leefden toch min of meer als heidenen onder invloed van drank.

"Bredal die tot dusver geen vrucht zag van zijn inspanningen, nam zijn toevlucht tot 2 middelen, waarvan de eerste even laakbaar was dan de laatste in het ware belang van het Evangelie.

Hij probeerde op alle mogelijke manieren de Lappen ertoe te brengen de markten in Noorwegen te bezoeken; waardoor ze zeker in aanraking kwamen met een soort beschaving, maar tegelijkertijd werden blootgesteld aan verleidingen van de ergste soort, en hij legde met de hulp van de wereldse autoriteiten straf op aan degenen die zich niet lieten onderwijzen in het christendom. Het was in de geest van de staatskerk, maar je kunt het geen evangelische benadering noemen. - Het andere middel dat hij gebruikte, dat aandacht verdient, was dat hij enkele Lappen overhaalde om hun kinderen bij hem te laten logeren, die hij vervolgens in het christendom opvoedde; tijdens de regelmatige bezoeken van de ouders aan de kinderen

⁹⁹ Het gebied dat Von Westen bezocht heet vandaag de dag Finnmark. Het is een gebied in het huidige Noorwegen en ligt ten noorden van Zweden. Voor een kaartje, zie: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Finnmark>

¹⁰⁰ H. M. Fenger, "Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721-1760" Blz. 7

woonden zij ook de [kerk]dienst bij. Toen de kinderen goed waren opgevoed, werden ze teruggestuurd naar hun geboorteplaats, waar ze goed werk deden.”¹⁰¹

De volgende reis vond plaats in de zomer van 1718 tot de lente van 1719. De vrucht van deze reis was een buitengewone opwekking, ook onder de kinderen.

Von Westen reisde o.a. naar Finnmark en Nord-Troms, maar ook naar Trondelag en Nordland. Tijdens deze reis verzamelde hij ongeveer 70 magische trommels, die hij naar het Missiecollege in Kopenhagen stuurde, (tijdens de grote brand van Kopenhagen in 1728 werden deze verbrand).

Op internet vond ik een stukje over Von Westen en de Sami-goden:

“‘Laat er een einde komen aan de duivelse noaid-kunsten’¹⁰², met gilde-, galder- en runedreunen,’ zei hij, met zijn handen zwaaiend alsof hij het hele frame in de vlammen van de hel wilde gooien. (...) Hij beval dat alle noaider-gereedschappen, horzels en runenbomen aan de baljuw of sheriff moesten worden overhandigd, tenzij de Finnen bereidwillig hun hekserijkoffers aan hem zouden overhandigen, wat de meesten deden.”¹⁰³

H.M. Fenger schrijft dat Von Westen dringend en ontroerend tot de Lappen sprak. “Dus vielen ze voor het Lam neer en beleden vrijuit hun dwaasheden”; de piëtistische kant van de bekering ‘met bittere tranen, diepste zuchten, zelfs knielend’ lijkt sterker naar voren te komen, ondanks het feit dat de opvoeding en verlichting van het volk geenszins verwaarloosd werd.”¹⁰⁴

Van Westen zorgde er naar zijn beste vermogen voor dat de mensen goede priesters en schoolleraren kregen en hij werkte met ijver om ervoor te zorgen dat al deze Lappen predikers van hun eigen volk zouden krijgen en dat die onder hen zouden arbeiden.

De eerder genoemde Isaac Olsen was voor hem een trouwe medewerker en bij het Seminarie werd Olsen informant en tolk in de Lapland-Finse taal.

In 1720 bezocht Von Westen Kopenhagen, hier deed hij bij het Missiecollege verslag van zijn zendingswerk. Ook moest hij de rekeningen laten zien, maar die vond men niet in orde. Dit had tot gevolg dat de rekeningen werden overgedragen aan een ander, maar zonder succes om ze op orde te krijgen.

De derde reis was van de zomer van 1722 tot de zomer van 1723. Het was ook zijn laatste zendingsreis, dit keer naar een gebied rond Rana in Helgoland. Het waren vermoeiende reizen die zijn gezondheid knakten, na zijn terugkomst van deze reis heeft hij nog maar vier jaar geleefd. Rond 1722 was Thomas ervan overtuigd dat alle Sami in Noorwegen in het christendom geloofden.

Het is mij niet duidelijk op welke reis het was, mogelijk zijn eerste zendingsreis of nog daarvoor, dat hij ook de Lofoten bezocht. In Kabelvåg ontmoette hij Hans Egede en zijn vrouw. Zij maakten toen plannen om naar Groenland te reizen. De vrouw van Egede, Gertrud Rasch was erg enthousiast over de zendingsmissies waarover werd gesproken naar de Sami’s ofwel naar Finnmark.

Op de reizen die Von Westen maakte, offerde hij alles wat hij had op om de Sami christen te maken. Dit heeft zelfs tot gevolg gehad dat hij heel grote schulden heeft gemaakt, hij besteedde het hele fortuin van de hele familie aan zijn zendingswerk, met goedvinden van zijn vrouw.

¹⁰¹ H. M. Fenger, “Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721-1760” Blz. 7 en 8.

¹⁰² De duivelse kunsten die de sjamanen/ tovenaars deden.

¹⁰³ http://finnmarkforlag.no/09_16.html

¹⁰⁴ H. M. Fenger, “Bidrag til Hans Egedes og den grønlandske Missions Historie 1721-1760” Blz. 11.

Zo kocht hij o.a. land dat de Sami hadden verkocht voor alcohol en dat land gaf hij aan hen terug. De predikanten in de Sami-regio's kregen de opdracht om de verkoop van alcohol te verbieden en hij probeerde dat er vanuit Trondheim geen alcohol meer hun kant op kon komen. Vandaag de dag is er discussie in Noorwegen over Von Westen of hij nu op de juiste manier te werk ging. Zo heb ik gelezen dat hij dwang gebruikte en op een nog al radicale manier preekte. Maar of dat zo is betwijfel ik heel sterk, het liberale gedachtegoed van onze tijd had niet zo'n invloed bij Von Westen en hij was ervan overtuigd dat iemand bekeerd moest worden en niet vrijblijvend christen kon worden of in zijn oude godsdienst blijven. Want iemand die de ware God niet van harte dient, gaat verloren. Helaas is deze overtuiging ver te zoeken bij veel Noorse geestelijken van vandaag de dag.

Von Westen moedigde de Sami onder meer aan om de trossen te verbranden die ze in hun oude religieuze praktijk gebruikten. Hij verbood hun traditionele zang en dans, de gebruiken die zij hadden omtrent hun boom en andere gebruiken, en probeerde hen te overtuigen dat de enige ware God van hemel en aarde met hart en leven gediend moet worden.

Hij had een diepe liefde voor de Sami en kon met veel empathie prediken onder de Sami. Als pietist hield hij ook strenge preken. Hij deed er alles aan om de afgoderij en tovenarij onder de bevolking uit te bannen.

Het borstbeeld van Von Westen in Mo i Rana.

In 1718 schreef Von Westen een brief¹⁰⁵ aan het Missiecollege in Kopenhagen. De brief is gedateerd op 21 juni 1718, toen Von Westen op reis was naar Finnmark. De brief zelf is in het Noors geschreven en vertalen is niet eenvoudig. Hij schrijft in de brief over de kosten die hij maakt, over het Seminarie en de opleiding van de studenten. Ook over hun voortgang en zijn

¹⁰⁵ Zie voor de uitleg, achtergrond en de brief zelf: https://www.dknvs.no/wp-content/uploads/2018/03/Skrifter_1_2017.pdf

plannen. Zo schrijft hij: “Velen hebben sinds mijn komst en het opzetten van Seminarie hun kinderen naar school gebracht die het anders nooit zouden hebben gedaan.”

Ook schrijft hij over de tegenstand, want lang niet alle bisschoppen stonden achter zijn plannen. Maar de bisschoppen mogen niet verbieden wat God en de koning willen, schrijft hij, en de mens moet God meer gehoorzaam zijn dan zijn vader. Ook schrijft hij over Hans Egede, dat hij geschriften van hem meestuurt en over de hoogachting die hij voor hem had.

In het slot van de brief schrijft hij o.a.: “God mij genade gaf om veel zondaars van begoocheling af te brengen”, en... “het zou genoeg voor me zijn, als ik hen zou ontmoeten in de gelukkige eeuwigheid.”

Het gebeurde op een van zijn reizen in het noorden dat hij na een reis via Bodø en de Lofoten in Tromsø was. Hier werd hij ziek, hij kreeg last van blaassteen, een kwaal waar hij al vaker last van had. Zijn vrienden die met hem reisden adviseerden hem om terug naar huis te keren en niet de winter in Finnmark door te brengen. Maar hij herstelde echter zo goed dat hij zich in staat voelde verder te trekken, zo reisde hij verder via Malangen, Senjen, Lenvik, Ibestad en andere plaatsen. Overal kwam hij afgoderij en bijgeloof tegen. Op veel plaatsen braken de Finnen gewillig hun offerplaatsen af en kwamen er scholen, waar de bevolking gewillig naar toe ging.

Al was het ook zo dat hij in een van zijn preken zei: “De zichtbare duivels zijn erger dan de onzichtbare; want de onzichtbare kan zichzelf helpen met gebed en liefde, maar de zichtbare, die verrijken zichzelf door brandewijn naar de arme Finnen te brengen en hen te beroven van hun rendieren en hun bezittingen.”

In Gaasvær op Rødøen, en op andere plaatsen in de archipel sprak Von Westen voor grote groepen mensen, zowel Lappen als Noren.

De Noren waren over het algemeen niet zo blij met Von Westen, hij waarschuwde krachtig tegen de brandewijn en dat juist zij die naar de Sami's brachten. Von Westen deed er alles aan om hier verandering in te brengen. Hij waarschuwde de mensen, enerzijds de Sami's voor de zonden waarin zij leefden, anderzijds de Noren die de Sami's dronken dronken en hun rendieren stalen.

In een oud boekje vond ik het volgende toen Von Westen een keer preekte in de kerk van Gildeskål. “Hij was verleidelijk zachtaardig, zodat de hardste harten moesten smelten; maar hij was ook donderend in zijn oordeel, zodat oude mannen snikten en vrouwen huilden van angst onder de verschrikkelijke woorden van de eeuwige kwellingen van de hel.”¹⁰⁶

Het gebeurde vaak, dat als Von Westen zijn preek beëindigd had, dat de Sami's naar voren kwamen en knielden voor het altaar. Ze beloofden luid dat ze zich zouden bekeren en een nieuw leven zouden leiden en de enige ware God zullen gaan dienen. Ze beloofden verder dat ze hun medebroeders onder de Lappen zouden overhalen om een einde te maken aan de oude offergewoonten met als doel dat ook zij de ware God zouden gaan vrezen.

Niet alleen preekte Von Westen en leidde hij jongens en mannen op om het Evangelie onder de Samen te preken en het volk te onderwijzen, ook vertaalde hij, mede omdat hij de taal goed kende, delen van de Bijbel in de Sami-taal.

Verder liet hij verschillende kerken en schoolgebouwen bouwen, waarvan er sommige nog (in herbouwde staat) zijn.

Zo was alle arbeid van die Von Westen verrichtte onder Gods zegen, niet te vergeefs, want er vond (tijdens zijn 2^e zendingsreis) een opwekking onder de Lappen plaats. In 1725 waren er ruim 7000 Lappen christen geworden: in Finnmark waren er 1725, in Nordland 5028, in de provincie Trondheim 428 Laplanders die in de enige Naam ter zaligheid op aarde gegeven,

¹⁰⁶ IVAR SÆTER “Thomas von Westen”, blz. 154.

geloofden. De arbeid van 1 zendeling was uitgebreid tot 11 zendingen, 26 schoolmeesters en een paar catecheten. De Bijbel, de Catechismus van Luther en het Ware Christendom van Johan Arndt en veel andere geschriften werden onder de bevolking verspreid.

Over niet minder dan ongeveer vijftienhonderd families - ongeveer zeventuizend zielen – was hij priester. Geen enkele priester in het land had een grotere gemeente en niemand had een groter werkterrein.

Ik heb een paar kerken gevonden die door Von Westen (vermoedelijk) zijn gesticht/ gebouwd. Een daarvan is de kerk in Maze. De eerste Deens-Noorse kerk in Mase (gemeente Kautokeino, in de provincie Troms en Finnmark) werd ingewijd in 1721. Het werd gebouwd onder gezag Thomas von Westen, al is hij er zelf nooit geweest. De kerk was een kapel, ongeveer 12 vierkante meter groot. De eerste priesters die de kerk dienden waren Morten Lund (van 1721-1728) en Knud Leem¹⁰⁷ (van 1728-1734). Een gedenksteen brengt de gebeurtenis nog in herinnering¹⁰⁸. Ook staat er vandaag de dag een kopie van de oude kerk¹⁰⁹.

In 1728 werd een catechismus gepubliceerd in Noord-Samisch, vertaald door Morten Lund.

Een andere kerk die mede door de inzet van Von Westen er is gekomen is de kerk bij Vilasundet, en ligt vandaag de dag in Zweden¹¹⁰. De kerk werd uiteindelijk in 1725 voltooid, maar later werd er een grotere en betere kerk gebouwd.

Een derde die ik vond en door Thomas von Westen is gesticht is de kerk in Mo i rana.

Al wordt dit wel ter discussie gesteld. In een Noors tijdschrift, Rana No, (in een artikel van 22-01-2022), worden de voor en tegenargumenten op een rij gezet¹¹¹.

Zo zijn er mensen geweest die stelden dat Von Westen op zijn eerste zendingsreis Mo i rana heeft bezocht en dat dat de aanzet was voor de bouw van een kerk. Anderen stellen dat hij in 1722 Mo i rana heeft bezocht en dat dat de aanzet was voor de kerkbouw. Tegenstanders zeggen dat toen Von Westen in 1722 Mo i rana bezocht, de bevolking toen al begonnen was met het bouwen van een kerk. Dan is het dus niet Von Westen geweest die de kerk heeft gesticht, of daar de aanzet toe gegeven heeft.

¹⁰⁷ Leem was tot aan zijn overlijden directeur van het Seminarium Lapponicum.

¹⁰⁸ <https://www.finnmarkshilsen.no/2020/09/21/lyngmos-foto-minner-den-gamle-kirketomten-i-maze/>

¹⁰⁹ <https://www.finnmarkshilsen.no/2021/10/20/setter-opp-kopi-av-von-westens-300-ar-gamle-kirke-i-maze/>

¹¹⁰ https://sv.wikipedia.org/wiki/Vila_kapell

¹¹¹ <https://ranano.no/ut-med-von-westen-inn-med-milla/22.01-11:07>

De kerk in Mo i rana met daarvoor het borstbeeld van Von Westen.

Het einde van zijn leven.

Na verschillende reizen (zijn 3^e zendingsreis) rond de Indherred-bergen en rond Østerdalene, begon hij zich weer voor te bereiden op een grotere reis naar het noorden. Hij wilde voorgoed reizen en zich ergens in het midden vestigen van het volk dat hij liefhad, in Haalogaland. Maar het kostte tijd voordat hij klaar was, en veel dingen vertraagden hem in zijn voorbereiding. Zijn oude ziekten, steenpijn en scheurbuik, lieten hem niet los, en daarbij kwam hartfalen en slapeloosheid. Maar het ergste van alles was de constante zorg voor zijn dagelijkse levensonderhoud.

In deze laatste nood kwam uitkomst.

Een van Von Westens beste vrienden was de burgemeester van Trondheim, de heer Hans Christian Hagerup (1685-1753). Hij heeft veel voor Von Westen gedaan, ook stelde hij zijn boerderij Belboen/ Belbuan, die hij sinds 1721 in bezit had, ter beschikking aan Von Westen. Dit was een groot geschenk voor Von Westen die als arme man niet veel meer had. Von Westen noemde Belboen zijn Patmos, zijn toevluchtsoord, waar hij alleen kon zijn met God. Als de Burgermeester dit niet had gedaan, was hij menselijke wijs gesproken dakloos geworden. Zo werd hij uit zijn nood gered. Hij heeft er maar kort gewoond; van 1725 tot zijn overlijden in 1727.

De laatste tijd van zijn leven was Von Westen veel ziek, op een keer bezochten zijn vrienden, de predikanten van de Syvstjernen uit Veøy hem. Ze hadden gehoord dat hij ziek was en dat hij nogal tegenstand ondervond van Bisschop Krog en anderen. Vanaf de oprichting van de Syvstjernen had hij geklaagd bij de koning, had hij Van Westen gehaat en probeerde hij de activiteiten van hem en zijn vrienden zo veel mogelijk te belemmeren.

Maar gelukkig waren nu de vrienden van Von Westen gekomen om hem te troosten, maar Von Westen kon glimlachen en zeggen: "Ik denk hier helemaal niet aan. Het belangrijkste is niet de onderlinge strijd tussen ons. Het belangrijkste voor mij is de redding van mijn eigen ziel voor

het eeuwige leven.”¹¹² Hij wees erop dat zoals vogels vrij door de heldere lucht vliegen, zo ook zijn ziel is. Ook troostte hij zijn vrienden en zei tegen hen dat ze zich geen zorgen hoefden te maken.

Even verderop lezen we de uitspraak: “Help mij, o God, om te erkennen dat ik stof en as en niets ben!”¹¹³

“Nu was hij arm, net zoals toen, toen hij zijn ouderlijk huis verliet, en toch was hij gezegend met rijkdom”¹¹⁴

De boerderij Belboen is in 1993 gesloopt omdat de nabijgelegen fabriek (foto) moest uitbreiden.

¹¹² IVAR SÆTER “Thomas von Westen”, blz. 164-165.

¹¹³ IVAR SÆTER “Thomas von Westen”, blz. 168.

¹¹⁴ IVAR SÆTER “Thomas von Westen”, blz. 162.

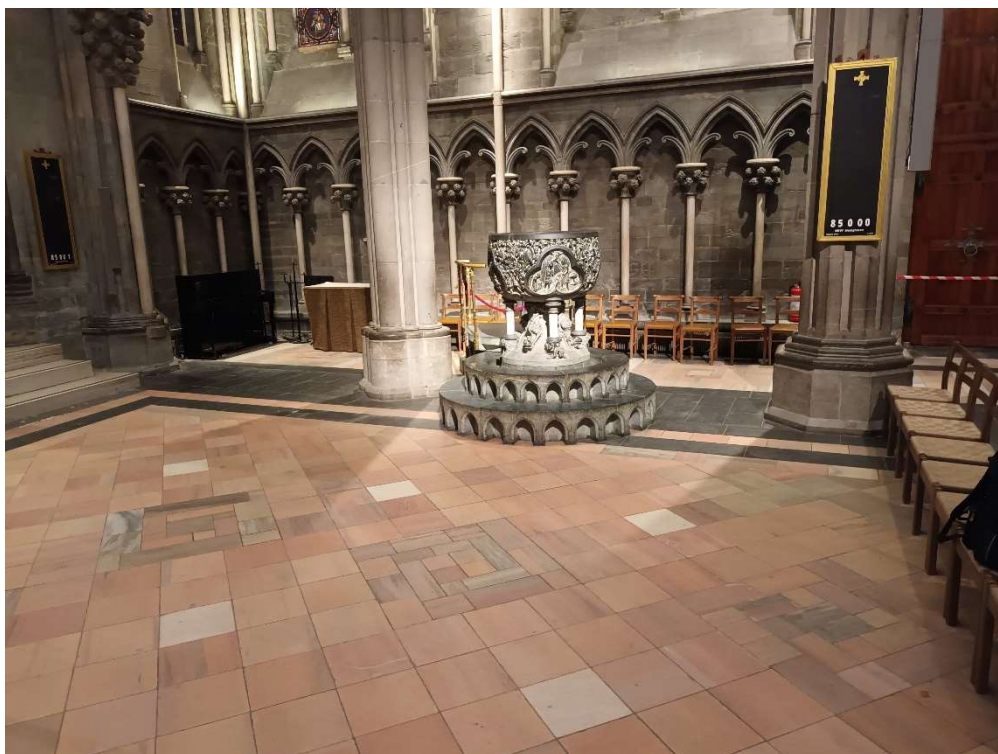

Foto: Het doopvont in de Nidaroskerk in Trondheim. In de buurt hiervan moet Thomas von Westen begraven liggen.

Op 9 april 1727 stierf Thomas von Westen als een arme en uitgeputte man. Hij werd slechts 44 jaar oud. Hij werd begraven in de Nidaros kathedraal in Trondheim. In het verleden was er een gedenksteen van hem in de kerk, maar die is verwijderd.

Pastoor Hammond uit Mendalen, leidde de begrafenis. Er waren veel mensen aanwezig, ook de studenten van het Lapponicum. Burgermeester Hagerup sprak een dankwoord uit.

Een bedroefde weduwe bleef achter, zij was nu voor de 3^e maal weduwe geworden.

Iemand sprak ontroerd: “Hij is geen oude man geworden, en toch heeft hij zoveel bereikt dat we nauwelijks de volledige grootsheid van zijn werk kunnen bevatten. Geen aardse grootheid heeft hij gewonnen, wat hij ook niet verlangde. Maar als leraar en priester voor de Finnen heeft hij het hart van dit volk gewonnen.”¹¹⁵

Von Westen was niet meer, hij had geen hoge gedachten van zichzelf en zijn grootste wens was de bekering van zijn naaste. Om geld en goed gaf hij niet, en wat hij had, besteedde hij in dienst van zijn Zender.

Nu kan men vandaag de dag wel denken dat Von Westen een strenge prediker was, dat hij handelde op een verkeerde manier, de mensen dwong en hen van bovenaf zijn mening oplegde.... Toch heb ik niets kunnen vinden waarin hij anders handelt dan Paulus. Von Westen zag de armoede van de heidenen en preekte niets anders dan Jezus Christus en Dien gekruist. De mensen moesten behouden worden, óf verloren gaan, een derde weg was er niet. Als hij langer had mogen leven en gezondheid had gehad, dan had Von Westen ongetwijfeld een 4^e reis ondernomen. Al waren er gebieden min of meer christelijk, andere gebieden en mensen waren nog vol met bijgeloof en afgoderij.

¹¹⁵ IVAR SÆTER “Thomas von Westen, blz. 180

Een geschiedenisboek meldt nog: “Door zijn liefderijke vriendelijkheid won hij de harten der verdrukke Laplanders en het Woord des kruises was voor honderden wat een milde regen voor de verdorde velden is.”¹¹⁶

Pehr Högström.

Jaren na Von Westen, trok de Zweedse zendeling Pehr (Peter) Högström naar de Lappen. Högström werd op 10 november 1714 in Selånger, niet ver van Sundsvall in Zweden geboren. In 1733 werd hij student in Uppsala, waar hij in 1743 promoveert tot Master of Philosophy. Twee jaar eerder was hij tot priester gewijd in Stockholm en werd hij zendeling in Lapland. Op 11 oktober 1742 werd er een nieuwe parochie gesticht in het noorden van Zweden, in Gällivare. Dit kwam omdat de parochie Jokkmokk te groot werd. In deze nieuw gestichte parochie werd Högström benoemd als prediker. Hier woonden Lappen die nog volkomen heidenen waren en de afgoden dienden. In deze parochie ontbraken in de eerste jaren zowel een kerk als een pastorie. Daarom werden de diensten in de open lucht gehouden, 's winters rond enorme houtvuren. De eerste jaren woonde Pehr in Råneå (182 km. daar vandaan!), waar hij in 1743 trouwde met Catharina Fjellström (zij overleed in 1763¹¹⁷). Om zijn taken te kunnen uitvoeren, moest hij in de winter en in de zomer maandenlange, zware reizen maken. Predikend trok hij door een gedeelte van Lapland, waar het officiële christendom vaak oppervlakkig was en waar de mensen nog steeds een groot vertrouwen hadden in afgoden. Er was onder de mensen waar hij kwam een vreselijk gebruik, dat zij het vlees van kinderen die stierven namen, voordat ze waren gedoopt, om op vossen te kunnen jagen. Tegen dit vreselijk gebruik werd door zowel de predikanten als door de overheid krachtig opgetreden. In 1747 kreeg Gällivare een eigen kerk en pastorie. Maar een jaar later trok Högström naar Skellefteå, een plek vlakbij de Botnische golf.

De oude kerk van Gällivare. De kerk werd in 1747 gebouwd om de Sami tot het christendom te bekeren. De kerk wordt ook wel Lappenkerk genoemd.

¹¹⁶ Albert Ostertag “De Protestantse zendingen onder de heidenen”, Volume 1, blz. 26.

¹¹⁷ Later trouwde Högström in 1769 met de 33jarige Magdalena Tavelin.

Niet alleen reisde hij veel, ook heeft hij veel gewerkt aan vertalingen in de Sami-talen. Zo heeft hij meegewerkt aan de vertaling van verschillende boeken. In 1744 werd het Psalmboek in de Samitaal gepubliceerd, waarin 20 psalmen opgenomen zijn die door hem zijn vertaald. Högström overleed op 14 juli 1784 in het stuk zuidelijker, vlakbij de Botnische golf gelegen Skellefteå.

Er zijn geschiedschrijvers die meldden dat na Von Westen en Pehr Högström ook in het verste noorden van ons werelddeel de laatste sporen van het heidendom langzamerhand verdwenen. J. H. Gunning meldt over hem: “Maar hij was dan toch de laatste Zweedse ‘zendeling’ die tot de heidense Lappen behoefde gezonden te worden. Toch zijn zij ook nu nog hun oude goden en offerplaatsen niet vergeten.”¹¹⁸

Na het overlijden van Von Westen werd het zendingswerk overgedragen aan de nieuwe bisschop van Trondheim, Eiler Hagerup (1685-1743).

De bisschop van Nord-Hålogaland, Olav Øygard, gelooft dat Thomas von Westen samen met Petter Dass en Hans Egede tot degenen behoren die de grootste betekenis hebben gehad voor de verbreiding van het christendom in Noord-Noorwegen.¹¹⁹

In de 19^e eeuw heeft Lars Levi Laestadius vanuit Zweden onder de Lappen gewerkt. Over hem hoop ik een apart document te schrijven.

Op deze foto is het Sami-altaar te zien wat sinds 2017 zich in de Nidarosdomkerk in Trondheim bevindt. Vandaag de dag wordt Thomas von Westen niet gewaardeerd. Zijn visie over de Sami en Lappen godsdienst vind men achterhaald, want, is de mening, alle godsdiensten zijn gelijk. Voordat dit altaar er was hing hier een gedenksteen aan Thomas von Westen (voor foto zie: https://de.m.wikipedia.org/wiki/Thomas_von-Westen)

¹¹⁸ J. H. Gunning. In Zweden. Reisherinneringen. Blz. 340.

¹¹⁹ Zie Vårt Land , artikel: “Kristnet samene med brutal forkynnelse” door Olav Solvang, gepubliceerd op 28-12-2017.

DEEL 4. SPITSBERGEN.

In 1596 werd het eiland Spitsbergen ontdekt door Willem Barentsz. (ca. 1550-1597) en Jacob van Heemskerck (1567-1607). Zij kwamen via de westkust aangevaren en zagen daar de puntige bergen op het eiland. Barentsz. gaf het eiland de naam Spitsbergen. Na de ontdekking van Spitsbergen werd het eiland al snel een plek voor de internationale walvisvaart. Op verschillende plaatsen werden er traankokerijen gebouwd en bouwde men kleine dorpjes zodat men in de zomermaanden daar kon verblijven en de walvistraan kon verwerken. Later werd het eiland een bron van inkomsten voor mijnbouwers, jagers en natuurwetenschappers. In 1906 richtte de Amerikaan John M. Longyear de eerste kolenmijn-stad op. Deze stad kreeg later de naam Longyearbyen en is vandaag de dag de 'hoofdstad'.

Het steeds tijdelijke karakter van bewoning leidde ertoe dat geen enkel volk de behoefte voelde om de archipel daadwerkelijk te koloniseren, hoewel de Deense koning aanspraak maakte op de eilanden.

Formeel gezien kun je stellen dat Spitsbergen tot Noorwegen behoort, maar in 1920 werd er een verdrag gesloten. Dit verdrag kreeg de naam 'Spitsbergenverdrag', dat verdrag is een internationaal verdrag uit 1920 waarbij de soevereiniteit van Spitsbergen en ook van Bereneiland aan Noorwegen werd toegekend. In het verdrag staat ook de voorwaarden en de kaders waarbinnen Noorwegen mag en moet handelen met betrekking tot Spitsbergen.

“Zo moet Noorwegen inwoners van de landen die het verdrag ondertekenden de vrijheid laten economisch actief te zijn op Spitsbergen en de omringende zeegebieden. De eilandengroep mag bovendien niet / beperkt gebruikt worden voor militaire doeleinden en Noorwegen mag maar beperkt belastingen heffen. Het verdrag werd oorspronkelijk gesloten tussen 9 landen, waaronder Nederland.”¹²⁰ Inmiddels hebben er nog 30 andere landen zich bij het verdrag aangesloten.

Vandaag de dag zijn het voornamelijk Noorwegen en Rusland die activiteiten uitvoeren op Spitsbergen, waaronder steenkolenwinning en (natuur-/ geologie)-onderzoeken. Het archipel wordt voornamelijk bezocht door onderzoekers, wetenschappers en toeristen.

Omdat Noorwegen als gevolg van het verdrag de belangrijkste speler op Spitsbergen werd, werd ook de Noorse naam Svalbard voor de archipel de meest gangbare naam.

Nederlandse walvisvaarders bleven na de ontdekking door Barentsz. het eiland bezoeken. Men stichtte er de nederzetting Smeerenburg. Tussen 1614 en circa 1660 beheerden verschillende Nederlandse steden die deelnamen aan de Noordsche Compagnie hun eigen traankokerij op Smeerenburg. In Smeerenburg had je 7 traankokerijen en bij elke kokerij stonden een paar huizen. In de omgeving van Smeerenburg had je nog meer traankokerijen, niet alleen van Nederlanders, maar ook o.a. van Engelsen en Denen.

Door de enorme kou en ook de oorlogen die men voerde, maar ook omdat bijna alle walvissen gevangen waren, verminderde de aandacht voor Spitsbergen en in de 18^e en 19^e eeuw was het min of meer een verlaten gebied. Alleen pelsjagers bezochten nog af en toe de eilanden.

Omdat men aan het einde van de 19^e eeuw bezig was om de hele wereld in kaart te brengen, kwam men ook weer in Spitsbergen. Men kwam er spoedig achter dat het eiland rijk was aan kolen. In de 20^e eeuw begon men met kolenwinning op verschillende plaatsen. Er is nu nog 1 steenkolenmijn actief die vermoedelijk over niet al te lange tijd gesloten zal worden.

Uit de periode rond 1920 zijn nog verschillende overblijfselen. Ook toen stichtte men nederzettingen op Spitsbergen zoals Rijpsburg, Barentsburg, en Groemant. Vooral Hollanders, Engelsen, Russen en Noren hebben in het verleden op Spitsbergen gewoond.

¹²⁰ <https://nl.wikipedia.org/w/index.php?title=Spitsbergenverdrag&oldid=63772808>

Smeerenburg.

Het was 19 juni 1596 toen Spitsbergen werd ontdekt, maar niet alleen Spitsbergen, ook Bereneiland werd op deze reis ontdekt (op 9 juni) en het was op deze reis dat Jacob van Heemskerck en Willem Barentsz. probeerden om via het noorden van Rusland naar het oosten te varen. Bij deze tocht ontdekten zij dus Spitsbergen. Na de ontdekking van Spitsbergen voeren de 2 zeevaarders naar het oosten. Het gevolg was dat ze vast kwamen te zitten op Nova Zembla. Zeven maanden hebben ze hier overwinterd in extreme kou. In het voorjaar, het was eigenlijk al zomer geworden, kon de groep weer op open water varen en trok men richting huis. Spoedig werd Barentsz. ziek en stierf.

“In 1612 vestigen de eerste Nederlanders zich op een klein eilandje bij Spitsbergen. Ze dopen het tot Amsterdam. Aan een strandje bouwen ze het dorpje Smeerenburg. De naam van de stokerij verwijst naar het vet van een walvis, dat ook wel smeer wordt genoemd. In 1617 volgen Zeeuwse walvisjagers, die zich vestigen op het eiland Ytre Norskøya dat noordelijker ligt.”¹²¹ Van 1614 tot en met 1654 is Smeerenburg een walvisvangststation geweest.

Het is niet duidelijk hoeveel mensen er in die periode tegelijk op Smeerenburg woonden/verkeerden. De aantallen variëren van tussen enkele honderden en meer dan 10.000. Op basis van de opgravingen en berekeningen over het aantal mensen wat nodig is voor een traankokerij en het vangen van de walvis én het aantal huizen is het meest aannemelijk dat er in deze periode ca. 150- 200, maximaal 300 mensen in Smeerenburg woonden/ werkten. Ongeveer 70% hiervan waren Nederlanders, de rest waren meestal Basken en wat personen uit andere landen. Een deel van de Hollanders was doopsgezind of Gereformeerd. De Basken waren Katholiek en kwamen uit het noorden van Spanje en/ of het zuidoosten van Frankrijk.

De traankokerijen in Smeerenburg werden genoemd naar de plaats van de kamer waardoor de traankokerij werd beheerd. Bij elke kokerij stonden een paar huizen. Amsterdam had twee traankokerijen en verder waren er traankokerijen van Rotterdam, Hoorn, Middelburg, Enkhuizen en Delft.

In de jaren 30 stonden in het dorpje Smeerenburg ca. 15 huizen en er waren 7 traanovens, een smidse, een kuiperij, een bottelarij en waarschijnlijk een fort. Er zijn ook aanwijzingen dat er een soort taveerne is geweest. Dit is bevestigd door opgravingen die rond 1980 daar plaatsvonden.

Van die tijd tot ca. 1660 hebben er Nederlanders gewoond. “Smeerenburg was alleen in de zomermaanden bewoond. Tenminste, tot 1633. In dat jaar werd er voor het eerst een groep overwinteraars in Smeerenburg achtergelaten, die tot taak had de traankokerijen te beschermen tegen plundering van concurrenten.”¹²²

“De Nederlandse traankokerijen deden dienst tot ongeveer 1655. De activiteiten in Smeerenburg hielden langer aan, ongeveer 150 jaar. Midden 18^e eeuw was de walvissenstand door overbejaging op zo’n dieptepunt gekomen, dat de walvisvaart nauwelijks nog rendabel was. Het walvisstation Smeerenburg werd verlaten.”¹²³ In de 2^e helft van de 17^e eeuw werd de traan aan boord van het schip verwerkt en niet meer in Smeerenburg zelf.

Het is mogelijk dat er ook een kerkje heeft gestaan. De gegevens hierover zijn niet eenduidig. Wanneer het kerkje mogelijk is gebouwd en tot wanneer hij dienst heeft gedaan heb ik niet kunnen vinden. Volgens onderzoek zou het zo moeten zijn dat de kerk op Smeerenburg in de Amsterdamse traankokerij stond. “Opgravingen toonden namelijk de mogelijke resten van een

¹²¹ <https://www.droomplekken.nl/noorwegen/spitsbergen/>

¹²² M. Lagenaar, “In de voetsporen van Willem Barentsz” Terdege 09-01-2008, blz. 59. Link: https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/tag:Terdege,20080109:newsm1_0934915cca117cad237f999c2662ab0d

¹²³ M. Lagenaar, “In de voetsporen van Willem Barentsz” Terdege 09-01-2008, blz. 59.

gebouw met een dergelijke functie. Dit kerkje, dat niet meer was dan een overdekte binnenplaats met ervoor een torentje, accentueerde wellicht de centrale plaats die Amsterdam in het walvisvangstbedrijf ten tijde van de Noordsche Compagnie innam. Ook de geplaveide straten in dit deel van de nederzetting en de aanwezigheid [van] het enige althans gedeeltelijk stenen gebouw van Smeerenburg wijzen in die richting.”¹²⁴ Een groot deel van de Amsterdamse traankokerij en de bijbehorende gebouwen zijn echter in zee verdwenen. Amsterdam lag aan de oostkant van Smeerenburg¹²⁵.

Het is ook heel goed mogelijk dat deze opgravingen niet van een kerk zijn geweest, maar van een ander gebouw. Dat zou betekenen dat er geen kerk is geweest. Er zijn aanwijzingen dat er in Smeerenburg wel ‘kerk’ werd gehouden. Het is heel goed mogelijk dat dit in een huis of een gedeelte van een huis heeft plaatsgevonden. De Basken die katholiek waren zullen hier niet aan deelgenomen hebben. Of die eigen diensten belegden is niet bekend. Ook is niet bekend of er onderscheid werd gemaakt tussen gereformeerde en doopsgezinde samenkomsten.

Verskillende bronnen melden dat er in de zomermaanden op Smeerenburg een dominee was.¹²⁶

Noorse Compagnie.

Het reizen naar Spitsbergen viel onder de Noordsche compagnie. Deze compagnie die zich bezighield met de walvisvaart bestond van 1614-1642.

In de beginjaren voeren de walvisvaarders met kleine, zogenaamde Fluitschepen¹²⁷. Later ging men over tot grotere schepen, zoals kapitaalschepen en bootschepen. De zogenaamde Groenlants Vaerders waren een soort fluitschepen die gebruikt werden voor de walvisvaart. De bemanning hiervan was rond de 12 man¹²⁸.

Aan boord van de grotere kapitaal of boot-schepen waren meer mensen aan boord. Het is goed mogelijk dat er met deze boten een ziekentrooster of chirurgijn meevoer, maar bewijs ervoor is er niet. Omdat er dus geen predikant of ziekentrooster aan boord was, nam de commandeur deze taak op zich. Deze taak bestond uit het doen van ochtend- en avondgebeden, het zingen van Psalmen en door bijv. een stuk uit de Bijbel te lezen en misschien wel op zondag een preek te lezen of een stuk uit een van de daarvoor geschikte boeken¹²⁹.

Er waren afspraken gemaakt tussen de bevrachters en de schipper en/ of commandeur. Deze afspraken stonden in een zogenaamde artikelbrief. In deze brief stonden bijvoorbeeld “regels over gebeden, gehoorzaamheid aan de commandeur en de andere officieren, verbond op kansspelen en ander onwelgevallig gedrag”.¹³⁰

De kapitaalschepen werden niet alleen als oorlogsschip gebruikt, maar vervoerden ook de landwerkers die in de zomermaanden aan land werkten. Er gingen op een schip zo’n 60-80 landwerkers mee. Omdat er aanwijzingen zijn dat er in de zomermaanden ook een predikant in Smeerenburg was, is het aannemelijk dat er op de heen en terugreis een predikant meevoer.

¹²⁴ L. Hacquebord, “Het smeerenburgproject. Startpunt van historische archeologie als nieuwe discipline in Nederland.” Groniek 79 (1982), blz. 34. Link: <https://ugp.rug.nl/groniek/article/view/16592/14082>

¹²⁵ Smeerenburg was een smalle landtong die aan de westzijde aan het land vastzat en de oostkant was het uiteinde daarvan. Door o.a. erosie en de werking van de zee is een deel van de oostzijde weggevaagd. Tekening van Smeerenburg zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Smeerenburg#/media/Bestand:MAP_SMEERENBURG.gif

¹²⁶ <https://www.de-lage-landen.com/article/spitsbergen-heen-en-terug-vier-eeuwen-nederlandse-walvisvaart>

¹²⁷ <https://www.historischnieuwsblad.nl/in-sommige-reisverslagen-valt-zelfs-te-lezen-dat-men-elkaar-bij-dorst-het-ijzel-uit-de-baard-lijkt/>

¹²⁸ Maritieme Geschiedenis van Nederland, deel 2, pag. 31-32:

<https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/mgn/#page=30&accessor=toc&source=2>

¹²⁹ Verschillende predikanten hadden voor de zeevaart boekjes geschreven. Zoals Adam Westerman, “Groote Christelycke Zee-vaert, N.S. van Leeuwarden “Godvrezende zeeman” enz. Ook ds. Udemans heeft verschillende boekjes voor en over de zeevaarders geschreven.

¹³⁰ J. R. Bruijn & L. Hacquebord, “Een zee van traan”, blz. 63.

Op de Groenland-vaart gingen ook verschillende predikanten mee. Na wat zoekwerk vond ik 2 predikanten die ook op de Groenlandvaart hebben meegevaren naar Groenland. Er zijn geen aanwijzingen dat zij in Groenland zelf 'geëvangeliiseerd' hebben of gesproken met de inlanders. Sterker nog, de Noorse Compagnie viste het meest in de wateren ten oosten van Groenland en de walvissen werden gevangen in de Groenlandzee, de Noorse zee en de Barentszee.

De namen van de 3 predikanten die meevoeren met de Noorse Compagnie zijn ds. P. Moerman en ds. B. van Laren en ds. J. Jansen.

In 1630 verzocht de Noorse Compagnie voor 4 of 5 maanden enige predikanten "vermits zij daar in het Noorden 1500 à 1600 mensen in haar dienst had; waarvan dus zeker de helft op Jan Mayen. In 1633 was hier [op Jan Mayen KJB] bedienaar des Woords ds. Bernardus van Laren uit Vlissingen, die nog in hetzelfde jaar te Axel werd beroepen; in 1635 arbeidde er ds. Jan Jansen."¹³¹ Hiervoor was hij als commies in dienst van de WIC.

In 1632 wordt "Van Laren door de Walcherse classis als predikant naar Groenland uitgezonden."¹³²

Na zijn zeevaart werd Bernardus van Laren in 1634 predikant in Axel (Zeeland) tot zijn overlijden in december 1657.

Een andere predikant die op de Groenlandvaart heeft gevaren is ds. Petrus Moerman. In de Classicale acta van de Classis Walcheren staat¹³³ dat Ds. Petrus Moerman op 12 april 1635 aan de Classis verzoekt om geëxamineerd te worden omdat hij voor de Groenlandse Compagnie predikant wil worden. Op 19 april wordt hij geëxamineerd en op 20 april bevestigd als predikant door de preses van de classis, ds. Hoornbekius. Hij wordt daarna uitgezonden als predikant "om na Groenlant te varen & aldaer den H. dienst des woorts met den aencleve van dien te bedienen." Voordat hij vlootpredikant werd was hij vanaf 1612 predikant in Serooskerke.¹³⁴ Het Woord bedienen in Groenland betekend dat hij het woord bediende in Smeerenburg of op Jan Mayen eiland. 3 jaar lang was hij elk voorjaar en zomer zo'n 4- 5 maanden op zee en in Smeerenburg en/ of op Jan Mayen eiland.

"Op 12 februari 1637 werd zijn traktement verhoogd voor zijn derde reis¹³⁵. De classis schatte in dat hij voor 15 à 1600 man zorgdroeg en was tevreden over hem."¹³⁶ Na een aantal jaren vlootpredikant te zijn geweest werd hij in 1639 predikant in Waarde en overleed aldaar op 17 januari 1651. Het aantal van 1500 à 1600 man moet men zien als de totale manschap op zowel Jan Mayen eiland, Smeerenburg als de walvisvaarders op zee.

Leuk weetje is dat verschillende schepen 'Bijbelse namen' hadden zoals: Jonas im Walfisch en Arcke Noë.

Vermoedelijk werd de dienst in het kerkje of in een huis, als er geen predikant was, geleid door de commandeur.

¹³¹ Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, 01-01-1930, blz. 762.

¹³² L. J. Joosse "Scoone dingen sijn swaere dingen" blz. 451-452. Op blz. 424 meldt hij dat de Classis Walcheren hem in 1633 naar West-Indië uitzond. Nu viel Groenland onder West-Indië, dus hieruit is niet op te maken of hij alleen in 1632 naar Groenland is geweest of ook in 1633.

¹³³ Acta van de Classis, blz. 177

https://www.archieven.nl/maisi_ajax_proxy0.php?mivast=0&mizig=210&miadt=239&miaet=185&micode=28&minr=23959951&milang=nl&misort=last_mod%7Cdsc&miview=viewer2

Met dank aan meneer G. Boone die mij van informatie voorzag en bereidwillig was om het een en ander na te zoeken in de Acta.

¹³⁴ Het Repertorium van Van Lieburg, noemt het jaar 1628 dat hij vlootpredikant werd. Zie ook: <https://www.dominees.nl/search.php?sr=g&id=13005>

¹³⁵ L. J. Joosse schrijft in zijn boek "Scoone dingen sijn swaere dingen" op blz. 424 dat uit de Acta van de Walcherse classis is af te lezen is dat "naar West-Indie" "in 1635 gaat de Middelburgse predikant Moerman naar Groenland en in 1637 opnieuw".

¹³⁶ L. J. Joosse, "Geloof in de Nieuwe Wereld: ontmoetingen met Afrikanen en Indianen (1600-1700)" blz. 128.

Verschillende winters is het gebeurd dat er Hollanders op Smeerenburg overbleven. In de winter van 1633-1634 verbleven 7 mensen in Smeerenburg. Deze overwintelaars werden echter gekweld door bijgeloof en angst voor de duivel. “Onbekende geluiden en lichtverschijnselen interpreteerden ze als activiteiten van de duivel. Het blaffen van de vos werd opgevat als het gelach van Magere Hein die hen kwam halen. Het noorderlicht werd omschreven als ‘vreeselijk om te sien’ en er was in het journaal regelmatig sprake van een onverklaarbaar ‘groot geruys en geraes’.”¹³⁷ Hieruit is op te maken dat het christendom onder deze zeelieden niet in het hart was gevestigd.

Een jaar later waren er weer 7 overwintelaars. Ook zij hielden een dagboek bij. Op 26 februari 1635 werd voor het laatst daarin geschreven. Zij schreven: “Wy leggen met ons vieren, die noch in ’t leven sijn, plat te koy, wy souden wel eten, wasser een soo kloeck dat hy uyt sijn koy komen konde om vyer aan te leggen, wij bidden Godt met gevouwen handen, dat hy ons uyt dese benaude werelt verlossen wil, als hem belieft so sijn wij geret.”¹³⁸ Het duurde niet lang of deze mensen stierven van honger en kou. In de voorzomer van 1635 werden zij door de walvisvaarders die teruggekeerd waren gevonden en begraven¹³⁹.

De Doopsgezinden en de walvisvaart.

De Doopsgezinden, of Wederdopers ontstonden rond 1525 in Zurich. “In 1525 werd in Zürich door Conrad Grebel voor het eerst de volwassendoop na afgelegde belijdenis toegediend aan Georg Blaurock. Deze daad, de wederdoop werd spoedig overal nagevolgd. De eerste gemeente van wederdopers was ontstaan. Dit in duidelijke tegenstelling met Zwingli's hervorming. Zwingli wilde een kerk; Grebel en de zijnen een gemeente.”¹⁴⁰ Het duurde niet lang of deze mensen werden tegengestaan. Het gevolg van deze vervolgingen was dat de Doopsgezinden overal verspreid werden. Als volgelingen van Menno Simons (1491-1561) leerden zij niet alleen dat de mens volwassen gedoopt moet worden, maar ook hadden zij allerlei dwalingen over de tucht, de menswording van Christus, het Duizendjarig-rijk en de overheid.

Menno Simons leefde in Friesland en het Duitse Oost-Friesland. Hier ontstonden dan ook veel gemeenten.

In Nederland scheidden rond 1540 de Wederdopers zich van de kerk af en hebben tot vandaag nog steeds hun eigen gemeenten. Vanwege de tegenstand en de vervolgingen die de Doopsgezinden ondervonden was het leven voor hen niet gemakkelijk. Tot 1581 werden Doopsgezinden vervolgd in de Republiek. “Velen weken uit naar het platteland zoals het geïsoleerde Schermereiland. De Rijk, Graft en de Graftdijken telden veel doopsgezinden. Elk dorp had zijn eigen Doopsgezinde Vermaning.”¹⁴¹

Lang is de Rijk gemeente, na die van Zaandam, de grootste doopsgezinde plattelandsgemeente van Holland geweest. In 1640 sloot een aantal gelijkgestemde doopsgezinde gemeentes zich aaneen tot de zogeheten Rijk Sociëteit. Het ging om plaatsen tot aan Ameland toe. Daarmee speelde doopsgezind De Rijk een rol op landelijk niveau.

In 1534 vond de eerste wederdoop plaats in Amsterdam. De predikant die dit deed, Van Goederee werd gevangen genomen, maar dat leidde er niet toe dat daarmee de Doopsgezinden ophielden te bestaan. Het tegendeel gebeurde in de jaren daarna ontstonden in de Zaanstreek veel en bloeiende Doopsgezinde gemeenten. Het gevangennemen van hun leiders/ predikanten baatte niet en rond 1650 waren er 5 Doopsgezinde gemeenten en ca. 650 leden. Vanwege de vervolging en de behandeling die zij ondervonden werden de Doopsgezinden van veel beroepen

¹³⁷ L. Hacquebord “Wildernis, woongebied en wingewest”, blz. 113-114.

¹³⁸ J. R. Bruijn & L. Hacquebord, “Een zee van traan”, blz. 78-79.

¹³⁹ In 1980 werd hun graf gevonden. Zie ook: <https://www.spitsbergengids.nl/2021/01/07/gedenkteen-overwintelaars-smeerenburg/>

¹⁴⁰ <https://www.zaanwiki.nl/encyclopedie/doku.php?id=doopsgezinden>

¹⁴¹ http://www.houtenhuys.nl/pagina/38/doopsgezinden_op_het_schermereiland/

uitgesloten. Omdat ook de Doopsgezinden tegen het gebruik van wapens waren, waren beroepen die daarmee te maken hadden geen optie. Dit resulteerde erin dat veel Doopsgezinden uit de Zaanstreek hun werk zochten in de zeevaart en in de walvisvaart. Rond 1600 was de helft van het Schermereiland zeevarend. Zoals hierboven geschreven waren dus veel walvisvaarders doopsgezind. De Rijk werd het centrum van de walvisvaart. En veel commandeurs en zeelieden waren afkomstig uit deze plaats en andere plaatsjes uit de Zaanstreek. “De haringvisserij en walvisvaart waren eeuwenlang in handen van doopsgezinde reders.”¹⁴²

In 1699 werd bij Jacobus van Nieuweveen in Amsterdam “Den Ryper zee-postil uitgegeven, geschreven door de predikanten Cornelis Posjager en Engel van Dooregeest. Het boek bevat 22 predicaties “tot onderwijzing, vermaning en vertroosting in de ware godzaligheid voor allerlei zeevarende lieden, doch voornamelijk voor diegene, welk op de Haring- en walvisvangst uitgaan.” Zoals op de titelpagina staat vermeldt. In het eerste deel van het boek staan 12 predicaties, in het tweede deel, staan de overige 10 predicaties en daarbij gevoegd gebeden en tot slot een ‘Historie aangaande Holland’ waarbij ook enige geschiedenissen worden vermeld over de Zaanstreek.

Één gebed heb ik overgenomen en overgezet in de hedendaagse spelling (blz. 214-218).

Een gebed voor de visserij ter zee in Groenland.

Almachtige God en barmhartige Vader, Die hemel en Aarde, en alles geschapen en gemaakt heeft, en noch volgens Uw ondoorgrondelijke wijsheid alle dingen onderhoud en regeert door het Woord Uwer Goddelijke kracht, Die het droge der aarde maakt, de zee doorklieft, en deszelfs hoge en bruisende golven palen stelt, sprekende tot dezelve zover, en ook verder niet. Die den enigen oorsprong zijt, waarvan alle goede giften ende aangename gaven afdalen; aangezien Gij het alleen zijt, Die Uw Vaderlijke milde handt open doet, ende verzadigd alles wat daar leeft naar Uw Goddelijk welbehagen. Wij, Uw arme geringe dienaren, nemen onze toevlucht door onze ootmoedige gebeden ende smekingen tot U, hartelijk verzoekende, dat Gij deze onze reis, om billijke en redelijke oorzaken aangevangen, door Uw Vaderlijke goedertierenheid toch gelieft te zegenen. Want toch zonder Uw genadige hulp en bijstand is alle menselijk voornemen en betrachten ijdel en tevergeefs. Men zou anders met de beminde discipelen van Uw Zoon Jesus, als met gescheurde netten vissen, of de gehele nacht, en op andere zeer bekwame tijden, vissen en arbeiden, zonder evenwel iets op te doen of te kunnen vangen. En daarom, o enige Goedheidsfontein, geen heil, geen zegen, geen voorspoed kunnen wij hopen, of te gemoed zien, indien Gij niet met ons zijt, en door Uw Vaderlijke barmhartigheid te hulp komt. Het is niet de wijsheid van de koopman, de kloekmoedigheid van de schipper, of van de commandeur, de voorzichtigheid van de stuurman, noch ook de grote naarstigheid en gewilligheid van het volk, om haar Opperhoofd ten dienste te staan; (althoewel dit alles betamelijk en nodig is,) maar het is Uwe Goddelijke goedheid en genade alleen, waardoor zegen en voorspoed te wensen en te verkrijgen is. Behorende Uw Goddelijke Naam alleen de eer en lof van alles toe. En daarom, onze ogen zien alleen op U. Geleid Gij ons dan door Uwe wijze en goedertieren raad op een goede en voorspoedige weg, en brengt ons door Uw gunstige besturing toch op een bekwame en gediensstige plaats, om onze eerlijke nering te kunnen doen. En geef ook dat onze arbeid en naarstigheid, volgens ons beroep en plicht, vlijtig waargenomen, niet ijdel noch vruchteloos uitvalt; maar laat hetzelfde door Uw milde zegen toch wel gedijen, ende wilt het werk onzer handen bevestigen, ja bevestigt dat. Immers, als de discipelen van Uw Zoon Jezus op Zijn bevel het net in de zee wierpen, zo besloten zij een grote menigte vissen, ladende de scheepjes door Uw Vaderlijke weldadigheid bijna tot zinken toe. Maar Uw Goddelijke goedheid is noch niet vermindert of uitgeput, noch Uw sterke handt niet verkort, om ons ook in onze eerlijke nering en visserijen te zegenen; makende onze harten

¹⁴² http://www.houtenhuus.nl/pagina/38/doopsgezinden_op_het_schermereiland/

vrolijk en verheugd in de overvloedige gaven van Uw Vaderlijke weldadigheid. Doch, Heere, wij belijden uit de grond onzes herten, dat Uwe volmaakte wijsheid oneindig veel beter weet, wat ons arme mensen nut of nodig is, dan wij dat weten kunnen. En daarom, wij onderwerpen ons in alle ootmoedigheid aan Uw hemels welbehagen, ten einde dat Uw Vaderlijke en alleen wijze hand de zegening zodanig matige, vermindere, en vermeerdere, als allermeeft tot Uw Goddelijke eer, en tot onze ziel en zaligheid dienen en strekken kan. Behoedt ons ook, o barmhartige Vader, op deze onze reis genadiglijk voor alle kwaad en ongeluk, voor blinde zanden, rotsen, en klippen, voor verschrikkelijk onweder en wederwaardigheden, voor het geweld en gevaar van het ijs, drijvende gelijk bergen, ende gehele eilanden in de woeste en onstuimige zee, voor welks vreselijke zwaarte en dikte bijna niets bestaan kan, en waardoor menigmaal alles, dat maar voorkomt, ten enenmale als stof verbrijzelt en vernietigt wordt. En in zonderheid, verleen ons ook de genade, dat wij van het ijs, als van koperen ende metalen muren niet omsingelt, en als in een gevangenis des doods besloten noch benauwt worden, waardoor onze reis tot een goed einde aangevangen, zo lichtelijk vruchteloos uit zou kunnen vallen, en wij zelf in zodanige nood en zwarigheid ellendig omkomen en vergaan; maar wilt ons toch in alles een bekwame uitkomst en goede passage doen krijgen. Bewaart ons ook verder door Uw genade, voor roofachtige en boze mensen, die haar geluk en goedstellen in haar naasten verderf en kwaad, alsook voor brandplaaq, en bovenal voor droevige schipbreuk, en ondergang met lichaam ene goed; opdat wij een gezegende en behouden reis gedaan hebbende, met vreugde en blijdschap tot het lieve vaderland, tot vrienden en magen, als tot de aangename haven der begeerte mogen wederkeren. Sterk ons ook van dag tot dag meer en meerder in deugt en in Godzaligheid, opdat wij Uw geduchte Majesteit, waar dat wij zijn, op wat plaats dat wij komen, of onder wat vreemde ende onbekende mensen dat wij ook omgaan en verkeren mogen, altoos en steeds voor ogen hebben, om U gedurig met woorden en werken te eren en te dienen, opdat de blijdschap van Uw Goddelijke Naam ons gedurig tot een sterkte en vertroosting mag zijn. Verdiep ook meer en meer Uw heilig Woord op onze harten, opdat wij Uzelf in deze reis, als in de dagen van onze uitlandigheid en afwezen, steeds mogen gedachtig zijn, en nimmermeer vergeten. Nemende Uw getuigenissen aan voor onze vermakingen en raadslieden, en Uw inzettingen tot onze vrolijke gezangen, ook in de plaats onzer vreemdelingschappen. En tot dit einde, maak onze voetstappen vaster in Uw Woord, en laat voortaan geen ongerechtigheid meer heerschappij hebben over ons, opdat wij steeds met U in alle vroomheid en Godzaligheid wandelende, deze onze reis onder Uw Goddelijk welbehagen voltrekken mogen; niet alleen om in een nieuwe vreugde en blijdschap onder vrienden en bekenden thuis te komen, maar voornamelijk om de pelgrimage van dit leven onder Uw genade volbracht hebbende, daar af te mogen brengen het einde des geloofs, namelijk, de zaligheid der zielen. Barmhartige Hemelse Vader, verleen ons dat door Jezus Christus Uw Zoon. Amen.

De kerk in Longyearbyen.

Toen in het begin van de 20^e eeuw weer allerlei mensen naar Spitsbergen trokken, kwam er ook behoefde aan een kerk. De eerste kerk in het plaatsje Longyearbyen werd gebouwd in 1921. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de inwoners van Spitsbergen geëvacueerd. De toenmalige pastoor van de kerk nam het zilver, het doopvont en de kerkboeken mee naar Engeland. De Duitsers hebben in 1943 het stadje gebombardeerd, hierbij raakte de kerk in brand en werd totaal verwoest. In 1956 werd er een nieuwe kerk gebouwd. Het zilver, het doopvont en de kerkboeken van de oude kerk werden weer terug gebracht en in de nieuwe kerk gebruikt. Formeel hoort de kerk tot de ‘Kerk van Noorwegen’.

De kerk heeft een predikant en twee medewerkers. Deze predikant is voor het hele ‘eiland’ Spitsbergen.

“De deuren zijn 24 uur per dag geopend. Op zon- en christelijke feestdagen is er ’s morgens om elf uur en op donderdagavond om zeven uur een korte dienst. Na afloop is er een samenzijn met

koffie en wafels.”¹⁴³

Sinds 2019 is Siv Limstrand priester in de kerk in Longyearbyen. In januari 2022 verscheen er een artikel over haar in The Guardian. Daarin staat o.a. dat een van haar taken is om de mijnwerkers te bezoeken. Op dit moment is er nog 1 steenkolenmijn in werking in Svalbard. Het is de bedoeling dat die in 2023 gaat sluiten, dat heeft nogal een impact op de mensen. De kerk probeert hierin een sociaalbewogen rol te vervullen. Liv is een sociaal bewogen mens met een hoog gehalte aan naastenliefde. Verdraagzaamheid en tolerantie zijn belangrijke begrippen. Maar het allerbelangrijkste ontbreekt: Geestelijk leven.

De kerk is ook een soort cultuurhuis en dorps huis. Er zijn ook allerlei activiteiten voor de jeugd. Omdat de mensen op Spitsbergen er tijdelijk wonen, gebeurt het eigenlijk niet dat mensen van ouderdom sterven. “Wie oud is en niet meer in eigen onderhoud kan voorzien, moet terug naar het vaste land. Ds. Helgesen¹⁴⁴: “Een sterfgeval is dus altijd een heel heftige gebeurtenis, omdat hier niemand van ouderdom overlijdt. Als iemand sterft, dan is dat meestal ten gevolge van een ziekte, een ongeluk of zelfmoord. De kerk is heel belangrijk in zulke situaties. Maar ook in het algemeen is de kerk hier essentieel voor de samenbinding.”¹⁴⁵

Vanwege de permafrost en de werking van de bodem worden al meer dan 100 jaar geen mensen meer begraven in Spitsbergen. De lichamen worden over het algemeen in Noorwegen begraven.

De kerk in Barentsburg.

Barentsburg is een afgelegen plek op het eiland Spitsbergen. Het ligt ca. 55 km. bij de stad Longyearbyen vandaan. Maar er zijn geen wegen tussen de plaatsen. Barentsburg is een tijdje in Nederlandse handen geweest maar in 1926 werd het verkocht aan de Russen. Vandaag de dag wonen er ca 350 Russen en Oekraïners in het dorp. Aan de rand van de bebouwing staat een houten, Russisch orthodoxe kerk.

De reden dat hier een kerk kwam, was een ernstig ongeluk.

“In 1996 vond hier een vreselijke vliegtuigcrash plaats: tijdens de landing stortte een Tu-154M-vliegtuig uit Moskou, met mijnwerkers van het bedrijf Arktikugol, tegen een berg, waarbij alle 141 mensen aan boord omkwamen. Ter nagedachtenis aan deze tragedie werden in het plaatselijke cultuurcentrum een kapel van de Heilige Mandylion en een kapel van de Hemelvaart van de Moeder Gods gebouwd.”¹⁴⁶

Vandaag de dag is er geen permanente priester aanwezig in Barentsburg. De Russisch orthodoxe kerk stuurt hier een paar keer per jaar een priester naartoe. Een de eerste priesters die kwam was de huidige patriarch, Kirill. Hij bezocht de kerk in 1997, een jaar na het vliegtuig ongeluk. Hij kwam de kerk inwijden.

De Russische priesters reizen alleen naar Svalbard, dit om de eenvoudige reden dat het reizen heel duur is. “Tijdens diensten helpen buurtbewoners als misdienaars en zangers. Tijdens de liturgie wordt er altijd gebeden voor de hier omgekomen mijnwerkers.”¹⁴⁷

“Als er in Barentsburg geen Russisch-orthodoxe priester is, kunnen inwoners van de Russische stad terecht bij een lutherse, de decaan van de Svalbard Kirke in Longyearbyen, slechts een paar kilometer verderop¹⁴⁸. Er is geen concurrentie tussen de twee kerken. Verder heeft de lutherse kerk de Russisch-orthodoxe kerk enkele dozen met bijbels in het Russisch geschonken en onderhoudt zij vriendschappelijke betrekkingen met haar burens. Hoe zou het anders kunnen op deze koude en afgelegen plek aan de rand van de aarde?”¹⁴⁹

¹⁴³ Fred Geers “Spitsbergen”, blz. 21.

¹⁴⁴ Ds. Leif Magne Helgesen was van 2006-2018 predikant in Longyearbyen. KJB.

¹⁴⁵ RD 05-07-2007. “De noordelijkste kerk staat op Spitsbergen.” Door H. Goedbloed.

¹⁴⁶ <https://www.rbth.com/travel/331632-russian-orthodox-church-barentsburg-arctic>

¹⁴⁷ <https://www.rbth.com/travel/331632-russian-orthodox-church-barentsburg-arctic>

¹⁴⁸ Die “paar kilometer” is overigens nog steeds een flinke afstand. KJB

¹⁴⁹ <https://www.rbth.com/travel/331632-russian-orthodox-church-barentsburg-arctic>

Bronvermelding.

Boeken/ documenten:

- H. Beelen en I. Biesheuvel, "Walvissen groot en vet, Nederlanders op walvisvaart in het Hoge Noorden", 2018.
- Dr. C. R. van den Berg/ H. A. van Duinen. De Hervorming in Noord-Duitsland. 2019
- K.J. Boer, "De kerkgeschiedenis van Groenland, het leven van Hans Egede en fragmenten uit het dagboek van Hans Egede Saabije". 2023.
- K.J. Boer. "De kerkgeschiedenis van Denemarken". 2021
- J. R. Bruijn & L. Hacquebord, "Een zee van traan", 2019
- E. Az. van Dooregeest, en C.A. Posjager, "Den Ryper zee-postil, bestaende in XXII. Predication toegepast op den zeevaart", 1699
- Ny Följd, Svenskt Biographiskt Lexikon, band 5
- Fred Geers "Spitsbergen" 2018
- J. H. Gunning. "In Zweden. Reisherinneringen". 1906
- Isak Grape "Minne af presterskapet".... 1853
- L. Hacquebord. "Smeerenburg", 1984
- L. Hacquebord "Wildernis, woongebied en wingewest" 2015.
- H. Leeuwenberg e.a. "Unitas Fratrum" uitgegeven door het Rijksarchief in Utrecht. 1975
- A. Mattila "Saamenkielisten Kirkollisten Kirjojes Kääntämisen Historia" 2021
- Dr. J.H. Merle D'Aubigné: "De geschiedenis van de hervorming in Europa ten tijde van Calvijn" 12e boek.
- F. Munter, "Kirchengeschichte" 1831
- A. Ostertag, "De Protestantsche zendingen onder de heidenen", Volume 1, 1860.
- A. Ostertag, "Overzicht van de geschiedenis der protestantsche zending", 1860.
- Christina Pettersson, "The Missionary, the Catechist and the Hunter". 2014
- Andree Ol. Rhyzelii "Episcoposcopia sviogothica" 1752
- Joannes Scheffer "Waarachtige en aen-merkens-waardige historie van Lapland"... 1682
- K.C.G Schmidt, "De zegepraal des Christendoms"...., 2e stuk, 1846
- L. Tiemersma, "De geschiedenis der zending: Van de zending uit Genève tot de oprichting der Zendinggenootschappen". 1892.
- Ds. G. Udemans, De Laetste Bazuyne, tweede druk 1645
- Theo Veldhuis "Gods helden", HerstelTeam 2008.
- K. B. Wiklund "Rounala Kyrka" 1916
- N.J.M. Zorgdrager "De strijd der rechtvaardigen Kautokeino 1852". 1989

Websites:

- <https://isgeschiedenis.nl>
- <https://www.strindahistorielag.no/>
- http://finnmarkforlag.no/09_16.html
- <https://www.daria.no/skole/?tekst=6904>
- <https://www.vl.no/kultur/2017/12/28/kristnet-samene-med-brutal-forkynnelse/>
- <https://www.facebook.com/292839191055299/posts/1630167297322475/>
- <https://www.finnmarkshilsen.no>
- <https://mo-i-rana.net/index.php/8-news/9-mo-i-rana-church>
- <https://ranano.no/ut-med-von-westen-inn-med-milla/22.01-11:07>
- <https://gw.geneanet.org/brynjulf?lang=en&n=eriksson&oc=0&p=jorgen>
- <https://ww2.fjeldskaar.info/index.php/biskop-jorgen-eriksson/>
- www.geni.com.
- www.kirken.no

<https://www.norgeshistorie.no/>
www.delk.no
www.frikirken.no
<https://www.laestadianerne.no/>
www.nrk.no
<https://stiklestad.no/>
<http://www.katolsk.no/>
Bibel.no
<https://idrottskartan.com>
<https://www.droomplekken.nl/noorwegen/spitsbergen/>
<https://www.rbth.com/travel/331632-russian-orthodox-church-barentsburg-arctic>
<https://www.theguardian.com/world/2022/jan/10/polar-priest-the-church-in-the-worlds-northernmost-town-a-photo-essay>
<https://www.historischnieuwsblad.nl/in-sommige-reisverslagen-valt-zelfs-te-lezen-dat-men-elkaar-bij-dorst-het-ijzel-uit-de-baard-liket/>
<https://uit.arkivplan.no/layout/set/print/content/view/full/33638>
<https://lokalhistoriewiki.no/wiki/>
www.spitsbergengids.nl
<https://www.de-lage-landen.com/article/spitsbergen-heen-en-terug-vier-eeuwen-nederlandse-walvisvaart>
<https://www.zaanwiki.nl/encyclopedie/doku.php?id=doopsgezinden>
<http://www.houtenhuis.nl>

Wikipedia Deens, Engels, Fins, Nederlands, Noors en Zweeds.
 Svenskt biografiskt lexikon
 Norsk Biografisk Leksikon

Artikelen:

Vårt Land , artikel: “Kristnet samene med brutal forkynnelse” door Olav Solvang, gepubliceerd op 28-12-2017.

Per Øverland: Historieglimt 271 – Thomas von Westens gate på Voldsminde

The Saami Peoples from the Time of the Voyage of Ottar to Thomas von Westen, door Christian Meriot. (Art. VOL. 37, NO. 1 (DECEMBER 1984) P. 373-384).

https://www.strindahistorielag.no/histpo/thomas_von_westens_gate_gate_pa_voldsminde.pdf

A letter by the Sami missionary Thomas von Westen dated 1718 Overskaug Co-editor Merete Røskoft Liv Helene Willumsen and Randi Hege Skjelmo. 2017.

https://www.dknvs.no/wp-content/uploads/2018/03/Skrifter_1_2017.pdf

L. Hacquebord Het smeerenburgproject. Startpunt van historische archeologie als nieuwe discipline in Nederland.”

RD 24-12-1994. “Noorwegen, een gedoopte natie met vroomheidsidealen van eigen bodem.”

Door J. G. H. van Ginkel.

RD. 31-05-2007. Blz. 13. E. van Vlastuin “De last van een vrije kerk”.

RD 05-07-2007. “De noordelijkste kerk staat op Spitsbergen.” Door H. Goedbloed.